Aurora
Liiceanu
Ea şi El
Biografia unei relaţii
POLIROM

Aurora Liiceanu

Ea şi El

Biografia unei relaţii

EDITURA POLIROM
2016

© 2016 by Editura POLIROM

www.polirom.ro
Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
Bucureşti, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1;
sector 4, 040031, O.P. 53

ISBN ePub: 978-973-46-6162-6
ISBN PDF: 978-973-46-6163-3
ISBN print: 978-973-46-6168-8

Coperta: Radu Răileanu
Foto autoare: revista *Tango*

Această carte în format digital (e-book) este protejată prin copyright şi este destinată exclusiv utilizării ei în scop privat pe dispozitivul de citire pe care a fost descărcată. Orice altă utilizare, incluzând împrumutul sau schimbul, reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea, închirierea, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informației, altele decât cele pe care a fost descărcată, revânzarea sau comercializarea sub orice formă, precum şi alte fapte similare săvârşite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale şi se pedepsesc penal şi/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

AURORA LIICEANU, doctor în psihologie, a lucrat în cercetare şi a predat psihologie la diferite universități din

Bucureşti, dar şi la UQAM (Canada) sau EHESS (Franța). În prezent, este cercetător senior la Institutul de Filosofie şi Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru” din cadrul Academiei Române. De aceeaşi autoare, la Editura Polirom au mai apărut: *Rănile memoriei. Nucşoara şi rezistența din munți* (2003, 2012), *Prin perdea* (2009, 2012), *Rendez-vous cu lumea* (2010, 2012), *Patru femei, patru poveşti* (2010, 2011), *La taifas* (2010, 2012, 2016), *Viața nu-i croită după calapod* (2011), *Cuvinte încrucişate* (2012), *Supuse sau rebele. Două versiuni ale feminității* (2013), *Legături de sânge. Povestea Ioanei* (2013), *Soacre şi nurori. La cine este cheia?* (2014), *Valurile, smintelile, păcatele. Psihologiile românilor* (2015), *Nici alb, nici negru. Radiografia unui sat românesc (1948-1998)* (2015) şi *Dragostea cea veche îți şopteşte la ureche. Primele iubiri* (2015, 2016).

Pentru El

În cartea sa *Amurgul gândurilor*, Emil Cioran scria că *e mai uşor să faci o biografie a unui nor decât să spui ceva despre om. Şi cum ai spune ceva, când despre el orice e valabil?* Dar dacă vrei să scrii ceva despre o relație? Dacă ai încerca să scrii biografia unei iubiri?

Idei înghesuite

Cred că trăim cu toții într-un vârtej de anecdote şi poveşti... Ne creăm viețile (cei mai mulți dintre noi) sub formă de poveşti. Mă întreb de unde ne vine această nevoie de a te „crea” pe tine însuți.

Thom Gunn

Nu mă pot abține să nu spun că, în mod ciudat, dar ezitant, confuz şi fără să acord mare importanță, cred în făcături. Aş putea spune că eu cred în coincidențe, mă corectează unii cărora nu prea le place cuvântul „făcătură”. Pare la fel, mă gândesc adesea. Atât făcăturile, cât şi coincidențele au ceva misterios, ca şi când cineva le face. Nu tu le faci, ele vin din afara ta. Motivul principal este că pe lângă faptul că ele, făcăturile, sunt frecvente, doar trebuie să fii atent, sunt, aşa cum am spus, misterioase. Vrând-nevrând, ne duc cu gândul la ideea că o altă persoană aranjează totul, că această persoană jucăuşă, o prezență nevăzută, face ceva bine sau ceva rău. Cu ce se joacă? Cu viețile noastre, aş zice.

Tocmai citisem o carte – noroc de internet –, scrisă de Paul John Eakin, cu un titlu seducător: *Cum viețile noastre devin poveşti*. Şi ce susține Eakin cu toată tăria? Să nu uit să spun că este o carte care a apărut în 1999. Contează această informație. Eakin susține că sinele, eul fiecăruia dintre noi, care-şi găseşte expresia în fragmente sporadice autobiografice sau autobiografii construite, este în mod fundamental un construct fictiv, o ficțiune în altă ficțiune. El pare mai convingător decât Virginia Woolf, care spunea, şi ea cu convingere, că orice act biografic este

unul de profundă incertitudine, mai apropiat de arta ficțiunii decât de cea a istoriografiei. Punând accentul pe ficțiune, cine mai ştie ce este real şi ce este construcție a imaginației noastre? Oricum, eu nu vreau să scriu o autobiografie aşa cum este ea definită şi percepută în mod obişnuit. Aş dori să scriu biografia unei relații şi, secundar, cum această relație mi-a tulburat gândurile şi amintirile.

Sigur că îți poți povesti chiar tu viața sau o poate scrie altcineva, care o scrie gândind altfel decât tine, o aranjează, pentru a fi lizibilă şi, de ce să nu fim sinceri, vandabilă. Cum spun francezii, *faire la toilette*, adică a o aranja. Atunci, totuşi, lucrurile se complică. Cine este autorul? Te poți întreba dacă nu arată ca mâncarea gătită de cineva cu ingredientele aduse de altcineva. Cam asta este însă problema etnografilor care fac teren şi găsesc personaje în carne şi oase ale căror vieți li se par interesante. Şi ei nu fac decât să le povestească viețile. Dar scriitorii?

Oamenilor le plac poveştile de viață. Telenovelele sunt poveşti mari în care se află o droaie de poveşti mici, adică cele ale personajelor telenovelelor. O istorie mai mare care este compusă din istorii mici. M-am gândit însă la mici bucăți, fragmente de autobiografie, spuse în diferite ocazii,

care arată ca nişte piese de puzzle rătăcite, împrăştiate în conversaţiile noastre, în e-mailurile noastre şi în celelalte forme de comunicare.

Am citit acea carte cu puţin timp înainte ca Ea să-mi telefoneze. Ea este, cum se poate deduce, o femeie. Nici prin gând nu mi-a trecut că aş vrea să scriu o carte despre ea şi despre altcineva. Adică despre o relaţie între o femeie şi un bărbat. Asta însemna că eram deja trei personaje, adică eu, ca povestitor, Ea şi El. Deci eu, o femeie şi un bărbat. Odată ce gândeam ca eu să scriu, peste mine nu puteam trece. Cine ar fi scris cartea sau, mai bine zis, cum ar fi arătat ea, cartea?

Dacă privesc înapoi, totul a început când Ea m-a căutat la telefon, spunându-mi că ar dori să ne vedem. Şi aşa se face că, orice aş fi gândit despre întâlnirea noastră, ajungeam la relaţia dintre memorie şi identitate, pentru că toţi ne încurcăm în această relaţie. Nu se spune că eu sunt eu şi amintirile mele? Bănuiam că era la o răscruce a vieţii, că ar fi dorit ca cineva să-i ia gândurile şi, poate, s-o liniştească.

Memoria este ceva fascinant, ea obsedează mulţi psihologi, chiar dacă o recunosc făţiş sau dacă undeva doar ea îi scormoneşte mental. Şi nu numai psihologii sunt fascinaţi de memorie. Ce să spun de bieţii istorici!

Vroiam să văd ce legătură este între felul în care eu mă percep sau altcineva se percepe ca un eu supus timpului, ce sunt amintirile, cât de fideli suntem noi când ne povestim trecutul – îl povestim acum, când suntem deja altcineva. Dar de ce spun fideli? Oare fidelitatea mă linişteşte la gândul că amintirile pot fi sau nu adevărate? Şi cine ar putea spune că ele sunt adevărate? De ce acest paradox cumplit, ca un blestem, după care noi ne schimbăm, ştim bine că ne schimbăm fizic, dar şi psihic, şi dacă ne schimbăm, cum putem spune că suntem tot noi, aceiaşi pe care credem că îi ştim de-o viață? Ne recunoaştem zi de zi, în fiecare dimineață ne privim în oglindă când ne spălăm pe dinți, trecem prin viață zi de zi, parcă nimic nu se schimbă, ştiind totuşi că viața ne schimbă. Acest paradox bântuie mai ales mințile celor interesați de memorie, de uitare, de amintiri care zac undeva în noi. Uitate sau nu.

Aşa am stat să mă gândesc, după telefonul dat de Ea, la cele două moduri de a privi memoria. Pe de o parte sunt continuatorii, un fel de conservatori, pentru care memoria, deci amintirile noastre luate împreună, arată sau sunt reprezentate ca un palat cu multe camere sau un dulap mare cu multe sertare. Ele, amintirile, stau acolo cuminți. Ies când vor ele să iasă la iveală sau poate nu ies deloc.

Dar se pare că există. E greu de spus cum ies ele din sertar. Acest fel de a gândi memoria are ceva static, ceva fixat. Amintirile nu se schimbă, ele sunt la dispoziția eului nostru, stăpân pe ele, proprietarul lor, al palatului sau dulapului, dar totuşi supus unei libertăți a lor care scapă voinței noastre de a le domestici. Pe de altă parte, au venit alți cercetători care neagă această viziune. Ei sunt un fel de neodarwinişti, nişte cognitivişti obsedați de cum funcționează creierul, care exploatează cât pot progresele tehnologiei prezentului pentru a cunoaşte misterele creierului uman.

Aşa se face că de ceva vreme Israel Rosenfield a dat iama în publicul interesat de relația minte-memorie, provocându-l să accepte viziunea lui asupra creierului şi memoriei. A vrut, prin cartea sa cu un titlu revoluționar, *Inventarea memoriei. O nouă viziune asupra creierului*, să demoleze un mit. Un mit foarte răspândit, fireşte, în bună asociere cu acea memorie statică de care am amintit.

Care este mitul? El este ceva ce putem recunoaşte cu uşurință: mulți oameni cred că-şi pot aminti chipuri, locuri, lucruri, pentru că imagini fixe ale acestora sunt mai mult sau mai puțin depozitate în creierele lor. După Rosenfield, acest fel de a gândi este greşit. Este o greşeală. Cercetările recente par să ne îndrepte către altă viziune, şi

anume către faptul că creierul este un generator creativ de amintiri, nu un depozit. Ca şi cum cineva răvăşeşte sertarele, amestecă lucrurile şi face ce vrea. Cineva răscoleşte acel dulap. Creierul este mereu viu şi lucrează. Ca atare, modelul creierului văzut ca o hartă, pe care s-a bazat teoria localizării funcțiilor noastre cerebrale, nu este nici corect şi nici satisfăcător. Şi cât de mult funcționează încă acest model!

Şi totuşi, nu putem uita că Paul Broca, medic francez, a descoperit că leziunile lobului frontal al emisferei cerebrale stângi duc la tulburări de limbaj, descriind ceea ce numim afazie. Asta se întâmpla în 1861, adică cu un secol şi jumătate în urmă, când s-au făcut corelații între leziuni cerebrale localizate şi simptomele manifestate.

Şi astăzi se învață despre aria lui Broca, responsabilă de vorbire, despre paralizii ale zonelor motorii şi aşa mai departe. Creierul era privit ca o colecție sau un mozaic de mici entități care aveau anumite funcții, într-un fel interconectate, dar cum? Era tare greu de spus. Privit ca o entitate, ca un organ întreg, creierul era considerat un mister dificil de înțeles. Broca tindea către ideea de compartimente ale creierului, dar ansamblul îi lipsea. Este interesant de remarcat că timp de un secol acest model al creierului a fost o certitudine solidă, ceva stabil, fix,

invariabil, fiind vorba despre arii destinate unor funcții. Cei care erau interesați de studiul creierului, medicii neurologi, au respirat uşurați. Ceva ştiau. Şi totuşi, în anii '60, deci după o sută de ani, concepțiile în neuroanatomie susțineau că procesele motorii, intelectuale şi afective au loc în compartimente destul de separate, de autonome ale creierului, care nu comunică între ele.

Nici nu îndrăzneau să-şi pună întrebări la care nu vedeau răspunsuri, ca, de pildă, ce se întâmplă când învățăm să vorbim sau când facem exerciții de vorbire. Nici despre amintiri nu se punea problema, să se întrevadă un răspuns la întrebarea cum şi unde se întâmplă re-amintirea şi amintirea, odată ce în cursul vieții revenim mereu la trecutul nostru. Nici cum putem explica conceptul de individualitate sau de sine.

Am citit autobiografia lui Oliver Sacks, mare neurolog şi scriitor, apărută la Humanitas de curând, în 2015, el murind în acelaşi an. Cartea se numeşte *În mişcare. O viață*. Îi citisem deja cărțile scrise, de fapt poveşti despre pacienți sau, mai bine zis, poveşti ale pacienților săi, cu mult interes şi admirație. Cărțile lui, ca şi autobiografia lui m-au convins că psihologia trebuie îmbinată cu literatura. Astfel am aflat că şi el, Oliver Sacks, a fost un om „convins" de cineva la rândul lui. De Aleksandr Luria,

despre care am învățat atât de puțin când eram studentă, el fiind un fondator al neuropsihologiei.

Oliver Sacks a fost eroul lui Vlad Mixich; despre moartea lui Oliver Sacks, Mixich a scris chiar în ziua în care acest mare om şi gânditor s-a prăpădit, 30 august 2015.

M-am bucurat să văd cât de mult a fost admirat Oliver Sacks şi cât de multe puteai învăța de la el. Era un mare povestitor, talent moştenit de la mama sa, şi ea o mare povestitoare de istorii medicale, şi chiar şi de la tatăl său, medic de familie.

Dacă Thom Gunn, autorul mottoului, se întreabă de unde ne vine această nevoie de a ne crea pe noi înşine, Oliver Sacks ne dă un răspuns când scrie în autobiografia sa: „Sunt un povestitor, într-un fel sau altul. Presupun că o înclinație spre poveşti, spre narațiune ține de firea universală a oamenilor, împreună cu capacitățile noastre lingvistice, cu conştiința de sine şi cu memoria autobiografică".

El regreta faptul că, deşi marii neurologi şi psihiatri ai secolului al XIX-lea aveau abilitatea de a descrie, de a personaliza boala, astăzi această abilitate s-a cam pierdut, probabil, susține el, pentru că avântul tehnicii a uitat de om şi de personalitatea lui.

Astfel că, cu un ochi spre acel trecut şi cu celălalt spre prezent, cel care în anii ‘70 şi ‘80 aducea fascinația către neuroştiințe l-a înțeles pe Luria şi s-a pus pe scris poveşti, deşi uneori se întreba dacă nu cumva a scris mai curând o operă literară decât o operă ştiințifică. Avea însă prieteni care şi ei înclinau către popularizarea ştiinței, fără a face rabat de la academism şi ştiință. Nu era chiar singur.

Stephen Jay Gould era printre ei, un renumit paleontolog, biolog evoluționist şi istoric al ştiinței, apreciat pentru contribuția lui la înțelegerea publică a ştiinței. Poate că şi faptul că avea un fiu autist, într-o vreme în care autismul nu era la modă în lumea cercetătorilor, l-a făcut să susțină că: „Mai presus de toate, oamenii sunt creaturi care spun poveşti. Organizăm lumea ca pe o colecție de poveşti. Cum ar putea, deci, înțelege cineva cât de cât mediul derutant în care trăieşte dacă nu poate pricepe poveştile sau ghici intențiile oamenilor?”. Şi Gould a înțeles că atunci când spui poveşti nu poți să le dai decât titluri care sunt ca de poveşti, aşa că şi titlurile scrierilor lui erau atractive, la fel ca titlurile cărților lui Luria şi Sacks. De pildă, *Zâmbetul păsării flamingo* sau *Dinții găinii şi degetele calului*.

Mărturisesc că m-am bucurat că Oliver Sacks a contat atât de mult pentru Vlad Mixich, dar nu mă pot abține să

nu scriu cât de mult l-am admirat eu, descoperindu-i cărţile şi căutând cu nesaţ informaţii despre el, despre isprăvile lui mentale şi talentul lui de scriitor. Mi-a plăcut şi cum scrie, dar şi ce am aflat din ce scrie. El m-a convins că îmbinarea literaturii cu psihologia poate fi o mare plăcere a minţii şi o mare atracţie faţă de scris. Iar pe Sacks l-a convins Aleksandr Luria, care a îmbinat clasicismul, ştiinţa cu romantismul, literatura, scriind poveşti neurologice de mare succes.

Luria avea cincizeci şi şase de ani când, în 1958, la Londra, a ţinut o prelegere despre dezvoltarea limbajului la gemeni identici. Soţia lui practica psihiatria pediatrică şi studia şi ea limbajul la gemeni. Sacks avea atunci douăzeci şi cinci de ani. Deşi era foarte tânăr şi avea o experienţă profesională redusă la acea vreme, şi-a amintit mai târziu că, ascultându-l pe Luria, a fost impresionat de puterea lui de observaţie, de profunzimea teoretică şi căldura personală faţă de subiecţii consideraţi de el. Iubea bolnavii.

Personal, cred că lipsa compasiunii limitează spiritul de observaţie. Printr-o atenţie sporită, compasiunea, acea căldură personală pe care o exprima Luria în prelegerea lui, mediază o observaţie mai profundă şi mai bogată în cunoaştere.

Mai târziu, după ce trecuseră zece ani de la întâlnirea de la Londra, Sacks a citit cele două romane neurologice ale lui Luria. Unul este povestea unui pacient care memora orice, nu uita nimic. Ne aminteşte de povestirea lui Jorge Luis Borges al cărei personaj este Funes, un tânăr care, în urma unui accident, avea o memorie totală, încât nu uita nimic. Al doilea roman neurologic era despre un student care, după luptele de la Smolensk, fiind împuşcat şi având un glonţ în cap, trăia exact situaţia inversă, nu mai ţinea minte absolut nimic, nici să mănânce, nici să meargă, lucruri pe care orice copil le face neînvăţat.

Când a citit cartea despre personajul-pacient cu memoria fascinantă, Sacks a crezut că ceea ce citea era chiar un roman, o operă de ficţiune, dar apoi şi-a dat seama că, de fapt, era o anamneză detaliată, plină de descrieri concrete, care avea tot ce are un roman, finețe, dramatism şi multă încărcătură emoţională. Era o poveste despre viaţa unui pacient, despre faptul că el, pacientul, este unic.

Sunt multe asemănări între Luria ca om şi Sacks ca om. Poate că asta contează. În multe aspecte, biografiile lor seamănă. Poate că şi acest lucru a facilitat atracţia lui Sacks pentru Luria. Luria era fiu de medic ca şi Sacks, fiii

lui Luria erau medici, iar soția lui era tot medic. Şi Sacks avea ambii părinți medici şi doi frați tot medici. Poate că a contat şi faptul că amândoi erau evrei. Îmi vine să cred că, dacă Sacks n-ar fi fost homosexual şi ar fi avut copii, aceştia ar fi fost şi ei medici. Cred că, având carismă, femeile îl plăceau şi s-ar fi găsit unele care să-şi dorească să facă un copil cu el, aşa cum se spune despre Bernard Shaw, care, admirat pentru inteligența lui, ar fi fost rugat de multe femei să le ajute să-şi trăiască maternitatea. Ele vroiau nu un copil cu Bernard Shaw, ci un copil de la el. Dar cine ştie dacă chiar e adevărat!

Sacks s-a recunoscut în Luria când a aflat că, la nouăsprezece ani, acesta i-a scris lui Freud, care i-a răspuns foarte amabil, aşa cum şi Sacks, şi el foarte tânăr, i-a scris marelui Luria şi acesta i-a trimis o scrisoare tot foarte prietenoasă. Treptat, Luria şi Sacks au devenit prieteni, se sfătuiau, simțeau nevoia de a schimba idei. Până şi titlurile de cărți par să ne facă să vedem cât de mult se înțelegeau şi se susțineau reciproc. Cele două romane neurologice ale lui Luria se numesc *Mintea unui mnemonist* şi *Bărbatul cu un univers făcut țăndări*, una dintre povestirile lui Sacks se numeşte *Omul care îşi confunda soția cu o pălărie*. Ca şi Luria, Sacks a îmbinat

particularul cu generalul, adică poveştile medicale cu neuroştiința.

Putem spune că Luria a fost un mentor pentru Sacks, aşa cum putem spune că Lev Vîgotski a fost un mentor pentru Luria. Luria a murit în 1977. Sacks i-a scris necrologul. Sacks avea încă multe de făcut, avea atunci patruzeci şi patru de ani. Luria, fără îndoială, i-a lipsit mult. Şi când mă gândesc că marele psiholog american Jerome Bruner, care a adus atât de multe contribuții psihologiei cognitive, va împlini în curând 101 ani şi, încă fiind, cum afirmă Oliver Sacks în autobiografia lui, cu mintea întreagă, se implică în cunoaşterea psihologică! Să-l fi ajutat pe Bruner curiozitatea şi cunoştințele, prietenia cu oameni la fel de curioşi ca el, aşa cum era Oliver Sacks, care-l considera nu numai prieten, ci şi „mentor tăcut”? Să-i fi apropiat pe cei doi curiozitatea nelimitată? Să fie şi el un „suflet neliniştit şi iscoditor”, cum considera mătuşa lui Sacks că este nepotul ei preferat?

În viață se întâmplă să pierzi ocazii de a întâlni oameni cu totul şi cu totul speciali. Întâlnirea lui Luria cu Sacks a fost un noroc pentru amândoi.

Când am fost în America, aş fi putut să-l întâlnesc şi să-l ascult pe Solomon Asch. La acea vreme avea şaizeci şi trei de ani şi era foarte activ. Câte cercetări nu s-au făcut

pornind de la ideile lui! Nu numai psihologii, ci şi alți cercetători sau chiar oameni obişnuiți au auzit de Stanley Milgram, studentul lui, care a scris şi a făcut experimente cu privire la psihologia supunerii, a obedienței, în termeni psihologici. Asch era accesibil, am vorbit cu el la telefon pentru a-l întâlni. Poate că îl interesa să vadă pe cineva care venea de după Cortina de Fier. Mai țin minte că mi-a dat şi adresa, şi poate n-aş ține minte dacă strada lui nu s-ar fi numit Garlic Street, deci puțin comic. Usturoi! Ştiam că străzile pot avea nume de flori, dar să se numească „Usturoi" mi s-a părut amuzant. Sigur, nu-mi dădeam seama, la acea vreme, cât de mare psiholog era şi de aceea am ratat întâlnirea.

Când tatăl meu a avut o tumoră cerebrală benignă, mi s-a spus clar în ce zonă este şi ce funcții ale creierului vor fi afectate. Nimic despre ceea ce înțelegea sau gândea. Vorbea greu şi scria indescifrabil, dar scria, ceva vroia să spună, să comunice. Deci gândea, dar cum şi ce? Nimeni nu putea spune şi nici doctorii nu păreau curioşi să le spun cum se comportă, ce face şi ce nu face.

Admit că trebuie să înțelegem creierul ca pe o structură biologică, vie. Înțeleg că memoriile, amintirile nu sunt fixe, că ele sunt generalizări care evoluează constant, că sunt mereu recreate şi că, aşadar, trecutul nu este ceva fix. Dar

această recreare constantă ne dă totuşi sensul continuității, sensul de a fi noi, cu trecutul, prezentul şi viitorul nostru. Nimic nu stă pe loc, totul se schimbă, chiar şi ce face creierul nostru. Şi totuşi, înțeleg şi nu înțeleg. Rămâne pentru mine un mister acest paradox, şi anume cum suntem aceiaşi, deşi nu suntem aceiaşi.

Sigur că este greu să se producă un acord între cei care pledează pentru localizare – creierul nu este un teren parcelat, cu loturi specifice şi permanente, cu un cadastru bine stabilit pentru el – şi cei care văd alternativa, adică parcă ar dispărea gardurile, frontierele şi amintirile fixe, care de fapt se deghizează mereu, fără însă, probabil, a-şi pierde un soi de identificare; cu toții parcă au dreptate. Cum este mai uşor de înțeles ce este creierul nostru, cine suntem noi? Oare amintirile sar pârleazul pentru că noi nu mai suntem aceiaşi din secundă în secundă? Cum punem timpul în relație cu spațiul în acest context?

Aici mi-a venit în cap, că tot vorbeam despre hartă, prea scurta povestire a lui Jorge Luis Borges *Cei doi regi şi cele două labirinturi*. Nu se ştie dacă Borges a auzit-o de undeva sau dacă a gândit-o el.

Este vorba despre doi regi. Un rege al Babiloniei, care le-a poruncit supuşilor săi, arhitecți şi preoți, să construiască un labirint atât de confuz şi de subtil, încât

cei mai curajoşi oameni să nu se aventureze să intre în el, iar cei care ar fi îndrăznit s-o facă să se rătăcească. Cel de-al doilea rege, un rege arab, l-a vizitat, iar regele babilonian l-a invitat să intre în labirint ca să-l umilească şi să-l batjocorească pentru simplitatea lui. Dar dorința lui nu s-a împlinit, regele arab a reuşit să iasă din labirint. Când a ieşit, regele arab i-a spus celuilalt rege că şi el are un labirint şi că, dacă Allah va voi, regele Babiloniei îl va putea vedea şi cunoaşte.

După ce a trecut ceva vreme, regele arab şi-a adunat oştirea şi i-a atacat pe babilonieni, cucerindu-i şi luându-l captiv pe regele lor. Apoi l-a legat pe rege, l-a urcat pe o cămilă, bine strunită să meargă repede, şi l-a dus în deşert. După trei zile de mers, regele l-a dezlegat pe regele babilonian şi i-a spus că el încercase să-l facă să se rătăcească, dar că acum îi arată labirintul lui, „unde nu sunt trepte pe care să le urci, nici uşi pe care să le forțezi, nici obositoare galerii pe care să le străbați, nici ziduri care să-ți oprească paşii”. Regele babilonian a fost lăsat să moară de sete şi de foame în deşertul nesfârşit.

Oare creierul este ca un deşert, unde nu există granițe şi unde totul se mişcă, pentru că totul este viu şi viul se mişcă? Dar ce se întâmplă cu localizările care se mențin ca adevăruri certe? Poate că, mai degrabă, cunoaşterea,

neuroştiinţele arătau ca un deşert, pentru că, deşi se făceau progrese, nu exista o teorie care să pună cap la cap rezultatele obţinute, datorită valului mare de informaţii venite din discipline foarte diferite, de la neurologie şi psihiatrie – nu demult separate –, la psihologie, dezvoltarea limbajului, lingvistică, genetică şi chiar psihanaliză. Cine putea integra totul pentru a găsi ceva coerent şi solid care să direcţioneze noul domeniu? O încercare a făcut-o Gerald M. Edelman, care prevedea o revoluţie în cunoaşterea creierului şi pe care curiosul nepotolit care era Sacks l-a întâlnit nici mai mult, nici mai puţin decât la o conferinţă despre arta memoriei. Până la urmă cuvintele-cheie sunt memorie, conştiinţă (de sine), personalitate.

Mă las păgubaşă, gândindu-mă la Ea. Uneori, îmi dau seama, mă pierd printre gânduri, aşa cum am făcut mai sus, în asociaţii tangenţiale, care mă fac să ajung la digresiuni şi întorsături din drumul minţii, făcându-mă să simt cumva eşecul construcţiei unei continuităţi necesare cititorului.

O cunoşteam pe Ea, aşa că întâlnirile noastre aveau ceva din comunicările reversibile, o reciprocitate firească, care se va vedea în ce voi scrie. Sigur că ea vorbea şi eu o ascultam, dar eu a trebuit să integrez cele spuse de ea în

această scriitură care este a mea. Nu era vorba să-mi povestească viața ei, deşi a făcut-o. Eu nu riscam nimic, cel mult minime confidențe care apar în relațiile personale, asociații legate de ceea ce-mi spunea ea, care mă ajutau să întâlnesc ideea unei reciprocități mentale. Unele divagații spontane sau digresiuni ce descurcau tensiunea unor gânduri. Doar vorbeam una cu alta, nu era nici un interviu şi nici o anchetă etnografică. Era un dialog. Desigur că avea o versiune a vieții ei, a propriei ei istorii, deşi până nu vorbeşti cu cineva nu formulezi în vorbe ceea ce este zăpăceala minții, acea versiune virtuală care are mai degrabă adesea o existență rudimentară. Este ca ceva de uz intern. Când oamenii vorbesc, trebuie să recunoaştem, sunt dezordonați. Scrisul este o formă de disciplină a gândurilor, cere atenție, nu are nici pe departe spontaneitatea conversației, a oralității, a taclalelor, trăncănelilor sau a pălăvrăgelilor.

Avem fatalmente tendința de a trata informațiile, ce se spune în dialog sau, mă rog, ce percepem, auzim, ca piese de puzzle care se reconstituie ca şi cum ar exista un model virtual ideal, o ordine, un sens a ceea ce este dispersat şi amestecat. Cred că este o manifestare a cunoscutului efect Zeigarnik, care ne aranjează mintea. Chiar cred în acest efect. Acest lucru, această tendință se întâmplă la nivelul

ascultătorului, doritor de ceva ordonat, oricât de curios ar fi el.

Mai contează şi faptul că bucăţile de viaţă, fragmente ale ei sau frânturi de existenţă, povestite nu livrează direct trăirile, trecutul, ci ceea ce a rămas în memorie în prezent. Ca zaţul cafelei. Sau nu înţelegem trecutul cu mintea din trecut. Schemele înţelegerii sunt cele ale prezentului, ale celui care suntem azi, nu ale celui care am fost ieri.

Dar iată că, tot vrând să văd relaţia dintre identitate şi memorie, am ajuns la ce spune un specialist în autobiografie, Philippe Lejeune. El spune că discursul memoriei, felul în care ea umblă şi se desfăşoară, cum funcţionează, e un labirint. Dezordinea celui care vorbeşte, care-şi aminteşte ceva, trebuie să-l facă pe ascultător să se orienteze. Să caute un sens, o linie, o direcţie. M-am gândit la mine ascultând-o pe Ea. Există, astfel, un efort al ascultătorului.

De ce este un labirint mai uşor de înţeles, dar nu este? Pentru că demersul memoriei vorbitorului, în cazul meu, al Ei, nu este unul natural în sensul de a avea o perspectivă unitară asupra vieţii. Fiecare etapă, fiecare fragment al vieţii are propria sa construcţie, prin urmare cel care ascultă trebuie să folosească drept unealtă un înainte de ceva şi un după ceva. Cronologia este diabolică.

Şi ce puteam eu face în momentul în care am decis să scriu despre întâlnirile mele cu Ea? Cum să trec zbânțuiala oralității în scriitură? Cum să fac ca elementele care compun o poveste de viață, chiar dacă nu e completă – de pildă, copilăria Ei şi altele –, să capete complexitatea vieții înseşi? Cum să mă mişc între ştiință şi literatură? Cum scap de acest tabu al unității persoanei – în cazul meu, Ea – când aflu că amintirile se zbenguie şi se împreunează indecent de liber, fac hibrizi şi că nu există niciodată un eu solid, ca un țăruş de care te ții, şi că, vai, culmea, tu te simți tu?

Acum, ca la teatru, voi prezenta personajele şi las deoparte complicația privind amintirile şi adevărul şi încârligarea lor.

Care ar fi personajele? Mai întâi eu, cea care mi-am expus mai sus grijile de a scrie despre întâlnirile cu Ea. Apoi Ea, o femeie, cu tinerețea în spate, care este părăsită de El, un bărbat, şi el cu tinerețea în spate, deci amândoi poate prea vârstnici pentru a-i lovi amorul. Şi totuşi, relația lor a durat puțin peste zece ani.

Îi ştiu pe amândoi. Mă rog, mai mult sau mai puțin. Nici pe mine nu mă ştiu prea bine – şi cine s-ar putea cunoaşte bine? Şi cine ar şti pe altcineva bine? Şi ce înseamnă bine?

Ea va fi cu mine un timp, ne vom întâlni. El, nu. El va fi prezent prin ceea ce-mi amintesc eu despre el şi ceea ce îşi aminteşte Ea despre el. Când Ea a venit la mine după nu multe întâlniri, mi-a trântit pe masă un maldăr de hârtii adresate de El ei, scrisori foarte lungi, aproape pagini de jurnal, despre ce făcea, ce gândea, fie că era singur, fie că era cu ea. Poate aveam să le citesc ca să văd cine era El, să văd lumea lui ca să înțeleg lumea ei, atunci când aveau lumea lor. Suntem enigme, mi-am spus când am văzut maldărul de hârtii. Ea nu mai avea putere să le citească şi Dumnezeu ştie dacă mai trebuia. Se despărțiseră. De ce să cadă în amintiri? Pe scurt, eu voi trăi indiscreta curiozitate a psihologului – nimeni nu e anonim, psihologic vorbind. Ea se va bucura de exorcizări, va putea limpezi ceva din multiplele ei euri, iar el va fi violat. Folosit, amintit, discutat. Fără să ştie. Pare oribil, nu?

Un verde la fel de frumos ca un roşu

Ea mi-a telefonat într-o după-masă de toamnă. Un început de toamnă frumoasă, însorită, cum este în Bucureşti. Încă, foarte discret, vara nu se lăsa dusă, deşi resemnarea că vine toamna părea să câştige. Spun resemnare doar pentru că timpul trece, nu pentru că

toamna n-ar fi un anotimp minunat. Când zilele se scurtează, dimineţile sunt răcoroase, soarele se lasă puţin aşteptat, dar apare. Uşor zgârcit, dar sigur. Zilele sunt scurte, aşa cum spune zicala japoneză: „Zilele de toamnă sunt scurte precum căderea găleţii de apă în puţ”.

Mi-a spus că ar vrea să vină la mine. Pur şi simplu, să vorbim. În fond, ce am fi putut face? Şi a venit a doua zi. Era îmbrăcată frumos. Era plăcută ochiului. Avea o fustă verde de mătase satinată, care se termina la poale cu o bandă, cam de lăţimea unei palme, din materialul fustei întors pe dos. Adică fusta se termina cu un alt verde. Un verde nelucios, mat. Bluza ei era şi ea din alt verde, dintr-un voal, care se potrivea însă bine cu verdele fustei. Pus la un loc, privit în ansamblu, verdele arăta ca algele marine, care privite mai de departe se văd verzi, dar de aproape sunt în atât de multe nuanţe de verde. Ştiam că poartă mereu cercei. Şi ei erau verzi, dar de un verde diferit, pietrele neprețioase erau puţin spălăcite, deşi verdele era un verde adevărat, erau cercei lungi, care se terminau cu nişte ţurţuri de argint, la fel ca argintul care înconjura piatra.

De curând, am citit în cartea *Ucenicul arhitectului*, scrisă de Elif Shafak, că atunci când un bărbat este îmbrăcat în verde el este imam, căci numai lor le este

îngăduit să poarte culoarea îndrăgită de Profet. N-am ştiut că această culoare este preferată de Profet şi asociată cu rangul înalt al Profetului. Pentru mine, culoarea verde este atât de minunată, încât aproape că prefer frunzele florilor şi nu pot aprecia frumusețea florilor dacă nu au şi frunze. Boscheții, tufişurile, crângurile nu au un farmec care depăşeşte o singură floare, oricât ar fi ea de frumoasă?

Toate aceste nuanțe de verde mi-au amintit într-un mod ciudat de neaşteptat de profesoara mea de engleză din liceu. Mintea mea fugise către alt timp. Atât de mult verde diferit mă înghesuia în trecutul meu. Ciudat, nu?

Mi-am dat seama foarte bine că o întâlnire cu cineva poate scoate din tine, ca dintr-o cutie, lucruri concrete, reale, amintiri, imagini ale unor lucruri concrete, pe care le-ai văzut cândva. Mi-am pus această idee în cap ca să mă gândesc mai târziu, dar m-am oprit la imaginea profesoarei mele de engleză. Mi-am zis că, uite, vezi pe cineva care are o fustă, un inel, o cravată, un ceas, un lucru care-ți aminteşte de ceva ce ține de tine şi care n-ar fi apărut poate dacă n-ai fi întâlnit acea persoană. Sigur, nu numai persoanele produc aceste amintiri. Orice poate să şteargă de praf un lucru din cutia de amintiri, să scoată dintr-un sertar ceva...

Da, verdele ei mi-a înviat profesoara de engleză. De ce? Pentru că verdele purtat de Ea a chemat verdele profesoarei, mare fană a acestei culori. Nu era zi să vină la şcoală fără să poarte ceva verde. Un şal, o rochie, pantofi, o geantă, o broşă... Mi-am amintit că o întâlnisem odată la coafor. Terminasem de ceva vreme şcoala şi n-o mai văzusem de multişor. Afară ploua, cred că era sfârşit de toamnă. M-am gândit atunci că ploaia se va opri, dar dacă tot plouă, ce-ar fi să intru la coafor să mă tund puțin până stă ploaia? Şi am intrat. Mergând spre una dintre coafeze, am trecut fără să mă uit pe lângă scaunele ocupate de femei înşirate la vopsit, tuns, pieptănat.

Cineva m-a tras de fustă. M-am oprit şi am văzut o doamnă cu sprâncenele tare negre şi groase, ca nişte lipitori, vopsite, şi cu părul, la fel de negru, vopsit şi el. Negrul era aşa de negru, încât bătea în albăstrui. Nu ştiam cine e. Ea zâmbea. Eu eram prinsă pe picior greşit. Nu-mi dădeam seama cine poate fi. Dar, când am privit-o în ansamblul ei, mi-a sărit în ochi rochia verde. Un verde atât de verde! Ca într-un vers japonez pe care îl reținusem la acea vreme, la vârsta la care citeşti de toate, dar temporar faci o pasiune pentru o țară sau o cultură. Versul, îl ştiu şi acum, spunea aşa: „Mai verzi sunt primăvara pinii, cei verzi întotdeauna”. Acum, când scriu,

am căutat prin vraful de note păstrate, să văd cine este autorul. Este Minamoto no Muneyuki, din epoca Heian, secolul al X-lea. Sigur, îl voi uita din nou, dar verdele îl voi ține minte.

Profesoara mea avea rochia verde şi imediat am ştiut cine m-a tras de fustă. Acum mă gândesc că poate culorile au ceva anume, un prestigiu special, care ne trimite la amintiri. Lumea, în fond, este colorată. Oare de ce n-ar fi aşa?

Gândurile mele au sărit şi s-au oprit la altceva. La ceva legat de gândul la culoare. Mi-am adus aminte că un copil de vreo cinci-şase ani a fost întrebat de ce sunt timbre pe scrisori. El a spus un lucru interesant. A spus că el crede că sunt timbre colorate pentru ca poştaşul să nu se plictisească atunci când caută scrisorile în geanta lui de poştaş. Că, atunci când merge pe stradă, are o umbră care nu este colorată. Mergând pe firul gândurilor copilului, i-am dat dreptate.

Culoarea are o mare valoare. Este foarte importantă. Mă întreb dacă culoarea, preferința pentru o culoare ți se aşază în cale, dacă e ceva misterios sau dacă este o pură întâmplare. Iar ajung la făcături. Ieri-seară am deschis televizorul şi era o emisiune despre Napoleon. Erau imagini despre viața lui şi sfârşitul ei. La un moment dat,

s-au arătat imagini cu locul în care a trăit pe insula Sfânta Elena, la Longwood. Casa Longwood are la intrare un fel de grilaj, probabil din lemn, verde, are obloane verzi, are o cameră cu tapet verde, probabil din mătase, şi un dormitor cu un baldachin în care dormea el, dintr-o ţesătură, un material verde. Baldachinul verde este chiar locul în care el şi-a dat duhul. Mi-a făcut plăcere să văd acele imagini. Oare lui Napoleon îi plăcea culoarea verde?

Am citit în jurnalul berlinez al Marthei Bibescu că îşi punea pe frunte în chip de coroană smaralde verzi când vroia să fie prezentabilă, să-şi pună în evidenţă frumuseţea, că purta o pălărie preferată de culoare verde şi că a scris un roman intitulat *Papagalul verde*. Despre ea ştiu sigur că-i plăcea culoarea verde. Dar cel mai tare mi-a plăcut ceva ce mi-a spus un student de la Belle Arte care l-a avut profesor pe D.I. Suchianu, o personalitate foarte iubită de studenţi. Cică Suchianu s-a dus cu cineva să-şi vopsească o haină în verde. Când a ajuns la vopsitorie, a văzut o doamnă care-şi lua ceva vopsit în roşu. Întrebat de vopsitor ce fel de verde îşi doreşte, Suchianu i-ar fi spus că vrea un verde la fel de frumos ca roşul doamnei. Cu alte cuvinte, şi culorile au frumuseţea sau urâţenia lor şi, şi mai probabil, ţesătura contribuie la frumuseţea sau urâţenia lor.

Să mă întorc la Ea. Cum am spus, a venit la mine şi a adus o sticlă de vin. Negru. Am pus vin în două pahare şi a început să-mi spună ce face, banalităţi, aşa cum începe o conversaţie. Ca un aperitiv. Banalităţi care, după ce trec, se depărtează de cei care vorbesc. Şi aşa mi-a spus de relaţia ei cu El. De fapt, despre sfârşitul unei iubiri, despre care eu cam ştiam, sigur, despre iubire, dar nu şi despre sfârşitul ei, o iubire destul de lungă, dar târzie. Istoria acestei relaţii mi-a picurat-o în doze inegale, cum îi venea, liber, istoria unei iubiri tulburi, sub semnul ambiguităţii, al unei neglijenţe din partea amândurora. Numai că fiecare, Ea şi El, a trăit diferit ambiguitatea, fiecare în felul său şi fiecare din alte cauze. Fireşte, totul era în registrul psihologiei fiecăruia, numai că Ea simţea că vina ei, dacă-şi găsea o vină pentru acest sfârşit, era mică. A lui? Da, era mare. Îşi dădea seama că semne avusese, dar nu le dăduse atenţie, nu băgase de seamă că ele nu erau o joacă. Cum se purtaseră unul cu altul era ca un dans de fluturi. O coregrafie a psihismelor, aş putea spune. Şi cum este dansul fluturilor? Că doar văzuse, copil fiind, cum dansează fluturii. În zigzag, parcă separat, dar parcă împreună, nu în linie dreaptă, parcă uneori se întorc sau dansează pe loc sau se aşteaptă unul pe altul. Se cam împleticesc. Oricum, nu au o ţintă, de aceea parcă

dansează. Ei nu zboară țintit ca păsările, care au o direcție. Păsările pleacă de undeva şi merg şi ajung altundeva. Ştiu un drum.

Cine iubeşte şi lasă... Pe cine lasă?

Ea a plecat îngândurată. M-ar fi vrut partenera unui gest măreț. Vroia ca împreună să facem autopsia unei iubiri, a unei relații de iubire pe care ea încerca s-o înțeleagă în resorturile ei cele mai intime. Vroia să înțeleagă iubirea, şi nu pe El. Sau mai mult iubirea decât pe el, care oricum intra în scenariul iubirii.

Dar autopsia unui sfârşit de iubire, de relație, nu se poate face oricum şi nici repede. Şi de ce?

Îngândurarea ei era tivită cu furie. Simțeam asta, dar furia nu avansase spre gândurile ei incerte. Nu amenința încă incertitudinea ei. Ea era încă confuză. Încă tindea să-l înțeleagă pe El şi, totuşi, încă ceva, greu de identificat, o împingea către furie.

A plecat de la mine repede, cred că-şi dorea să fie singură, iar eu eram sigură că va reveni. Aşa a avut loc a doua întâlnire. A revenit la fel de îngândurată. Nu e corect „la fel”. Adică tot îngândurată ar fi mai corect. Era dornică să înțeleagă de ce o iubire moare, cum cei implicați merg către moartea iubirii, moartea a ceva ce-i leagă, din ce

pulsiuni interioare o fac. A revenit, deci, într-o după-masă, nu la multă vreme după prima întâlnire. Era uşor agitată, cu un aer trufaş, de învinsă ce nu se lăsa învinsă, victorioasă în nefericirea ei, cu sabia scoasă din teacă. Era înarmată cu ultimele vorbe spuse de El.

Era încă toamnă, cu soare şi o răcoare prietenoasă, dar uşor perfidă, care-ți amâna ideea de toamnă vecină apropiată cu iarna. Era o răcoare care-ți sufla în ceafă, ca cineva nevăzut care vine tiptil spre tine.

Cu ceva vreme înainte Ea fusese în Grecia, la nişte prieteni. Mi-a arătat, când a venit, rochia pe care şi-o cumpărase acolo, de la un magazin ieftin, ținut de chinezi. Putea încă s-o poarte cu ceva mai gros pe deasupra. Nu era verde. Era bej, cu flori albe rare, un fel de trandafiri, când boboci, când flori aproape deschise. Partea de sus era dantelată. Numai bej. Doar pe fusta rochiei erau răspândite rar flori albe. Mi-a plăcut. Era o rochie imprecisă, nici cu imprimeu cu flori, nici fără imprimeu. O rochie confuză, vagă la culori. De departe nu se vedeau florile. Fondul bej era minunat, dar împreună cu albul florilor anula orice contrast. Cine cu cine se învecina, bej cu alb sau alb cu bej, ele, culorile, puteau prea bine curge una în alta. Totuşi, culoarea bej părea fondul întregii rochii.

S-a aşezat la masă, unde stăteam, cu un aer învingător. Adusese ultimele e-mailuri pe care El i le trimisese. E-mailuri într-un fel de despărțire, fizică în mod sigur, dar cu intruzii de amintiri care parcă vroiau să continue o legătură. Evident, nu fizică, ci mentală. Dar totul era imprecis. Nu mi s-a părut că era furioasă.

Dar să spun ceva despre ei doi. Ea se vedea cu El, se întâlneau de câteva ori pe an, când el stătea de fiecare dată ceva mai mult de o lună şi făceau multe călătorii împreună. Părea că el vine în vacanță, dar sigur venea pentru ea, mai presus de orice. Locuia în altă țară, nu departe, nu mai avea obligații profesionale, se obişnuise să vină şi să plece amândoi prin țară sau în alte părți. Chiar înainte de a se îndrăgosti de ea, El venea des în țară, bătea drumurile în locuri minunate, cunoştea sate, locuri, mânăstiri, cotloane, hoinărea cu prieteni din tinerețe.

Ea mi-a întins e-mailurile lui ca şi cum mi-ar fi spus „uite ce-mi spune!” sau, mai bine zis, „uite ce poate să-mi scrie!”. Eu ştiam că ei petreceau mult timp împreună, dar nu ştiam că El o va părăsi, pur şi simplu, din motive pe cât de uşor, pe atât de greu de înțeles. Partea interesantă, care m-a făcut să mă văd în continuare cu Ea, era această dorință a ei de a analiza ce i se întâmplase, de a şti de ce i se întâmplase ceea ce i se întâmplase.

O analiză dificilă, ca şi cum ai merge pe nisipuri mişcătoare, nisipurile fiind motivele ghicite sau ascunse sau de neghicit ale deciziei lui de a nu se mai întâlni. Există oare motive clare, foarte clare, care-i despart pe oameni? Asta era ceva important care o interesa pe Ea. Ceva ca bordul unui vapor care, avansând pe apă, ar desface apele, unele într-o parte, altele în cealaltă parte, sau, cum se spune, ar despica apa ca un pieptene cu dinți rari? Când se despică apele?

Ea îl aşteptase mult să vină, trecuse parcă prea mult de când îşi tot amâna venirea. Aproape un an. Ciudat! Motive se găseau, nu sentimentale, pentru că îşi arătase dorința de a veni, ci administrative. Casa, facturile, impozitul, examenele medicale, familia, nepotul, venind din alt colț al lumii, canicula îndelungată de la noi, toate adunate amânau mereu venirea lui. Telefona, parcă evitând o dată anume, fără să facă vreo promisiune concretă, fără a stabili o dată precisă. Nimic. Dar acest nimic al preciziei nu părea a fi o despărțire, ci doar o amânare.

I-am luat e-mailurile să le citesc în ordinea lor, deci în ordinea în care se construia sfârşitul relației lor sau aşa cum părea că ea, citindu-le, a dedus că el se lepăda de relația lor. Nu părea o ruptură, ci ceva suspendat într-o

absență fără nume, într-o despărțire fără nume. În primul e-mail părea că El vroia să-şi explice amânarea*: E tare greu să spun ceva. Cât am mai putut să mă zbat în viața mea fără viitor în care te-am atras am reuşit să mă mint că nu fac prea mult rău în jurul meu, adică ție. Ce se întâmplă în ultimul timp este că nu prea mai am putere – fizic vorbind –, nu ştiu dacă e fizic sau şi mental, nici de lume şi de tot ce îmi place. Uneori aş vrea să treacă, alteori îmi este indiferent. Sigur îmi este silă de toată asimetria vieții mele pe care ți-o transmit şi ție. Şi îmi e frică de viitor şi de mâine şi de poimâine şi nu ştiu ce să-ți spun sau ce o să fac. O să mă mai gândesc dacă pot. Te rog să mă ierți pentru toate. Nu ştiu ce o să mai fie.*

Nu ştiam ce să spun. Cât timp am citit e-mailul, Ea a aşteptat cu un aer grăbit şi cu figura unei persoane înfrânte. Dar înrăite. Poate era chiar şi uşor jenată, aşa cum te simți când doctorul îți cere să te dezbraci şi tu aştepți să-ți spună ceva. Era dezbrăcată în toată umilința ei. N-am zis nimic şi am întrebat-o sec ce i-a scris ea, ce i-a răspuns ea la acest e-mail. Mi-a spus că a fost inițial stupefiată, că apoi a apucat-o o furie cumplită şi ca să nu dea curs furiei i-a scris un singur cuvânt: *Minunat!* Chiar cu semnul mirării. Mi s-a părut că acest cuvânt al ei nu

era o acceptare, un semn că ea a înțeles despărțirea lor, ci mai degrabă un reproş puternic.

Nu a aşteptat să spun nimic. Ce i-aş fi putut spune? Şi mi-a întins al doilea e-mail, scris de El ca răspuns la cuvântul scris de ea: *Nu mă aştept să fiu înțeles şi totuşi e simplu, din nenorocire timpul nu se întoarce. Fiecare gest şi deplasare şi gând de a ieşi din casă cer eforturi fizice şi mentale care mă scârbesc. Peste un an şi ceva voi fi mai bătrân, poate că nu e anormal să mă schimb aşa, dar spun sincer şi cu tristețe că nu pot face nici un plan, nici pentru săptămâna viitoare, nici pentru luna viitoare, nici pentru restul zilelor. Dacă starea mea se poate schimba sau nu, nu ştiu. Îți spun asta cu mare tristețe şi cu insomnie şi cu noduri în gât şi cu amintiri frumoase care mă înconjoară tot timpul. Mai mult nu pot spune, nu sunt vorbe pentru asta.*

Nici de data asta nu exista nimic ca încheiere, ca şi la primul e-mail. Ea aştepta să spun ceva. Am întrebat-o de ce a scris după primul e-mail doar cuvântul *minunat* şi a spus că din furie şi că nu se aştepta ca el să i se verse cerşindu-i înțelegere, că nu pleci de lângă cineva cerându-i înțelegere. Aşa ceva nu se face!

Să fie ăsta sfârşitul? m-am întrebat. Chiar aşa? Dar nu. Ea s-a înfuriat după al doilea e-mail trimis de El şi a vrut să-l lovească, să-l rănească. Se gândea că, în fond,

deprinderile lui, aşa cum se întâmplă cu deprinderile, obişnuinţele, trecutul oricui, sufocau ideea de schimbare. S-a tot gândit ce să scrie şi până la urmă a găsit un e-mail trimis de el cu multă vreme în urmă. Trecuseră, a făcut Ea socoteala, cam nouă ani de când El îi scrisese ceea ce ea a decis să-i trimită, însoţit de câteva rânduri. Fusese scris pe la începutul apropierii lor sau, mai precis, când relaţia lor dădea să se nască.

L-a reprodus în totalitate, ca pe un reproş implicit, care părea, din perspectiva celor scrise de el în prezent, o încălcare a unui legământ sau poate expresia unei seducţii iresponsabile petrecute cândva, când ea fusese convinsă de iubirea lui: *Universul meu cred că l-ai înţeles, este emoţional sufleteşte, raţional practic, rătăcit în pădurile amoroase, legat la ochi, întinzând mâinile după tine, care îmi fugi din pom în pom, ascunzându-te şi şoptindu-mi „Nu sunt aici”. Ca să te găsesc. Şi acolo eşti. Cât o fi de mare pădurea, câţi pomi vei găsi tu ca să te piteşti, nimic nu o să mă oprească din dorinţa de a te lua în braţe, de a te săruta* all over*, de a fi cu tine minte şi trup. Sultan, sugaci de tine sau doritor de stăpână sau patriarhal, straturile mele sunt ca o plăcintă zdrobită în care nu mă recunosc. Te doresc, tu îmi ordonezi lumea, tu pui la locul lor emoţiile, mintea şi tot*

ce simt eu cu mâinile, buzele şi trupul. Aceste vorbe i le scrisese El.

La aceste vorbe ale lui, înălțătoare în felul în care-şi declara iubirea sau, mai degrabă, îndrăgostirea, Ea a adăugat un mesaj scurt, cu cuvinte grele, ca o sentință a gândurilor ei: *Uite ce puteai scrie. Cât de mari pot fi naivitatea mea, pe de o parte, şi, de partea cealaltă, impostura, duplicitatea trăită vânjos şi convingător de tine. Asta este, suspiciunea mea mereu amorțită a câştigat, căci pare-se că o potrivealã de cârlige a existat luând forma asimetriei. Pentru viața ta, aşa cum a fost, cum este, ai fost bine ales, iar eu, şi eu aleasă, ca obiect de temporară folosință. Dar ce frumos este ambalajul!*

La aceste vorbe, El i-a răspuns într-un fel din care Ea a dedus că, acuzându-l de impostură, El s-a dat de gol. Pe față, îmi zicea Ea. Nu i-a scris mult, dar parcă-i dau dreptate ei. Şi acesta a fost ultimul lui e-mail, evident, şi nici un telefon dat: *Ştiu că ți-am făcut rău pentru că viața mea nu era şi nu este limpede, dar n-am putut face altfel şi poate poți crede că şi mie mi-e rău şi mai de demult. Dacă nu poți înțelege uzura mea, nu am ce face.* Deci un răspuns scurt.

Ea a plecat de la mine, am hotărât să ne vedem curând, ea spunându-mi că vrea să înțeleagă, dar nu vrea să-l

înțeleagă pe el, nu şi nu, ci vrea să-mi spună şi să vorbim despre *cârlige*. Despre cum se fac în timp cârligele şi cum noi, oamenii, în general, nu le dăm importanță, sperând în schimbări care, de fapt, nu pot avea realitate.

Cattleya

Ea mi-a telefonat şi am hotărât să ne vedem din nou. Tema era *cârligele*. Şi, bineînțeles, eram sigură că de la cârlige vom deraia cu conversația noastră către trecut, pentru că sfârşitul părea să fie clar din ce-mi spusese mai înainte. Mă gândeam că poate nici nu vom ajunge chiar la a decide, cât mai aproape de adevăr, dacă asta chiar e posibil, ce anume sunt cârligele.

Să se fi supărat el? Doar Ea îi scrisese cu năduf aşezat pe o amărăciune. Mă gândeam cum a reacționat El la ceea ce i-a scris Ea. Doar l-a făcut impostor, duplicitar, deci clar mincinos. Şi nu recunoscuse el că s-a mințit pe el şi, firește, putem deduce că, indirect, şi pe Ea? Sau, dimpotrivă, să fi răsuflat uşurat că fiecare s-a întors la sine şi nu mai era nimic de spus? Fiecare în ograda lui, aşa cum fuseseră înainte de apropierea dintre ei.

Fiecare rămânea cu ce era în el, cu reproşuri, amintiri, gânduri nespuse, gesturi grăbite, neterminate, satisfacții uşoare ca fulgii care se topesc înainte de a atinge

pământul, timpi în care au foşnit împreună ori s-au înlănțuit fără vorbe, nerăbdări uitate, atingeri amânate şi câte şi mai câte. Părea că în mintea Ei se zburleau reproşurile față de El şi tot în mintea ei se legăna cu insinuare neglijată ideea uşurătății cu care El s-a lepădat de Ea împletindu-se cu reproşurile zburlite.

Îmi povestise cândva, cred că la ultima întâlnire, că acasă la el, căci avea o casă care era acasă, El petrecea multă vreme pe o terasă plină cu oleandri. Înşirați în linie dreaptă. Lângă fereastra mare a terasei, oleandrii deveniseră o pădurice de pomişori înalți aşa cum vezi în Grecia, stufoşi, cu frunze dese. Nu ca leandrii noştri, firavi şi cu flori puține, anemici. Acolo El citea şi de la înălțime vedea o mică pajişte deschisă, largă, care putea părea un părculeț înconjurat de blocuri. De acolo privea adesea stelele de pe cer. I-a spus de atâtea ori asta. Îi scrisese: *Nu-ți poți închipui terasa, astă-noapte. E o lună tare luminoasă, oare ce vede fluturele de noapte care tocmai trece? Stelele, luna, oleandrii în floare, ca mine? Aş vrea să fiu vrăjitor, să ştiu cuvinte care te leagă. Trecutul nostru disjunct.*

Acolo, probabil, şi-l imagina ea, stând departe de griji, citind şi bând un vin, căci grija de a-i spune de ce amână să vină nu mai exista. Ah! Cât îl ura! Cum putea să stea

acolo, aşa, citind şi bând vin, şi să uite de câte ori au stat împreună, au vorbit sau au citit şi au băut vin, ca şi când erau în vizită la cineva care-i înconjura cu tandreţe. Acel cineva era chiar tandreţea prezenţei fiecăruia cu celălalt, nu? Şi chiar dacă era supărat, replica lui că, dacă nu-l înţelege, el n-are ce face n-o iritase până la furie?

Încercam să o fac să nu se mai frământe atât de mult, nu cu vorbe, ci cu absenţa unor întrebări care ar fi făcut-o să se frământe şi mai mult. Dar ce ciudate sunt gândurile şi imaginile care le pot însoţi când asculţi pe cineva! Oare de ce se fac asociaţii misterioase şi de ce ceea ce spune celălalt îţi trezeşte amintiri sau, mai bine zis, ţi le scoate de undeva, din cutia cu lucruri unde ele erau ascunse?

Ea îmi descria cum îl vede pe El stând pe terasa lui, înconjurat de oleandri, iar gândurile mele au fugit, pentru că oleandrii descrişi de Ea păreau ca aceia din Grecia, la Grecia, de unde şi eu mă întorsesem nu de prea mult timp.

Nu-i puteam spune nimic de oleandrii greceşti, pentru că sigur fuseseră împreună la mare şi pentru că acest lucru nu-i putea aduce decât o cohortă de alte amintiri. Cum spun psihologii, trenuri de gânduri, tot aşa pot veni trenuri de imagini. Aşa că m-am lăsat propriilor amintiri şi pe Ea am lăsat-o cu terasa. Nu terasa era problema, ci

faptul că Ea nu era pe terasă cu El şi poate nici nu-şi dorea să fie cu el acolo, unde era el acasă la el, şi, mai precis, că El nu era cu Ea. Oriunde. Oricum, aceste amintiri ca imagini sunt atât de fragile şi de repezi, atât de fugitive, ca şi când ar fi un peisaj pe care-l vezi din viteza trenului.

Da, fusesem şi eu la mare. Erau valuri. Aşa nu mai spunem noi astăzi „talazuri”. Dar valurile cred că sunt talazuri numai când sunt mari, şi, oricum, dacă precizăm că sunt mari, nu avem nevoie de vechiul cuvânt „talazuri”, care vine de la greci. Spunem, pur şi simplu, „valuri mari”. Cuvântul „talazuri”, cum spuneam, vine de la greci. Nu spun ei mării *thalassa*? Deci mă gândeam la mare, şi nu la valuri, ci la flori.

Când eu am fost acolo nu era o vreme prea bună, nu era căldura aceea ameţită şi amestecată cu adierea uşoară a brizei pe care-o simţi ca atingerea şovăitoare şi delicată a unor degete pe piele şi nici soarele pe care-l aşteptam. Briza venea cu paşi gingaşi de femeie. Am prins doar câteva zile de soare, soare. Dar marea, oricum ar fi, e atât de frumoasă, nu contează că nu sunt valuri sau că sunt mici sau mari. Contează aerul şi culoarea mării. Adică mirosul şi culoarea ei. Două simţuri.

Fiind şi zile fără soare, am căutat să citesc. Nu-mi luasem nimic la mine de citit. Ce greşeală mare! Luasem o hotărâre periculoasă. Fără mult bagaj.

Când eram studentă, un profesor de modă veche mi-a spus că atunci când pleacă în vacanță îşi ia cu el multe cărți, indiferent cât de greu îi e să le care. N-am să uit expresia lui: „pentru mine cărțile intră în confort”. Ştiu că mai adăugase că a avea cărți intră în confortul care depindea de el, a avea veioză lângă pat intra în confortul locului şi, cum la acea vreme nu prea existau veioze când te duceai la gazde în vacanță, el citea la lumina dată de lampa de pe plafon. Astăzi e chiar amuzant. Există peste tot veioze pe noptiere, dar nu mai citesc oamenii, sau poate că înainte nu erau veioze pentru că oamenii nu citeau. Mă rog, e de gândit. Şi brusc mi-a venit în minte de ce sunt veioze. Nu are nici o legătură cu cititul. Pur şi simplu sunt veioze ca să nu te dai jos din pat să stingi lumina când te culci. Dar şi asta se rezolvă astăzi, pentru că înainte de a te culca te uiți la televizor, n-ai nevoie de lumină şi când te culci ai telecomanda şi gata, se lasă întunericul.

Eu însă am uitat acest lucru şi eram în inconfortul produs chiar de mine. Aveam veioză, dar n-aveam ce citi. Nu aveam cărți şi, cu chiu, cu vai, cotrobăind prin casa în

care stăteam, casa unei prietene, am găsit, culmea, un volum de Marcel Proust, cel cu Swann. Doar acest volum din cele şapte. Şi când Ea mi-a descris cum şi-l imagina pe El pe terasă, m-am gândit că florile de oleandru nu semănau deloc cu cattleya, florile din volumul despre iubirea lui Swann. Dar ce contează? De ce trebuia să fie aceeaşi floare?

Mi-am adus aminte că atunci când m-am întors din Grecia am căutat pe internet să văd ce fel de flori sunt cattleya. Făcusem o obsesie să ştiu ce flori sunt. Am aflat că sunt o specie de orhidee, din cele 113 specii de orhidee. M-am întors să recitesc unde apărea cattleya în iubirea lui Swann. Deja aveam florile în minte, acum ele erau concrete, le ştiam culoarea şi le puteam pune în portretul Odettei. Îmi completau imaginea ei.

Ei doi, Swann şi Odette de Crécy, se întorceau de la o serată mondenă. Au plecat împreună, fiecare era aşteptat de trăsura personală. Swann îi făcea curte frivolei curtezane Odette, o dorea. El i-a văzut zâmbetul, acel zâmbet complice, când s-a urcat în trăsura ei, văzând că ea nu pleacă, că-l aşteaptă, spunându-i vizitiului să mai stea. Zâmbetul cu care ea l-a întâmpinat când s-a urcat în trăsura ei l-a încurajat. Odette avea o pelerină, o rochie strâmtă, de catifea neagră, care lăsa să se vadă o fustă de

mătase albă cu o inserție tot de mătase albă făcută în corsetul ei cu un decolteu în care erau fixate câteva cattleya. În mână avea un buchet de cattleya. Swann putea vedea capul acoperit cu o dantelă transparentă în care erau fixate cu o pană de lebădă tot flori de cattleya. S-a întâmplat ca o zdruncinătură a trăsurii să-i apropie mult, iar el, aproape îmbrățișând-o, stând alături de ea pe canapeaua trăsurii, să încerce să rearanjeze rămurelele delicate de cattleya prinse în corsetul ei. Odette s-a lăsat moale, a încurajat cu tăcerea ei gesturile lui timide şi îndrăznețe în acelaşi timp. L-a privit cu acea privire expertă a femeilor care seduc şi ştiu că seduc, care nu spune nimic precis. Nici că se lasă pradă dorinței lui şi nici că îndrăzneala lui le surprinde şi chiar le face să se simtă asaltate, fireşte, fără voia lor. O privire perfect ambiguă, perfect indiferentă. Părea un manechin. Degetele lui erau nerăbdătoare, grăbite, ca şi când i-ar fi fost teamă ca ea să nu se răzgândească, el confundând pasivitatea ei cu acceptarea. Dar nu era aşa, el vedea acceptarea pentru că asta îşi dorea.

Aşa au început şi atingerile, şi dorința lui Swann de a-şi elibera văpăile febrilei lui atracții fizice față de ea. De a o atinge, de a-i fi tangibilă. Ca un ritual. La început, în acea seară târzie, rearanjarea era de fapt o explorare modestă a

corpului ei, iar apoi, după ce au devenit amanți, dorința lui de a face dragoste începea invariabil cu rugămintea de a rearanja cattleya şi cu acordul ei de a se lăsa mângâiată de mâinile lui.

Cu timpul, aceste gesturi de rearanjare a florilor de cattleya au ajuns banale, devenind, cum am spus, un ritual, care supraviețuia fără ca Odette să mai aibă probabil acel zâmbet de acord pe care el îl văzuse cândva, la început, când căuta cu atenția încordată, la pândă, acceptul ei. Cu timpul, când ea vroia să-l respingă, să-l facă să plece, pentru că era obosită şi nu se simțea bine, îi spunea cu un aer ce exprima depărtarea de el, indiferența, că în acea seară „nu-i va da cattleya". Durerea de cap, motiv frecvent folosit la acea vreme pentru a respinge inițiativa masculului, unii zic că şi astăzi mai există, însoțită de observația legată de starea rea a vremii, era pentru Odette o ocazie de a-i refuza lui Swann noaptea de iubire pe care el şi-o dorea. Ba chiar mai mult, îi îngăduia prezența măsurat, avertizându-l că se va culca repede. El a venit la ea foarte târziu, iar Odette i-a permis să stea doar o jumătate de oră. Dialogul lor fusese clar, căci amândoi ştiau că el venise ca să facă dragoste cu ea: „Fără cattleya astă-noapte?", întreba Swann şi răspunsul ei cu un aer de iritare era „Nu, dragă, fără cattleya astă-noapte.

Nu vezi, nu mi-e bine". Obiceiul lor de a avea o formulă în vocabularul lor intim a rămas celebru datorită lui Proust şi ne duce la ideea că orice cuplu are expresii doar ale lui, doar de cei doi ştiute şi doar de ei înțelese. Un limbaj secret. „A da cattleya" este o metaforă, care a devenit un eufemism exprimând dorința de a mângâia pe cineva, de a fi tandru, de a se atinge şi uneori chiar preludiul unei întâlniri amoroase, în sensul cel mai complet, de a face dragoste.

Să-i spun Ei la ce au fost folosite florile de cattleya în aventura amoroasă a lui Swann sau s-o las în pace ca să-şi consume imaginația amestecând tabloul oleandrilor cu reproşurile ei? Mă întrebam dacă cu scurgerea timpului florile de oleandru i-l vor mai aminti pe El sau El îi va aminti de florile de oleandru, cele care deveniseră în mintea ei context al stării lui de fără ea.

Numai că era vorba în gândurile noastre paralele tot de flori, oleandru şi cattleya, dar florile nu aveau aceeaşi simbolistică. Aveau însă ceva obsesiv, nu grav, la mine era chiar o obsesie benefică. Aflasem nişte lucruri pentru a-mi completa un tablou imaginar. Odette devenise mai vie în mintea mea. Dar şi oleandrii rămăseseră obsesiv în mintea Ei.

Nu am mai discutat mare lucru, dar pentru că floarea de cattleya simboliza pentru mine ritualul de inițiere trupească, i-am povestit despre cattleya. A rămas pe gânduri şi am decis să ne mai vedem. Îi aruncasem o provocare, să scoată din amintiri gestul lui de a-i sugera un acord. Trupesc, sigur. Cât de slab, cât de nesemnificativ i s-a putut părea atunci nu conta. Asta însemna s-o fac şi pe ea responsabilă. Nu de inițiere, ci de acceptare. Oare a evita ferm să pronunți respingerea poate fi luat drept ambiguitate sau acceptare? Şi apoi vom putea vorbi despre cârlige.

Fugind de toamnă, ca păsările călătoare ne-am lăsat duşi de vânt

„Ştiu prea bine, cattleya mea”, mi-a spus Ea victorioasă când a venit la mine. Astea erau primele ei vorbe. Era un bun început. Era o zi atât de frumoasă, un soare blajin, aş putea spune, folosind limbajul de lemn de astăzi, adică era un soare empatic, universal empatic. Copacii nu cheliseră deloc încă, frunzele verzi locuiau pe crengi în armonie cu cele care făceau semne de adio verii, încă nu erau invadate subversiv de cele pe cale de îngălbenire, iar căldura imposibilă a verii trecuse, învinsă de asaltul discret, dar simțit al toamnei.

Ea purta nişte espadrile de culoarea azurului şi un şal verde. Pe şal erau imprimate semiluni orientale de culoarea muştarului, uşor gălbui, care pe fondul verdelui obraznic de viu făceau un contrast nespus de frumos. Purta cercei cu pietre verzi. Mă bătea gândul, chiar convingerea, că fără ceva verde Ea nu iese din casă. Îmi plăcea faptul că verdele ei părea o continuare a verdelui pomilor şi plantelor care încă nu se dădeau duse din vară.

Oare alegem anumite culori pentru că ne ajutăm cu ele să învingem o nouă zi de existență? Bineînțeles, în mod neconştient. Oare sunt culorile un accesoriu, care pare nesemnificativ, dar care ne dictează o stare a zilei ce începe? Ce-ar fi să ne comportăm în relațiile cu ceilalți, pe care-i întâlnim, în funcție de culorile pe care le au hainele lor? Oare preferința pentru o culoare are legătură cu ceva din trecutul nostru, cel mai vechi? Oare trăirile mele iernatice au fost nefericite sau nu au fost foarte fericite, astfel încât asociez verdele cu trăirile mele fericite avute vara sau toamna, când încă vara nu era dusă?

Ea era atât de sigură pe ce vroia să-mi spună, încât mă gândeam dacă nu cumva acest început ne va duce către începutul iubirii ei sau, mai bine zis, către începutul apropierii ei față de El. Oare ce i-a adus ei în minte cattleya de care-i spusesem eu la ultima întâlnire?

Totul se petrecuse, spunea ea, când, după o întâlnire amicală, în care bucuria de a se vedea era reciproc manifestată, El, conducând maşina pe care o închiria când venea în țara lui de baştină, i-a spus precipitat că plăcerea de a o vedea îi este atât de constantă şi de mare, de necesară, încât această senzație nu o poate gândi decât ca pe o dorință de a fi cu ea, de a-i sta mereu în preajmă. O nevoie de ea.

Era, fără îndoială, un fel de declarație de iubire sau, mai bine zis, vorbele unui bărbat îndrăgostit. Ea a rămas mută, uimită imediat şi apoi uşor descumpănită. Nu se aştepta la aceste vorbe, spuse brusc, fără nici o legătură cu banalitățile care se spun când eşti într-o maşină şi mergi undeva. N-a zis nimic. A privit fix parbrizul şi şi-a zis că se va gândi mai târziu la vorbele lui. Toată această inserție, aceste vorbe spuse de El, în conversația banală şi agreabilă a drumului făcut împreună, după o excursie, a rămas în vânt o vreme. Nu a mai apărut după aceea în ceea ce vorbeau. Au trecut câteva zile, în care se vedeau aproape mereu, dar chiar şi în trăncănelile seratice, atât de plăcute, la un pahar de vin, într-un mod relaxat, mărturisirea lui nu a mai fost făcută. Părea că acea mărturisire era, pur şi simplu, o constatare. Ceva ce simțise El. Nu lăsase urme. Părea ceva neaşteptat, fugitiv,

fără întrebări şi fără răspunsuri. Dar într-o seară, când se făcuse târziu, ajunseseră acasă la Ea şi El ar fi trebuit să plece, aşa cum se întâmpla de obicei, Ea s-a simţit obosită, era cam târziu, şi i-a spus că vrea să se culce; evident, prin asta se înţelegea că trebuiau să se despartă. El a venit lângă patul ei, stătea în picioare, şi a întrebat-o dacă poate veni lângă ea. Cu mintea de acum, Ea zice că ar fi trebuit să vadă întrebarea lui ca pe o îndrăzneală. Dar, atunci, oare de ce după o mică tăcere i-a spus „da”? De ce a acceptat?

„Oh!”, îmi spune Ea, „când m-a întrebat dacă poate veni lângă mine nu i-am văzut faţa, nu-l priveam. I-am auzit doar vocea. Ce greşeală! Expresia feţei lui mi-ar fi spus multe. Aşa că El, cu repeziciunea specifică bărbaţilor pentru a nu pierde acel moment prielnic intimităţii dorite şi, în acelaşi timp, pentru a nu lăsa timp unei răzgândiri a celei dorite, s-a strecurat fără şovăială în patul meu, lipindu-se de mine aproape cu disperare. Nu a fost liniştit, aşa cum se întâmplă atunci când intimitatea este ceva rutinat, familiar. Mai degrabă a fost nerăbdarea repezită care semăna cu gesturile unui orb care îşi precipită mâinile pe faţa cuiva ca să-l recunoască pe cel pipăit. Era ca şi cum mă regăsea, cu o bucurie a degetelor care îşi recăpătaseră ceva dorit, un chip, un trup. Înfrigurarea

mâinilor, gestul hotărât, uşor agresiv şi victorios de a despărți pulpele pentru mângâieri leneşe apoi, m-a fermecat, m-a făcut să uit de alte începuturi erotice. Şi ştiu şi de ce. Pentru că era El fără mine, de capul lui şi uneori, doar uneori, îşi amintea de mine, de mine cea prezentă, reală. Şi m-am lăsat, contemplându-i graba, înfometarea lui, cu o complicitate pe care nici acum n-o înțeleg prea bine.

I-am găsit scrisorile şi jurnalul din acea perioadă pe care mi le-a trimis şi, plină de siguranță de sine, am citit din ele", mi-a spus Ea. „M-am simțit copleşită de îndoieli. Mi-am dat seama că poate vina o port eu, cea care nu a pus piciorul în prag, care l-a lăsat să trăiască în paralel cu cârlige şi cu mine, că nu vârsta, frica de îmbătrânire l-au depărtat de mine, ci uzura duplicității. Acea duplicitate pe care eu am crezut că el o stăpâneşte, dar n-a fost aşa. Nefericirea dintr-o bucată este oare mai suportabilă decât duplicitatea? La asta mă gândesc. Poate că da, dacă El a revenit la acea morbiditate relațională sau nefericire leneşă care este până la urmă o obişnuință solidă, de coabitare îndelungată, poate că cârligele despre care vom vorbi sunt tari şi eu nu am folosit nici o foarfecă, adică ceva care să-l asigure că şi fără cârlige se poate trăi. Dar parcă n-aş vrea să mă gândesc acum prea mult la cârlige

şi nici nu prea ştiu cum să-mi organizez gândurile. O lăsăm pe mai târziu.”

Din nou despre culori

Un telefon de la Ea. Vocea îi era uşor forțată şi vioaie, dar nu îngrijorător de uscată. Mi-a spus că pleacă la munte, că vremea de toamnă este frumoasă şi mi-a recitat nişte versuri ale unor poeți englezi, ca să înțeleg că se duce să vadă „pajişti de curând vopsite, a căror iarbă, dată cu umedă culoare, pare-o mătase verde, însă nou spălată”. Îşi dorea, fiind toamnă, să vadă acel verde pe care roua îl face să fie alt verde decât vara şi, bineînțeles, verdele nopții la munte. Mi-a spus că avea pădurea aproape de ea şi că în acea linişte a pădurii era o tristețe mai mare decât linişte a toamnei. În tăcerea, în muțenia pădurii se auzeau urletul de durere după cei care nu mai sunt, dar şi bucuria sălbatică şi nepăsătoare a vieții. Asta e natura, asta te face să simți apropierea de ea, îmi spunea Ea cu convingere.

Iarba nu s-a îngălbenit deloc la munte, m-a asigurat Ea, adăugând că şi marea are verdele ei de toamnă, dar alt verde. Prefera deci muntele. Revenind la versurile spuse, Ea vedea verdele pajiştilor de toamnă la munte mai degrabă ca pe un verde de catifea. M-am întrebat dacă

acelaşi verde diferă dacă este de mătase sau de catifea sau dacă verdele nu există decât pe ceva, pe iarbă, pe mătase, pe catifea, chiar şi pe ochi. Va citi poezii englezeşti dintr-o carte de critică a lui T.S. Eliot, descoperită în bibliotecă. A rămas să mă caute când se întoarce. Ne-am despărţit cu vorbe neutre, uşor migrând spre optimism. Oare era bine să citească poezii englezeşti cam triste şi să privească grădini şi pajişti, petice de sălbăticie care-i aminteau de trecut? Mi-am adus aminte nişte versuri din Ezra Pound care i se potriveau Ei, dar asta s-a întâmplat după ce discuţia cu ea se încheiase. Sunau aşa: „Nimic mai mult decât ceea ce sunt/ Are să-mi dea puterea să trăiesc". Am să i le spun poate când ne vom revedea, dacă nu voi uita.

Moartea unui fost iubit îl face neaşteptat mai prezent

Mă gândeam ce mai face Ea, ce-i trece prin cap, ce i-a făcut muntele şi ce vom vorbi când ne vom vedea. Aveam în faţă multe drumuri care ar fi dus la discuţii diferite, dar atât de uşor deraiezi când te laşi pradă minţii, pe cât de vioaie uneori, pe atât de şovăitoare alteori. Psihismele par adesea să mute şinele unei discuţii, ca şi cum cineva care merge drept pe stradă este îmbrâncit de altcineva.

Dimineața m-am trezit cu un telefon. Era Ea, care-mi spunea că orice plan de discuție pe care-l avea în minte fusese şters aşa cum valurile mării şterg malul, expediind trecutul în ceva cu totul nou, ca un început. Mi-a spus că trebuie să vorbim, pentru că se întâmplase ceva important în viața ei.

Am hotărât să ne vedem chiar în acea zi, pe seară. A venit parcă trimisă de cineva. De ea, fireşte, dar părea ca şi cum venea în misiune. Mi-a spus sec că a primit un e-mail în care soția, cu totul necunoscută, a unui iubit de-al ei din tinerețe o informa că acel iubit al ei din tinerețe murise. Îşi făcuse socotelile că atunci când plecase de la munte se gândise la el şi la faptul că, deşi era departe, în Suedia, şi începuseră de aproape cinci ani să-şi trimită e-mailuri, nu mai avea veşti de la el. Iubitul ei din tinerețe nu se aşteptase ca Ea să-l caute după atâta vreme de când se despărțiseră. Ea încercase de două ori să dea de el. Prima dată, fiind în străinătate, n-a reuşit, a aflat însă că el emigrase în Suedia. A doua oară a rugat pe cineva să-l caute în Suedia, dar acea persoană, deşi găsise numele lui în cartea de telefon, nu a reuşit să înțeleagă ce i s-a spus la telefon când a cerut informații. Nu ştia suedeza. Au trecut anii şi, împrietenindu-se cu un profesor suedez, Ea

l-a rugat să caute adresa fostului iubit. Căci fusese o iubire sau, mai precis zis, o relație de şase ani. Nu e puțin.

„Trebuie să povestesc despre el”, mi-a spus Ea. „Simt nevoia să-i fiu alături. Unde-o fi el. Adică niciunde, probabil, dar sigur în mintea mea. Să se întâlnească în mintea mea eu, cea vie, cu el cel mort, dar înviat de mine. Adică el este mort, dar există, iar acel iubit al meu care e mort, dar există se întâlneşte cu mine sau, mai corect, eu mă întâlnesc cu el. Aşa că-ți voi spune despre el. Să-l lăsăm pe El deoparte.

Oamenii cred că o atracție fatală între două persoane este ca atunci când fluturele este atras de lampă. Asta în cazul în care cineva este fluturele şi altcineva este lampa. El, acest iubit al meu, F. am să-i spun, era fluturele, iar eu eram lampa. Toată relația noastră s-a construit între el fluture şi eu lampă. O să vezi. Dar de fapt lucrurile nu sunt atât de simple.

Atracția fatală este acea relație în care ceea ce face ca cineva să fie atras de altcineva va fi cu siguranță ceea ce cel atras va respinge mai târziu, îndepărtându-se de acel altcineva. Complicat, nu? Vreau să fac aici o mică precizare. Dacă nu suntem ipocriți, trebuie să admitem că cel mai minunat ingredient al atracției este atenția acordată persoanei iubite, dorite. Asta te pune pe gânduri.

Şi nimeni, oricât ar fi de puțin vulnerabil, de receptiv la flaterie, de sceptic, de cinic, nu poate nega că o asemenea atenție, intensă şi constantă, care te face să vezi că te afli în centrul vieții cuiva nu este ceva care nu te tulbură. Cred că te tulbură foarte mult. Mai ales când eşti tânăr, când nu eşti deloc sceptic şi nici nu prinzi gustul alinător al cinismului. F. era acest tip de bărbat. Sigur în ceea ce mă priveşte. Cum a apărut el în viața mea?

Eu eram deja într-o relație lungă, începută înainte de a intra la facultate. Mai aveam puțin şi terminam facultatea. Împreună cu acest iubit făceam parte din acele mici găşti bucureştene, exclusiviste oarecum, în care se adunau, se întâlneau şi se cultivau cei cu un statut social similar. Vorbeam mult între noi, valorizam inteligența şi cultura, dansam până la disperare rock'n-roll, ştiam limbi străine, dădeam petreceri la care exista mai multă mâncare când fetele erau gazde, nu ne plictiseam deloc şi țineam foarte mult să fim cât mai originali unii față de alții. Uitând de lume, bineînțeles. Părinții ştiau ce sunt copiii lor, adică noi, nu erau speriați de independența pe care ne-o doream şi nici de dorința noastră de a fi împreună, dar şi diferiți în acelaşi timp. Mergeam la schi şi ne puneam pe jar părinții, îngrijorați de soarta noastră, la cabane telefonul fix nu prea funcționa, nici vorbă de mobil, ca astăzi.

Nu ne dădeam seama şi nici nu ne interesa că trăiam în comunism. Aveam lumea noastră, ca o enclavă. Ţin minte că nu mai ştiu de unde am găsit, sigur la vreun magazin, nişte ciorapi de mătase mai groasă, de culoarea muştarului. I-am purtat cu plăcere şi am fost admirată de ceilalți, dar mama mi-a spus cu o voce şovăielnică că arăt de parcă am icter la picioare. Am râs, validarea gesturilor, a alegerilor noastre era departe de părinți. Eram totuşi copii buni sau destul de buni. Nu exista înfrățirea unisex, uşor golănească de astăzi, băieții erau atenți şi grijulii cu fetele, nu pentru că erau macho, ci pentru că aşa fuseseră crescuți, iar lor li se părea normal. Exista o curtoazie generală, doar vag sportivă şi în nici un caz cu notele agresive de astăzi în care masculinitatea se afişează prin bani şi muşchi.

Comunismul a forțat egalitarismul, în acelaşi bloc locuiau oameni cu statut social diferit, dar exista stratificarea culturală. N-am văzut ca nevasta unui muncitor să-şi bea cafeaua cu nevasta unui colocatar care avea studii superioare, decât dacă probabil mamele lor erau amândouă femei simple, mai degrabă de la țară, iar cea cu studii superioare intrase la facultate cu un dosar bun.

Cum am spus, în acel moment în viața mea a apărut F., un tânăr polonez pe care l-am cunoscut la un bal studențesc la casa de cultură a studenților. Venise cu un grup de studenți polonezi. Tatăl său era nomenclaturist, consilier la ambasada poloneză, şi locuia într-o vilă minunată, la şosea. Se spunea că acea clădire fusese casa unui boier, Mavrocordat. Era plină de cotloane, de camere mari, înalte şi cămăruțe intime, cu o terasă ovală la parter, la distanță de circulația şoselei, dând într-o curte cu gazon şi câțiva piersici şi magnolii. Avea o scară interioară maiestuoasă, de lemn lucrat frumos, şi o altă terasă la etaj, de data asta dreptunghiulară. La parter se dădeau recepții oficiale.

El ştia puțin limba română şi încurca comic cuvintele. Când l-am întrebat care este diminutivul pentru «ochi», mi-a răspuns fără timiditate, dar cu o dorință avidă în privire de încurajare: «ochiuliță».

Am avut o simpatie imediată față de el, mai ales că-mi plăcea să fantazez că bunica mea paternă şi o mătuşă aveau nume de familie poloneze. Mă gândeam că poate mai am urme de sânge polonez, aluviuni nevăzute, dar existente în românismul meu.”

Citind, când a apărut tradus la noi, Henry Miller, părerile lui despre polonezi, Ea mi-a spus că şi-a amintit

de primele ei tresăriri la contactul cu el şi alți polonezi. Despre un personaj al lui, pe nume Stanley, Henry Miller spunea că are „toate cusururile polonezilor. Era vanitos, vitriolant, generos într-un fel fals, romantic ca o curvă bătrână şi falită, loial ca un nebun şi perfid până-n măduva oaselor. Peste toate era cariat de invidie şi gelozie".

„Uite", îmi spune Ea, „ți-am citat întocmai vorbele lui pentru că mi le notasem". Venise chiar cu ele scrise pe o foaie de hârtie. „Nu cred însă", a continuat ea, „că F. era aşa, poate că ceva din toate avea, dar ceva atât de subtil, ceva imperceptibil. Un fel de adieri ale acestor trăsături. Avea însă o admirație față de femeile poloneze, povestindu-mi despre frumusețea lor, despre părul fetelor poloneze, cu tenul de piersică, uşor pistruiat, pe care-l ştiam din filmele lor. Tot la el m-am gândit când am citit tot în Henry Miller că femeile lor «erau întotdeauna de o frumusețe răpitoare, tipul de hurii blonde, păstrat de secole, din timpul cruciadelor. Îşi sâsâiau cuvintele lungi, policrome, prin guri micuțe, senzuale, ale căror buze erau moi ca petala de muşcată. Sunete bizare, ca sughițuri de plâns şi prăvăliri de ape»".

Minunat, am recunoscut eu. Ce descrieri minunate! M-a impresionat Ea cu asociațiile ei şi cu cele spuse, pe care

probabil le ținea minte şi chiar şi le notase. Ce o cucerise la acest polonez? Că-i vorbea scrâşnit în poloneză, cu consoanele lor lipite unele de altele, când îi spunea proverbe poloneze cu o amestecătură între romantism şi ceva aprig, chiar prea aprig şi trufaş, dar mai ales cum dansa. Sigur că, venind din Polonia, era ca cineva venit nu din altă lume, ci dintr-o lume mai sofisticată, mai puțin rurală decât România sau cu un rural altfel, mai puțin rustic ca al nostru. Da, dansa ciudat, modern, ca-n filmele americane, cu mişcări de o bruschețe pe care o vezi în filmele cu soldați americani distrându-se în permisie într-un bar, în nu ştiu ce colț de lume. Mâna cu care țineau mâna partenerei de dans se ridica vânjos, ca o barieră de cale ferată. Fără îndoială, Ea, când încerca să-mi descrie cum dansa polonezul, privea undeva departe, în trecut, cu un zâmbet care lăsa să se vadă o încântare nostalgică, de mult trăită.

Polonezul avea ceva străin, ceva nefamiliar, ceva care a atras-o. Polonezul era romantic, cu exaltări slave, cu o duioşie în priviri care o făcea să se simtă stingheră, stânjenită. „Da”, îmi spunea Ea, „mă simțeam flatată, răsfățată şi priveam cu uimire cum binele meu devenise scopul suprem al vieții lui. Ah, câte-ți pot spune!

Aş vrea să-ți spun că, dacă mergeam la film, la grădină şi erau nori pe cer, pleca să-mi aducă un pulover. Dacă va ploua, se gândea el. Dacă era soare, mă ducea la umbră. Şi aşa, orice se întâmpla, polonezul meu era mereu lângă mine. Era student la medicină, o facultate grea, cu un program încărcat, iar eu, deşi lucram, eram liberă să fac ce vreau după-mesele şi serile.

Nu-mi făceam probleme, nu mă gândeam decât la mine şi mie îmi era foarte bine. Şi atunci, când totul părea bine, ceva a căzut ca un trăsnet. Cumnatul meu s-a internat în spital, nu era ceva grav, şi când studenții de la medicină au intrat în salon a întrebat dacă sunt colegi cu F. Ei i-au spus că sigur că-l ştiau, dar că fusese exmatriculat din facultate de un an, pentru absențe repetate. Acest lucru mi s-a părut absolut fantastic, de neconceput. Cum să fie aşa şi eu să n-am habar?

M-am dus să-i spun, am vorbit cu mama lui, s-a făcut consiliu de familie la el. Nu mai ştiu dacă şi ei, părinții lui, erau la fel de surprinşi ca mine. Cred că da. S-a înscris la o altă facultate rapid.

Eu mă simțeam vinovată, dar şi înşelată. Explicații existau: vacanțele noastre mici şi dese. Când învăța? Nu îmi pusesem problema asta. Serile petrecute la Clubul Diplomaților, ieşirile, plimbările cu maşina mamei lui

după care toți întorceau capul. Era o maşină mică, bleu, din Anglia, cu volan pe dreapta, elegantă. Dar filmele, băile şi plimbările la Snagov?

A intrat la altă facultate, dar eu, neavând darul suspiciunii, nu-mi dădeam seama ce trebuie să fac să mă asigur că nu o ia razna din nou. Ceva în mine, exact acea inconştiență tinerească de fată flatată de răsfăț, de sclipiciurile vieții, cu care pluteam în viață, s-a dus şi m-a întors împotriva lui, surd şi sistematic, obsesiv, subtil şi perfid. Am încercat o despărțire, printr-o aventură mai degrabă dorită decât trăită, oprită prin ghinionul vieții, cine ştie, dar asta nu l-a făcut să crâcnească defel. El iubea tenace, intens şi definitiv. Depuseserăm actele de căsătorie cu puțin înainte de căderea acelui trăsnet şi chiar uitasem de toate. Toți îmi spuneau că e prea mare iubirea lui, iar eu îmi spuneam că prea mare e slăbiciunea lui. Şi aşa au trecut aproape trei ani şi aprobarea de căsătorie a venit.

Tatăl meu fusese să declare că nu e de acord cu căsătoria, dar, văzând că eu nu mă opun, se dusese să-şi retragă declarația. Am fixat data nunții. Părinții mei priveau cu tristețe ideea plecării mele din țară. Nici eu nu mă trăgeam, dar n-arătam spaima mea de viitor. Premianta din mine privea cu circumspecție viitorul. Nu se

poate trăi din iubire, îmi spuneam. Mă speriau excesele lui afective, stăruința de a iubi şi numai de a iubi.

Cu puțin înaintea nunții m-am îndrăgostit. Poate că subconştientul meu mi-a încurajat pornirea de a face ceva să mă salvez, să mă desprind de această dragoste maladivă, şi am anulat totul. Atât de urât din partea mea! Fără explicații. Mă mutasem de acasă ca să nu-l văd aşteptând în fața blocului meu să afle ceva, să-i spun ceva, să-i spun de ce am fugit de el.

Am plecat la mare, cu totul iresponsabil, nu singură, că doar eram îndrăgostită, şi la întoarcere am evitat orice încercare de-a lui de a-mi vorbi. După trei luni m-am căsătorit şi deja aveam puterea să ştiu că nu mă poate face să mă răzgândesc.

Viața mea se schimbase. Adio răsfăț şi alte minunății ale vieții. Mâncam în parc covrigi şi mă înghesuiam în tramvaie. Nu eram defel fericită, dar nu înțelegeam a cui este vina sau de unde-mi vine nefericirea. Poate c-aş fi putut afla, dar fugeam de orice gând care m-ar fi făcut să privesc drept în față. Trăiam pieziş.

M-am întâlnit cu el şi el mi-a spus că mă mai aşteaptă un an, după care va pleca din țară. Familia lui deja plecase. Nu l-am mai întâlnit, nu am vrut să-l mai văd. Era confuzie, speranță că nefericirea va trece, frică de

viitorul cu el? Frică de a lua hotărâri? De regretele gesturilor făcute recent? Toate la un loc, dar undeva adânc în mine ştiam că nu făcusem bine ce făcusem. Şi cum sunt oamenii la noi, cu expresia atât de uzată «totul se plăteşte», mi se spunea că nu voi fi fericită pentru că m-am purtat mizerabil cu el.

Nu ştiu cât de mizerabilă am fost, de fost am fost, dar ştiu că abia după un timp mi-am dat seama că am greşit. Nu părăseşti un om care te iubeşte atât de mult. Sau poate că şi acest lucru este un semn de egoism? A te lăsa iubită sau a iubi tu cât de mult, cum e mai bine?

Polonezul meu cu un nume aşa de frumos a plecat. Rochia mea de mireasă pentru acea nuntă a rămas la croitoreasă. Mai aveam o probă de făcut. După atâția ani, aflând adresa, i-am scris un e-mail. Mi-a răspuns, probabil că îmi căutase numele pe net, dar era discret, nu vroia să scrie în limba engleză. Eu ştiusem binişor poloneza, dar nu să scriu, iar el, cu încăpățânare, îmi scria în româneşte. M-am întrebat cum mai ştia atât de bine româneşte după atâția ani, trăind în Suedia. Mi-a trimis fotografii cu soția lui şi copiii, patru fiice şi un fiu. Căutam în ele, în fiicele lui, vorbele lui Miller, uitând că ele sunt nordice. Şi, într-adevăr, toate erau frumoase, nişte vikinge cu părul lung ca nişte şerpi încolăciți, blond-

roşcat, cu pielea aspritã de vântul scandinav şi ochi azurii. Cu pistrui mici şi mulți, pe un fond de piersicã coaptã. Şi, deşi priveam doar nişte poze, în minte îmi venea senzația de miros de mare şi alge.

Acum câțiva ani am gãsit o vedere trimisã de el demult, când încã eram împreunã, pe care îmi scrisese cã are douã mari iubiri: Polonia şi eu. N-a avut parte de nici una. De aceea mã gândesc acum la el cu o tandrețe pe care nu mi-o ştiam. Nu mi-o bănuiam. De fapt, cred cã nostalgia mea nu îi era adresatã lui, ci, în mod egoist, îmi era adresatã mie, acelui eu al meu când eram împreunã. Acelui timp trecut. I-am vãzut imaginea de astãzi, de fapt de dinainte de a muri, pe net, o imagine recentã. Avea aceiaşi ochi duioşi, minunat de înțelegãtori pe care îi ştiam.

Niciodatã nu mi-a spus cã este evreu. Nici mie nu mi-a trecut prin cap cã ar fi. L-am vãzut în acele imagini pe net cu kippa şi m-am gândit cã o parte din cine era el nu am cunoscut-o. De ce oare nu mi-a spus nimic şi de ce oare nici eu nu m-am gândit la evreitatea lui? Nici prin cap nu mi-a trecut şi cred cã nici nu m-ar fi interesat acest lucru. Poate cã atunci când iubeşti lucrurile astea nu numai cã nu contează, dar nici mãcar nu există.”

Există euri paralele; când suntem noi singuri şi noi cu cineva iubit?

A trecut ceva timp până când Ea mi-a spus că vrea să ne vedem. Uitasem de problemele ei şi de polonezul care devenise o fantomă, care părea că o bântuie şi care o făcuse să alunece în trecutul ei, uitând trecutul recent şi prezentul dureros. Ciudat, nu? Trecutul parcă-şi ceruse dreptul de a o muta la o versiune a ei care părea că nu mai este vie sau era de mult uitată. Dar rămăseseră multe lucruri într-un sertar din dulap.

După câteva ploi tomnatice şi frig, a venit din nou toamna cu soare, cu frunzele galbene adunate în grămezi pe trotuare şi iarba încă verde. Trotuarele păreau covoare de frunze aurii. Mă bucuram să o văd, mai ales că povestea polonezului adusese în memoria mea, în mine, o piesă de teatru văzută la Montréal pe care credeam că ar fi bine să i-o povestesc. Aşa că atunci când a apărut, calmă şi probabil alinată de gândurile care o răvăşiseră aflând că polonezul murise, mi-am zis că îi voi vorbi despre piesa de teatru văzută, despre care eram sigură că o va face să-şi revadă trecutul şi să-l înțeleagă.

Totul părea o ruptură, pentru că El era pus deoparte, pentru mai târziu. Parcă dispăruse undeva în ceața memoriei. Piesa de teatru pe care vroiam să i-o povestesc

nu cu detalii, ci ca pe o schemă de a reflecta asupra trecutului fusese scrisă de un important scriitor canadian, Michel Tremblay, în 1984, când el avea patruzeci şi doi de ani. Fusese un succes, s-a făcut şi un film şi se joacă şi acum, nu numai în Canada. Titlul piesei este *Albertine, în cinci timpi* (*Albertine, en cinq temps*) şi eu mă gândeam că şi Ea, încă sensibilă la moartea polonezului, ar putea să fie o Albertine într-un anume timp. Timpul polonezului, un timp al ei.

Albertine era o femeie de şaptezeci de ani ajunsă într-o casă de oameni inactivi, la noi s-ar numi azil de bătrâni, care îşi aranja camera goală, fără nimic din ce îi era cunoscut, familiar, şi care simțea în ea un vid şi singurătate. Piesa de teatru ne prezenta simultan cinci femei, toate Albertine, la vârste diferite, la treizeci de ani, la patruzeci de ani, la cincizeci de ani, la şaizeci de ani şi la şaptezeci de ani. Toate pe scenă în acelaşi spațiu. Deci Albertine diferite, dar aceeaşi Albertine trecând prin timp. Ultima Albertine îşi dorea, dincolo de vidul trăit, să-şi găsească un sens al vieții pe care o dusese. Îşi căuta o construcție a unui bilanț lucid. Îşi căuta versiuni ale ei, ale trecutului ei, dar dorea ceva întreg, nu ceva fragmentar.

Ar trebui să amintesc că toate cele cinci Albertine erau prezente pe scenă în acelaşi timp şi-şi vorbeau una alteia. Era ciudat, acelaşi spaţiu şi acelaşi timp, dar timpii erau diferiţi, iar spaţiul era, fără îndoială, mintea Albertinei. Exista şi o soră a Albertinei, confidentă şi rivală a ei, de mult decedată, pe care am evitat-o în ceea ce i-am spus Ei, pentru că nu servea ideii pe care vroiam să i-o transmit. Deci în mintea Albertinei de şaptezeci de ani se înfruntau, se contraziceau sau se aprobau, se intersectau cele cinci euri ale Albertinei. Nu existau graniţe, ca şi când versiunile trăite de Albertine puteau fi prezente în acelaşi timp, deşi răsăreau din timpi diferiţi. Era ca într-un vis, în care graniţele de timp dispar, cel ce apare în vis îşi schimbă vârsta, îşi schimbă uneori şi sexul, devine copil sau adult, există o libertate pe care realitatea o refuză cu îndârjire.

Urcuşurile şi coborâşurile apar în viaţa celor cinci versiuni ale Albertinei. Căci nu aşa este viaţa? Albertine la treizeci de ani era o tânără pasională şi plină de energie, plină de speranţe, la patruzeci de ani era mânioasă şi depresivă, apoi, la cincizeci de ani, devenise plină de viaţă şi surâdea încrezătoare viitorului, dar la şaizeci de ani era depăşită de trecut, depresivă şi căzută ca o epavă. La şaptezeci de ani, abandonată în acel spaţiu care nu era al

ei, era golită de dorințe, de emoții, căutând să-şi înțeleagă viața pe care o putea vedea ca irosită sau care putea, prea bine, să aibă un sens. Dar putea ea oare să-l găsească? Sau măcar să-l inventeze?

Aici intervine ideea continuității unui eu care traversează viața unui individ. Este vorba despre acea continuitate care coexistă cu discontinuitățile vieții? Se vorbeşte despre un eu continuu, cel care ne face să ne gândim la noi ca şi când nu ne-am schimba, sau, dacă admitem că ne schimbăm, ceva rămâne mereu la fel. Ne recunoaştem zilnic, suntem noi. Timpul trece, curge, dar ceva rămâne neschimbat în noi, un nu ştiu ce, ceva care ne defineşte profund şi care traversează timpul nostru, cu noi sau contra noastră. Oricine ar trebui luat în ansamblul lui, şi nu numai în temporalitatea lui. Incursiunea în temporalitatea eului este un act dificil şi mulți scriitori au subliniat caracterul ei de incertitudine, de a fi mai aproape de arta ficțiunii decât de a istoriografiei personale. Asta o spune şi Virginia Woolf.

Şi aici, o replică a Albertinei ajunsă în amurgul vieții, adresată Albertinei la treizeci de ani: „Nu ştiai că ce faci îmi va determina viața, destinul?”. Până la urmă, toate criticile şi recenziile făcute acestei piese de teatru se axează pe ideea raportului dintre culpabilitate şi furie,

dintre faptul că eşti vinovată de ceea ce ți s-a întâmplat în viață şi, în acelaşi timp, furioasă că ai trăit cum ai trăit. Pare că acesta a fost mesajul dramaturgului Michel Tremblay. Dar nu acest aspect am vrut să i-l transmit ei, ci faptul că, vrând-nevrând, ne certăm sau aprobăm, eurile noastre ne-au desenat viața. Sau ne-au determinat-o, deplasând destinul pe o direcție. O direcție care a fost odată prezentul acelui timp, deja devenit apoi trecut. Într-un fel, Albertine, ca oricare dintre noi, era emigrantă şi imigrantă în propria ei viață, părăsea un timp şi se instala în alt timp.

Nu ştiu, dar bănuiesc că Michel Tremblay citise romanele Virginiei Woolf, care mărturisea odată că simțea cum se maturizează, că îşi pierde unele iluzii, poate pentru că, susținea ea, dobândea altele. Dar dacă aştepți degeaba, pentru că nu mai apar alte iluzii?

Şi Virginia Woolf credea că suntem alcătuiți din diferite euri, care sunt suprapuse unul peste altul „ca maldărul de farfurii din mâna unui chelner, aceste euri având ataşamentele lor, simpatiile lor, mici constituții şi drepturi ale lor”.

Succesiunea de euri personale care cedează unul celuilalt sau se aleg între ele, ca în piesa lui Tremblay, este un proces greu de înțeles. Suntem fiecare suma anumitor

alegeri făcute şi a unor împrejurări. Eul personal există, probabil, în acel spațiu strâmt, îngust în care se aşază una lângă alta alegerile şi împrejurările, acolo unde se întâlnesc lumea şi alegerile noastre. Poate că acolo se află sensul vieții pe care-l căutăm Albertine şi noi, oamenii, toți. Acel loc pare să fie secret.

Să vorbim despre trecut ca să descifrăm prezentul, asta vroiam să o fac să înțeleagă pe Ea. „Ce este o viață plină?", m-a întrebat Ea după ce i-am spus de Albertine. „Plină de ce?", am întrebat-o eu. „Nu ştiu", a răspuns Ea, „plină, adică nu goală". „Goală de ce?", am întrebat-o eu. „Cum să fie viața, văzută ca o pungă, ca să fie plină? Plină cu ce? Ce să fie în viața ca pungă ca să n-o duci goală? Să zicem, amintiri", i-am spus eu. Amintiri înseamnă evenimente, trăiri, lipsa plictiselii şi a rutinei, care ne dă totuşi, trebuie să o recunoaştem, un fel de linişte. O linişte pe care unii oameni o detestă, cei care conferă vieții ideea de aventură, de permanentă provocare.

Şi, deodată, mi-am amintit cât de tare m-a impresionat cartea *Singled Out*, scrisă destul de recent de Virginia Nicholson, din a cărei amintire mi-a sărit în minte un personaj ciudat, Rani Cartwright. Ea era o persoană care avea incontestabil viața plină. Se trăgea dintr-o mamă siameză şi un englez, a devenit o femeie emblematică

pentru o generație de femei care au rămas, în urma Primului Război Mondial, fără bărbați. Şi nu erau deloc puține, erau două milioane de femei care s-au trezit că nu mai au cu cine să se mărite.

De fapt, acesta este subiectul fascinant de interesant, care ține de domeniul istoriei sociale, al cărții Virginiei Nicholson. Ar trebui să amintesc că Virginia Nicholson este strănepoata Virginiei Woolf, motiv pentru care i s-a dat acest prenume. Că s-a apucat târziu de scris, deşi tentația scrisului i-a fost mereu prezentă, după cum ea însăşi a recunoscut. A recunoscut şi când a afirmat că „are cerneala în sânge".

Rani Cartwright era o frumusețe exotică a anilor 1920, top-model pentru case mari de modă, rămase şi astăzi celebre, Lanvin, Chanel. A susținut că viața este atât de plină de atracții şi de minunății, încât a fi prizonieră într-o căsătorie şi a face copii nu este decât o abdicare de la viața însăşi. O asemenea perspectivă i se părea lui Rani Cartwright, pentru o femeie, arest la domiciliu. Da, fără îndoială, ea a avut o viață plină, iar vorbele ei, spuse la vârsta de nouăzeci de ani, „n-am fost niciodată singură, niciodată plictisită, eşti prea ocupată trăind în afara unei valize, întotdeauna cu oameni diferiți, vreau libertatea mea, încă o am", au devenit un fel de slogan al libertății şi

al ideii de control asupra vieții, de control al destinului. Rani Cartwright a arătat că războiul, acea tragedie socială, care a lăsat atâtea femei în fața unei situații negândite, de a-şi face viața în afara modelului tradițional în care fuseseră crescute, le-a dat unora dintre ele – şi nu erau puține – gustul pentru autonomie financiară şi libertate personală. Oricine ar putea să considere că ele au fost pioniere ale feminismului, dar aceasta este altă problemă.

Putem trece uşor, i-am spus Ei, de la Rani Cartwright la problema timpului. Suntem crescuți să gândim în trei timpi, trecut, prezent şi viitor, şi în ideea de cronologie. Ea a acceptat imediat, aşa că am convenit să începem discuția cu relația trecut-viitor, lăsând prezentul deoparte.

Am întrebat-o ce crede despre provocarea pe care o aduce interogația lui Gaston Bachelard *putem avea un viitor uitând trecutul?* Se poate uita trecutul? „Care trecut?", m-a întrebat Ea. Atunci i-am spus: „Tocmai pentru că tu, Ea, mesteci trecutul cu El, ca şi cum ai pune slide-uri, felii la rând, din trecutul recent, se întâmplă că, brusc, cineva amestecă slide-urile, feliile, şi pune altele. De ce s-a produs această alunecare mai în josul timpului tău trecut?". „Poate este o reacție de a mă apăra de trecutul imediat printr-un trecut mai îndepărtat", mi-a spus Ea gânditoare. „În plus", a adăugat, „cine îşi

aminteşte nu mai este persoana care a trăit, deci eul meu de demult, ci eul meu prezent, aşa că nu cred că trecutul se poate reconstitui. În nici un caz cum a fost el trăit. Îl voi cita, banal de tot", a continuat Ea, „pe Heraclit, care spunea cam aşa, că nu putem păşi sau intra în acelaşi râu a doua oară. Pur şi simplu pentru că nu este acelaşi râu. Dar ne putem gândi că nici noi nu suntem aceeaşi persoană, deşi ne percepem pe noi în continuitatea unui eu. Chiar şi când te pregăteşti sau eşti gata să pleci dintr-un loc, să părăseşti un loc, te gândeşti că-ți vor lipsi oamenii pe care-i iubeşti, dacă te desparți de cineva iubit. Însă nu e aşa. Nu-ți lipseşte iubitul sau iubita, ci îți lipseşte acea persoană care eşti tu atunci, pentru că niciodată nu vei mai fi acelaşi şi nici nu va mai fi la fel din nou. Nu-i aşa?". „Totuşi", i-am amintit eu, „putem vedea, simți că cu cât este mai mare partea timpului pe care am lăsat-o în urmă, în spatele nostru, cu atât e mai irezistibilă vocea care ne cheamă să ne întoarcem la el. Adică înapoi. Să fie acest lucru luat drept putere a trecutului îndepărtat asupra trecutului recent?". „Oh!", mi-a spus Ea. „Cred că noi respingem tot ce nu poate fi cuprins în spațiul îngust al înțelegerii noastre. Dar, dacă am face-o, am descoperi nebănuite afinități între ceea ce este profund, adânc în noi

şi ceea ce este inutil de ştiut, ceea ce nu are semnificație pentru noi sau nu-i dăm importanță.” I-am dat dreptate.

Ea mi-a spus că ar trebui să ajungă la copilărie, la faptul că noi suntem cei care trebuie să ne punem în acord cu ordinea lumii, s-o înțelegem, o ordine care adesea vine în contrast cu acele ordini dorite şi gândite de fiecare dintre noi şi pe care încercăm să le impunem altora. Sau să ni se impună nouă când suntem copii.

Aici Ea a ținut să spună că nimeni nu te învață să trăieşti sau cum să trăieşti, cum şi ce să faci în diferitele ipostaze ale vieții, aceste învățăminte nu ne sunt predate, ci doar sugerate vag sau privind la viețile altora. În fond, nu există reguli, poate că aceasta este cauza. Şi-a amintit să-mi spună că s-a gândit la acest lucru când a citit o carte despre surorile Boleyn în care se făceau referiri la regina Angliei din acea perioadă, şi eu cred că şi acum este la fel; ea, regina, era o femeie al cărei spirit fusese călit şi modelat până când ajunsese să pară absolut autentică. „Pe mine cine m-a modelat oare?”, îşi punea ea întrebarea, „sau oare am fost modelată într-un anume mod?”. Ne-am despărțit fără să stabilim către ce se va îndrepta viitoarea noastră întâlnire. Sigur ceva legat de timp, dar vom vedea. Bineînțeles că am băut un ceai în acea seară.

Nu toate fetele frumoase ştiu că sunt frumoase

Ne-am văzut din nou. Timpul era încă frumos şi, cu toate că era după-amiază, soarele încerca din răsputeri să nu apună. Părea că nu vrea să se lase dus. Răcoarea era de toamnă, dar, dacă priveai pe geam şi vedeai că este soare încă, doar amestecul pestriț de frunze galbene şi verzi din pomi te ducea cu gândul la toamnă.

Mă uitam pe geam pe stradă, aşteptând-o pe Ea. Ce este caraghios în acest anotimp, toamna, e felul în care se îmbracă oamenii. La aceeaşi oră vezi oameni îmbrăcați ca şi cum ar fi concomitent diferite anotimpuri. Unii se îmbracă la fel ca vara, alții se îmbracă la fel ca toamna târziu, alții au pantofi de vară şi haine de toamnă friguroasă. Nu e oare ceva care te poate amuza? Poate că unii sunt narcisişti convinşi că sunt tare rezistenți şi tineri, alții sunt leneşi care încă nu s-au gândit să-şi schimbe garderoba pentru că vine, sigur, vine toamna. Alții s-au grăbit să-şi pună la adăpost hainele de vară, alții au încălțăminte care face față mai multor anotimpuri şi mai contează ce vestimentație mai bună, mai grozavă au față de anotimpul respectiv? Unii stau bine la vestimentația de vară, alții la cea de frig. Oricum nu te mai poți lua după alții. Diversitatea te face să ajungi la alegeri

strict solitare. Aşa se exprimă conceptul de personalizare atât de la modă astăzi.

Apoi mi-am adus aminte de ce spusese Ea şi cum a venit, ca să nu uit şi să mergem într-o direcție a discuției care poate nu avea legătură cu ce-mi spusese ultima dată. I-am zis că ideea ei despre trecut şi cum ni-l gândim se aseamănă cu ce scria Milan Kundera. Nu ştiam dacă-i citise cărțile şi nici nu cred că ar fi contat. Îi pregătisem un citat din el, şi anume că „nu vom înțelege un lucru despre viața umană dacă vom persista în evitarea celui mai evident fapt, că o realitate nu mai este ce a fost când a fost; ea nu poate fi reconstruită". Asta îi dădea ei apă la moară pentru ce-mi spusese ultima dată când ne-am văzut. Cu acest risc am continuat să-i amintesc că biografia ca explorare obiectivă a unei identități fixe sau măcar flexibile e nevoită să accepte fluiditatea subiectului oricărei biografii, imprevizibilitatea tendințelor de subiectivitate şi faptul că orice trimitere la un anumit timp este un construct motivat de o serie de determinări sociale şi culturale.

Totuşi, după ce i-am citit ce spunea Kundera, Ea s-a uitat la mine cu oarecare neîncredere şi mi-a deraiat complet direcția în care vroiam să îndrept discuția. Mi-a spus cu multă convingere că e de acord cu faptul că

realitatea nu mai este ce a fost dacă se gândeşte la ea, dar că despre alte persoane are sigur o imagine precisă a trecutului. Şi, evident, am întrebat-o la cine se referă, iar ea mi-a spus că la frumusețea unor fete sau femei pe care chiar o femeie ca ea nu o poate nici uita şi nici altera ca imagine a trecutului.

„Bine", i-am spus, „hai să vorbim despre acele fete/femei care au trecut prin viața ta nu direct, nu implicate în propria ta aventură a vieții erotice, dar despre care ai o amintire cât de cât precisă, adevărată". Ea a consimțit şi mi-a spus că simte brusc dorința de a-mi spune despre o fată care i-a fost iubită şi apoi soție primului Ei iubit.

Înainte de a-mi vorbi despre această fată, mi-a citat aproximativ ceva scris de Michel Houellebecq în cartea sa *Particulele elementare*. Cunoşteam cartea şi m-am bucurat că apelează la acest autor. Ce mi-a spus Ea? Că Houellebecq ar fi scris despre inconvenientele frumuseții extreme la fetele tinere, despre faptul că numai bărbații experimentați în a agăța tinere, cei cinici şi fără scrupule se simt la înălțimea abilității lor când o fac, ei sunt cei care zăpăcesc definitiv şi iremediabil viața acestor fete extrem de frumoase, cu totul neconştiente de frumusețea lor.

Pentru Ea, o asemenea fată a apărut în viața primului ei iubit după ce era deja despărțit de Ea. Dar Ea a fost fascinată de frumusețea şi nenorocul acestei fete, pe care a cunoscut-o sau, mai bine zis, a întâlnit-o.

„Era o fată şatenă", îmi spune Ea, „cu părul lung, puțin mai jos de umăr, un păr greu, care se aduna în şuvițe groase, parcă fiecare şuviță era de capul ei. Părea pieptănată cu şuvițe. Avea trăsături echilibrate, un nas frumos, o gură cu o expresie de o minunată incertitudine. Părea mereu uşor nedumerită, însă doar uşor. Nu puteai prevedea dacă va spune ceva, va gândi ceva şi, în general, ce era în capul ei. Ochii, da, ochii erau ciudați. Culoarea era căprui-deschis, dar şi gri şi un foarte vag albăstrui, cu irizații ca nişte mici confetti de o schimbătoare culoare, amintind de pietricelele de pe marginea râurilor a căror culoare se schimbă dacă sunt ude, dar pe care, odată uscate, nu dai doi bani. La ea, culoarea conținea ceea ce aveau pietricelele când erau ude.

Incredibil, această fată habar n-avea de farmecul ei. Aş adăuga", îmi spune Ea, „şi ceva despre corpul ei, alungit, slab, puțin ca de ogar, dar zvelt, deşi dădea impresia unei adolescențe târzii, corp ca de femeie debutantă sau de fată tânără. Avea un fel de a-şi încrucişa picioarele deloc seducător, dar foarte seducător în acelaşi timp, şi cred că

seducția venea din faptul că o făcea atât de natural, de firesc, trecând aceste mişcări ale picioarelor în rândul gesturilor obişnuite, negândite ale oricărei ființe care se mişcă. Ea se mişca atât de adevărat!

Tenul ei era minunat pistruiat, atât de discret pistruiat, încât întărea ideea de tinerețe, nu însă foarte coaptă. Ai văzut fetițe vag pistruiate cărora le dispar pistruii peste noapte odată cu copilăria?". Asta m-a întrebat Ea, fără să aştepte vreun răspuns. Şi a continuat. „Aşa era ea, această frumusețe, deşi era la o vârstă la care copilăria părea de ceva vreme trecută.

Era moldoveancă, crescută într-o familie tradițională. Avea surori şi un frate. Familia ei era ancorată într-un ortodoxism populist. Venise la Bucureşti la facultate şi stătea la cămin. Era deci o fată modestă, care se purta modest, se îmbrăca modest şi căreia doar un ochi ager putea să-i descifreze farmecul. S-a îndrăgostit de un fel de beizadea, coleg cu ea de facultate, cel care-mi fusese mie primul iubit, dar trecuse timp de atunci. El părea c-o iubeşte, cine ştie? Dar, oricum, o dorea nespus", îmi spune Ea, adăugând că crede că el o dorea pentru că nu semăna defel cu fetele cu care era obişnuit, fete cam snoabe, bucureştence dezinhibate, dar nu destrăbălate, cu părinți în spate, protectori.

Iubirea ei era ceva cu totul straniu. Ortodoxismul din familie îşi spunea cuvântul. Îşi făcea cruce adesea, părea să aibă o aură de resemnare sau, mai bine zis, de acceptare a sorţii indiferent care era ea, nu se iubea, părea că o dezamăgire mare, necunoscută o făcea să fie rareori veselă. Dar nici vorbă de vreo dezamăgire şi nici vorbă despre vreun iubit. Nu existau motive de tristeţe în viaţa ei. Era, pur şi simplu, gravă. Suspina la ideea amantlâcului, pe care-l privea ca o provincială, ca pe ceva aiurea, chiar vinovat, ceva ce nu se făcea. Înţelegea însă că acest lucru se întâmplă. Toate colegele ei aveau iubiţi şi toate aveau relaţii intime cu ei. Pur şi simplu, ea ştia aceste lucruri. Doar atât. Ea spunea că această fată era frumuseţea extremă, acea frumuseţe pe care oamenii n-o prea văd. Nu contează ce i s-a mai întâmplat acestei fete, căsătoria ei cu beizadeaua, laşitatea beizadelei, violenţa lui cu rădăcini pe care ea nu le pricepea şi nici faptul că această experienţă a făcut-o să nu înţeleagă prea mult ceea ce a devenit viaţa ei după despărţirea de el. Ea a tăcut şi am înţeles că discuţia noastră luase o întorsătură care nu mai ţinea deloc de relaţia ei cu El. Aşa că ne-am despărţit şi am rămas cu gândurile noastre. Fiecare cu ale ei.

În acea seară, imaginea fetei extrem de frumoase, dar a cărei frumusețe era greu de văzut de către alții şi mai greu de ea însăşi m-a urmărit. M-am gândit dacă întâlnirea ei cu tânăra beizadea a fost acel amănunt biografic care-ți poate deraia o altă versiune de viață, una mai fericită sau poate una mai agitată şi nebună. M-am gândit că poate un coleg de facultate, modest ca ea, îmbrăcat modest, ca vai de capul lui, cu pantofi scâlciați şi haine ponosite, cu părinți şi ei modeşti, care ar fi iubit-o în felul lui, ar fi dus-o acasă la părinții lui, la mama lui, simplă, dar convinsă că ştie cum trebuie să trăieşti, aşteptându-i în vacanțe în poarta casei, să zicem de Crăciun, cu porcul tăiat şi toate făcute-n casă, cu un bărbat care ajunsese, ca şi ea, să facă pactul cu viața mică, a oamenilor obişnuiți, n-ar fi făcut-o mai fericită pe această fată extrem de frumoasă. Sau dacă s-ar fi abătut pe la noi, țară mică, aproape necunoscută, vreun regizor străin nebun, un Martin Scorsese sau un Visconti, un Fellini sau un Buñuel, ar fi văzut-o şi ar fi ridicat-o, ar fi scos-o din banalitatea liniştită a minții ei provinciale şi din aspirațiile ei modeste şi ar fi mutat-o în viața cu sclipiciurile celebrității, i-ar fi expus frumusețea extremă în luminile lumii vizuale în care fiecare detaliu natural devine o valoare exploatată, ce s-ar fi întâmplat cu ea? Pentru că, orice s-ar zice, era de o

frumusețe extremă. Şi, ştim cu toții, mulți văd, puțini pricep. Mulți, desigur, vedeau că e frumoasă, dar puțini vedeau cât este de frumoasă. Dar întâmplarea? Aici cred că se află secretul versiunii fetei preafrumoase.

Gândurile pot trece pârleazuri

O lumină dulce şi liniştitoare învăluia camera când o aşteptam pe Ea să revină la mine. Mi-a spus pe scurt că simte foarte acut că e în voia unei sorți incerte şi că în fond această stare este ca un alt glas al vieții. Poate, spunea ea, este un glas surd, subtil, ca un zgomot de fond, pe care viața îl are mereu, dar care nu prea se lasă ascultat. Sau, poate, îl auzi doar rareori, când eşti trist.

Vroia să vorbim la întâmplare, fără vreo temă anume, să facem asocieri alandala, căci nu-şi dorea idei clare şi nici certitudini. A ținut să-mi amintească de pasiunea noastră comună pentru culoarea verde, pentru că recent citise undeva că verdele poate fi găsit şi în legende culinare. Aflase că celebra brânză franțuzească Roquefort, din lapte de oaie, fusese descoperită cu totul întâmplător de un tânăr păstor din satul Roquefort, care, în timp ce-şi lua prânzul, evident, o bucată de brânză de oaie, a văzut o păstoriță trecând pe lângă el. Se zice că era tare frumoasă sau că, în orice caz, tânărul a rămas fermecat la vederea

ei. El şi-a ascuns mâncarea, adică brânza, într-o grotă şi s-a dus în urmărirea ei. Se ştie că s-a întors la grotă după câteva luni şi a găsit brânza mucegăită, cu găurele verzi.

„Da”, i-am spus, „ştiu că mucegaiul este penicilina de astăzi, primul antibiotic descoperit, că probabil ciobanii din partea aceea a Franței ştiau ceva, pentru că puneau brânza de oaie la gangrenele oamenilor pentru a-i vindeca”. Ea ştia că penicilina a fost descoperită de Alexander Fleming, care a luat şi Premiul Nobel pentru asta, descoperire considerată accidentală. Eu citisem despre descoperirile accidentale, despre serendipitate când eram interesată de creativitate şi ştiam că Fleming, întorcându-se dintr-o vacanță, a găsit la laborator efectul neaşteptat a ceea ce a devenit penicilină. Dar într-o carte scrisă de Hans Selye citisem ceva mai plin de haz. Acesta scria că, în timp ce avea pe cineva în vizită, soția lui a vrut să ia nişte murături şi că, deschizând vasul în care le păstrau, probabil un borcan, le-a găsit pline cu mucegai. Şi de aici a pornit aventura penicilinei. Până la urmă, din toată discuția ne-au rămas culoarea verde şi descoperirile accidentale.

Ea tocmai citise o carte despre relația de lungă durată dintre Simone de Beauvoir şi Jean-Paul Sartre, care a dus-o cu gândul, firește, la despărțirea ei de El. Sigur, nu se

poate compara relația ei cu El, care durase puțin peste zece ani, cu relația lui Simone de Beauvoir cu Jean-Paul Sartre, care a durat peste cincizeci de ani. Dar se putea compara durata căsătoriei Lui, evident, nu cu Ea, cu durata necăsătoriei care i-a legat pe Simone de Beauvoir şi pe Sartre. Relații la fel de lungi. Nu se compara, deci, ca statut. El era căsătorit de multă vreme, Simone şi Jean-Paul căzuseră de acord să facă un legământ de necăsătorie. Nu au locuit niciodată împreună, cu excepția călătoriilor, probabil, fiecare dintre ei a locuit la hotel sau, mult mai rar, cu chirie. Nu se compara nici ca pact de sinceritate, adică să vorbească liber despre orice legătură amoroasă pe care ar fi avut-o fiecare dintre ei doi, şi au avut destule. Şi, cel mai important lucru, relația lor începuse când erau foarte tineri.

Ea a găsit nişte versuri ale unui poet englez, mort demult, John Dryden, şi mi le-a arătat, spunându-mi că lectura lor a convins-o că o primă observație asupra unei relații duce imediat la durata ei. Adică la longevitatea relației. Deşi a recunoscut că durata în sine este importantă, considera că nu este suficientă pentru a face ca o relație să dăinuie în timp. Ar fi vrut să-i trimită Lui versurile lui Dryden, dar mai conta? Avea vreun rost? Drumul de întoarcere nu mai părea posibil. Dar versurile

pe care le avea scrise pe o hârtie erau potrivite pentru starea ei. Sigur, erau un fel de despărțire plină de reproş, un reproş resemnat, fără speranța unei reveniri: „Rămâi cu bine. Prea puțin te-am cunoscut şi prea târziu/ Dar începusem să te cred, să te numesc al meu;/ Neîndoielnic sufletele noastre se-nrudeau, şi-al tău/ Era turnat într-un tipar poetic ca al meu./ Şi lira ta, şi-a mea cântau la fel,/ Deopotrivă îi uram pe ticăloşi şi proşti./ Ne străduiam spre-acelaşi țel şi tu, şi eu;/ Cel ultim pornit ajuns-a cel dintâi".

Am vrut, cu orice chip, să mut direcția din tristețea care urma după versurile cu adevărat frumoase ale poetului englez, aşa că mi-am zis să aduc o undă de umor sănătos şi i-am spus cât de mult este răspândit acest clişeu al sufletului-pereche. Folosit atât de des, dar şi atât de efemer.

Şi, ca s-o-nveselesc, i-am spus că îmi place mult Fernandel, actorul din filmele vechi franțuzeşti, şi că, de fapt, îl chema Fernand. Dar soacra lui, care-i vedea marea lui iubire față de fiica ei, devenită soția lui, îl numea „Fernand d'elle", adică „Fernand al ei", şi aşa el a devenit Fernandel.

Posesiunea cuiva este percepută ca ceva ce lipseşte, deci acea jumătate atât de proslăvită şi rareori existentă.

Vroiam doar să nu dau curs unei conversații grave despre ceea ce Ea resimțea ca fiind o trădare, pentru că ceea ce a crezut că e al ei nu era defel al ei. Totuşi, am simțit că Ea îşi dorea mai multă gravitate din partea mea, că versurile menționate de ea nu se potriveau cu Fernandel într-o estetică a emoției, aşa că i-am propus să caut şi eu nişte versuri.

Le-am găsit, dar păreau să fie glasul lui, nu al ei. Părea că mă mut în tabăra lui, dar n-am renunțat, pentru că versurile sunt frumoase, chiar dacă îi atingeau ei acea fibră a înțelegerii la care apelase el în ce-i scrisese cu privire la retragerea lui într-o lume în care ea nu mai era prezentă. Erau tristele mărturisiri ale lui S.T. Coleridge, citate de T.S. Eliot undeva în eseurile sale: „A existat o vreme când drumul era trudnic,/ Bucuria din suflet cocheta cu tristețea,/ Iar toate nenorocirile erau doar materia/ Din care Fantezia mea mă făcea să visez la Fericire:/ Căci speranța creştea în juru-mi ca un vrej de viță,/ Iar fructele şi frunzele, deşi nu-mi aparțineau, păreau ale mele./ Dar acum necazurile mă îndoaie până-n pământ/ Şi nu-mi prea pasă că mă jefuiesc de fericire”.

M-am oprit, încercând să-i caut privirea, să văd în ochii ei ce răsunet au avut versurile pe care i le-am citit. Le rumega parcă şi mi-a cerut să le citesc, mai rar, încă o

dată. Atunci am simțit că putem să coborâm pe pământ, să ieşim din lumea cuvintelor şi să scrutăm realitatea. Aşa că am îndrăznit să-i spun să traducem versurile în realități. A acceptat, deşi trebuia să coborâm în concret, în trecutul mai îndepărtat şi cel mai apropiat al Lui, şi să vedem cum se răsfrânge totul în viața ei, cea de aproape zece ani şi cea dureroasă a despărțirii recente.

Am luat fiecare vers pe rând. Ce înseamnă, o întreb, primul vers? Mă simțeam de parcă am fi ghicit în cafea. Ce înseamnă „a existat o vreme când drumul era trudnic"? Însemna că trăia trudit, că pe fondul trudei s-a întâmplat ceva. Şi ce putea fi truda, dacă nu faptul că era prins într-o relație lungă, o relație în care totul era aşezat, era căsătorit, nu era deloc singur? Că bucuria din suflet cocheta cu tristețea nu însemna oare că pe această trudă s-a pus ceva nou, ceva care se juca cu tristețea ce însoțise în timp truda? Ce puteau fi nenorocirile? Nu puteau fi decât un lung şir de trăiri banale, o relație care mergea ca de capul ei, dar nu bine, nu cu bucurii. Ele clădeau imaginea unei schimbări care să fie fericire şi „această schimbare", i-am spus Ei, „erai tu. Dragostea care vine după ani îndelungați de viață conjugală este urmarea unui pustiu sufletesc. Foamea sufletului se dezvoltă treptat, dobândind adesea o forță imensă. Aceasta este rodul

fanteziei născute dintr-o comparație a trecutului lui cu începutul celor aproape zece ani cât ați fost împreună. Era momentul îndrăgostirii lui. El visa atunci la fericire şi aşa a îndrăznit să-ți spună acele cuvinte, acele mărturisiri, când erai în maşină cu el şi ai rămas uimită de vorbele lui".

Aşa s-a născut şi speranța lui, care creştea, cum spune versul, ca un vrej de viță şi-l învăluia aşa cum înfăşoară firele de mătase un cocon. Îl izolează de restul lumii, deci pe El îl izola de realitate. El păşea în altă lume. „Evident, cu tine", i-am spus eu Ei. „În fond, atunci când ți-a făcut mărturisirea, aştepta să-i spui ceva, să-i accepți prezența în viața ta, să exişti alături de el. Ştia că nu are nici un drept la această fericire sau, cel puțin, bănuia, pentru că, aşa cum se spune, fructele şi frunzele nu-i aparțineau, dar păreau că sunt ale lui. Prin acceptarea ta, fructele şi frunzele păreau că sunt ale lui. Acestea au fost la începutul relației voastre, pentru că versurile care urmează se referă la prezent.

Necazurile l-au îndoit până la pământ. Despre ce necazuri ar fi vorba? Despre trăitul în două lumi, cea din care nu putea pleca şi cea în care intrase. Dar şi necazurile legate de gândurile sumbre ale vârstei, ale neputinței ce urmează să vină, ale oboselii, uzurii

timpului, indiferent la fericirea cu care a început relația voastră. Şi, aşa cum reiese şi din versuri, necazurile l-au făcut să nu-i prea pese că este jefuit de fericire. Aici se aşterne nepăsarea pe care i-a adus-o uzura.

Să ne amintim de e-mailurile pe care ți le-a trimis. Cele două e-mailuri, parcă. Se potrivesc vorbele lui cu cele din versuri. Nu scria el că viața lui nu a fost şi nu este limpede? Adică nici în trecut, atunci când relația voastră nu exista, şi nici când ea a fost, când tu erai în viața lui? Această lipsă de limpezime poate a fost cea care l-a uzat atât de mult. Şi de ce a scris că n-a putut face mai demult nimic, nici o limpezire? Nu a scris că viața lui este fără viitor şi că în această viață fără viitor te-a atras şi pe tine? Am putea crede că nu şi-a dat seama de această neputință de limpezire când te-a atras în viața lui? Sau poate s-a mințit pe el, aşa cum a mărturisit? Să fie reuşita lui de a se minți fantezia lui Coleridge de a visa la fericire? Să fie minciuna o iluzie care când apare te duce cu gândul la inocență, la absența vinovăției față de tine, dar şi a vinovăției față de el însuşi? Atunci înseamnă că migrăm în lumea greşelilor pe care le facem fără să ştim, nu-i aşa? Cea mai mare apropiere între vorbele scrise de El şi versurile despre care am vorbit apare când punem împreună nepăsarea de a fi jefuit de fericire cu

ambiguitatea declarată de El, care spune că uneori ar dori să-i treacă starea în care este, iar alteori îi este indiferent. Deci că uneori îşi doreşte fericirea, aşa cum o trăia alături de tine, alteori este în puterea indiferenței. Am mai putea adăuga că nu a vrut să facă rău în jurul lui, dar tocmai neputința lui de a limpezi viața îmi vine să cred că este răul cel mai mare. Duplicitatea ca manieră de a trăi."

M-am oprit, pentru că încercam, folosind paralelismul între versurile lui Coleridge şi e-mailurile Lui, să-l explic, nu să-l înțeleg pe El, dar am sfârşit aruncând asupra lui păcatul făcut de el. Dacă se ştia neputincios în limpeziri, nu trebuia să se mintă, să fantazeze fericirea şi s-o ceară.

Ea amuțise de tot, iar eu eram pregătită să renunț la incursiunea făcută, în care El devenise personaj principal. Am decis să nu mai vorbim pe această temă şi am pălăvrăgit banalități, grăbindu-ne să ne debarasăm de urmele eforturilor analitice pe care le făcuserăm. Am decis că vom vorbi când ne vom vedea despre duplicitate şi durată. Poate. Vom vedea.

În vise, amănuntele atât de concrete... oare ce sens au?

Amândouă am uitat ce ne propuseserăm să vorbim, dar, amintindu-ne de versurile discutate, ne-am adus

aminte şi că hotărâserăm să ne oprim mai mult la duplicitate, neputința de a decide ceva, ambiguitatea care naşte aşezarea în două lumi, minciună vinovată şi minciună inocentă. În fond, El putea deveni un pretext de a lărgi contextul conversațiilor noastre şi de a ieşi din situația concretă a Ei.

I-am spus că am citit o anecdotă despre un mullah, cleric islamic, care trebuia, invitat fiind, să țină o predică. Când a ajuns în fața celor care aveau să-l asculte, i-a întrebat dacă ştiau ce urma să le spună. Ei au răspuns că nu. El a fost ofensat: la ce bun să le vorbească, dacă ei sunt atât de neştiutori, de ignoranți? A doua zi el le-a pus aceeaşi întrebare şi unii au spus da, alții au spus nu. De data aceasta mullahul le-a zis că cei care ştiau ce urma el să le spună puteau să le spună celorlalți care spuseseră nu. A treia zi a repetat întrebarea şi toți au răspuns că ştiau ce urma să le spună. Atunci el le-a zis că nu are rost să-şi piardă timpul, din moment ce toți ştiau deja ce urma să le spună. Şi a plecat. Unde citisem eu această anecdotă, care fusese scrisă pentru a arăta că uneori nu ai ce spune cuiva, că uneori nu trebuie să ți se ceară explicații, pentru că nu ai ce să spui?

M-a ascultat cu o privire pierdută în alte gânduri şi mi-am dat seama că nu era deloc atentă la anecdota pe care

eu aş fi dorit s-o fac punct de plecare pentru orice, pentru multe cărări de gând.

Am privit-o nedumerită puțin şi am aşteptat să-mi spună ceva. Ghicisem că nu vroia să vorbim despre explicații sau, oricum, să nu începem cu asemenea porniri. Mi-a spus sec şi sincer că visase ceva şi vroia să-mi povestească visul, întrebându-se de ce visase ce visase şi dacă acest vis nu-i va tulbura gândurile când era trează. Ca acum, când era cu mine.

Se făcea că era undeva, nu ştia foarte clar unde, fie la ea acasă, fie la prietenul Lui, pe care tocmai îl vizitase şi cu care vorbise mult despre El. Dar parcă mai degrabă era la ea acasă şi acolo era şi prietenul lui, sigur cu soția lui. Ce făceau? Simplu, trăncăneau, aşa cum se face de obicei când nu te vezi zilnic cu cineva. Săreau de la una la alta, de la o idee la alta şi, desigur, povesteau ce li se întâmplase de când nu se mai văzuseră.

Şi, deodată, la uşă a apărut El. „Nu-mi e clar cum a intrat", a spus Ea, „sigur nu a sunat, doar a apărut la uşă ca şi cum ar fi intrat doar apăsând pe clanță. Deci El a deschis uşa şi a apărut în uşă cu gesturi clare de a intra şi de a veni spre noi. Ca din senin. Îl priveam nedumeriți, nu-l aşteptam.

Era îmbrăcat cu o jachetă de piele de căprioară, fără guler, simplă, doar cu un fermoar deschis, pe care i-o ştiam. O jachetă bej de primăvară sau de toamnă uşor răcoroasă. Acel bej de culoarea cămilei cerea ca jacheta să nu fie îmbrăcată decât dacă era curată, fără pete, fără acea negreală care apare când este purtată mai mult. Jacheta nu avea fermoarul tras şi de aceea se vedea că sub ea avea un pulover verde-închis, de lână mai aspră, cu modele de torsadă, cu nasturi de piele maronii, tipul de pulover tradițional scoțian sau irlandez sau, în general, asociat cu puloverele englezeşti.

Avea pantaloni de catifea reiată tot bej, dar un bej mai potolit, nu ca al jachetei. Cel al jachetei, acel bej de culoarea cămilei, are ceva luminos, aminteşte de culoarea lămâii, dar nu e deloc galben ca lămâia. Jacheta te ducea spre galben, iar pantalonii spre maroniu, deşi tot bej am putea zice că erau. Şi avea pantofi maronii, fără şireturi, şi pe umăr un rucsac negru, nu mare, cum poartă acum nu numai tinerii. Noi am rămas uimiți, fără să scoatem vreo vorbă. Dar, după foarte puțin timp, prietenul lui a spus, adresându-se implicit mie: «Vezi că nu poate să stea departe de noi!».

La vorbele lui, El a zâmbit larg, cu o expresie copilărească pe față, ca şi cum ne-ar fi făcut o surpriză, ca

şi cum scăpase de undeva, aşa cum puştii o întind de acasă ca să fie cu prietenii. Aşa s-a terminat visul.

M-am trezit şi am realizat imediat că fusese un vis. Acum mă întreb de ce oare am visat acest lucru, ce sens avea ca El să-mi apară în vis, când ştiam, conştientă fiind, că nu avea de gând să vină. Nu-l aşteptam nici în vis şi nici în realitate. M-am gândit cât de ciudată este mintea omenească, cât de ciudate sunt trăirile noastre. Cine-l adusese?

Acelaşi om, El, deci o singură persoană, apare în două lumi. El, cel real, era undeva, în carne şi oase, într-un spațiu, departe de mine, şi, în acelaşi timp, tot El îmi apare în vis, ireal şi totuşi real. Cum poți fi în acelaşi timp în spații diferite, cum poți fi real şi ireal-real contemporan, ca şi când ar fi vorba despre o dedublare? Ca şi când cineva stă, viu fiind, cu fotografia lui, deci cu o imagine, lângă el şi altcineva îi priveşte. Dar, în acest caz, cei doi, cel viu şi cel din imagine, sunt spațial în acelaşi loc. Este deci o diferență, comparația mea nu e bună.

El era undeva, viu, poate că era treaz sau poate că dormea. Sau mânca – sau cine ştie ce făcea. Cine l-a chemat să vină în visul meu? Nu el s-a trimis pe sine la mine, cred. Mai degrabă aş crede că eu l-am chemat şi sigur el habar n-avea că apare ireal-real în alt spațiu la fel

de ireal-real al minții mele. Nu ți se întâmplă adesea să auzi pe cineva spunând că te-a visat şi tu habar n-ai? Habar n-ai că umbli în visele cuiva. Dar ceri detalii şi chiar încerci să interpretezi visul împreună cu visătorul sau apelezi la cunoştințe profane, auzite de la alții, de exemplu, dacă visezi sânge înseamnă veste sau dacă-ți cade un dinte îți moare cineva. Acest lucru mă uimeşte şi mă duce cu gândul, pe de o parte, la puterea visului asupra noastră când ne trezim, la urma pe care o lasă în noi şi, pe de altă parte, la motivul pentru care am visat ce am visat".

Ea părea şi tulburată de vis, dar şi detaşată în încercarea de a explica motivul visului. N-am ştiut pe loc ce să-i spun şi nu mă aşteptam să avem astfel de discuții.

Dar visul ei m-a făcut să mă gândesc la faptul că ştiu sigur că un vis ținut minte te urmăreşte. Trăiesc acest lucru pentru că există o memorie paralelă cu cea a lucrurilor care ți se întâmplă. O altă memorie, o memorie a viselor.

I-am povestit un vis de-al meu. Era după ce murise tatăl meu, poate trecuseră câteva luni bune. Auzisem adesea că dacă visezi pe cineva apropiat care a murit trebuie să dai pomană pentru el. Nu țineam la acest lucru şi nu prea cred că are vreo logică.

Aşadar, am visat că era iarnă, deşi în realitate era vară bine, şi că eram într-o maşină. Sigur nu eram singură în maşină şi sigur nu ştiam în vis unde eram. Oricum, eram pe o stradă mică, pe care era o gheaţă deloc netedă, o gheaţă albă-albăstruie, sticloasă. Probabil că bătuse tare vântul, pentru că gheaţa era solzuroasă. Mergând, te şi împiedicai, pe lângă faptul că alunecai. Uitându-mă pe geam, l-am văzut pe tatăl meu, care mergea pe trotuar cu o pungă cu mâncare, cred că era carne de pui, poate pulpe, cu capul în jos, atent la drum, fără să se uite în jurul lui. Avea o canadiană maro pe care o ştiam atât de bine, cu buzunare mari şi cu un cordon prins ca să nu te oboseşti decât să-l strângi şi să-l legi, fără glugă şi pe cap cu o căciulă de astrahan care-i stătea bine. Am început să ţip, nu ştiam dacă mă vede sau nu, dar în acelaşi timp simţeam că nu mă vede. Probabil că spuneam uimită: „Uite-l pe tatăl meu, e tatăl meu”. Maşina s-a oprit, eu m-am dat jos şi m-am dus spre el, răcnind disperat reproşuri, el nespunând nimic. Şi ce-i reproşam? Că umbla undeva unde eu nu ştiam. Chiar în reproşurile înverşunate făcute îl întrebam unde umblă. În visul meu el trăia, dar eu nu ştiam unde. Nici nu părea că îl căutam. Parcă fugise undeva şi eu nu-l mai căutam. Sau poate că dispăruse şi eu nu l-am căutat.

Am încercat apoi să-i spun Ei cât de tare mă impresionează precizia detaliilor în asemenea vise, cât sunt de pline de concreteţe, ca şi când ar fi foarte reale, şi faptul că tocmai aceste detalii concrete ne fac să ne trezim ca dintr-o lume a realului. Aceste imagini concrete, limpezi ne tulbură, pentru că ne fac să gândim realitatea. Nu visul. Jacheta Lui, culoarea ei, hainele toate din visul ei şi gheaţa, trotuarul lucios, canadiana maro din visul meu.

Detaliile sunt de fapt senzaţii vizuale, uneori însoţite de alte senzaţii care dau puterea memoriei.

Ştim că era vis, dar visele se apropie de percepţii care se referă la lumea reală, nu de reprezentări care se leagă de reconstituirea unor percepţii trecute, de amintiri, de ceva ce ai văzut, ai trăit, dar care e în trecut. În vise totul este aievea – sau poate doar în unele vise, şi de aceea pe acelea le ţinem minte, acelea ne urmăresc.

Mi se pare că există două lumi care ne furnizează amintiri: cea reală şi cea a viselor. Dar şi aceste lumi au fiecare partea lor de uitare şi partea lor de memorie, de ţinere de minte. O memorie a lumii viselor şi una a lumii reale. Oricum, memoria lumii reale este mult mai mare decât cea a viselor. Câte vise ţinem minte? Nu prea multe, cred. Nici nu ştiu dacă facem eforturi să ţinem minte visele

sau dacă ele sunt cele care nu ne părăsesc, indiferent dacă le dorim cu noi sau nu.

Am rămas amândouă atinse de neliniştitoare întrebări fără răspuns, dar am hotărât să vorbim când ne vom revedea despre anecdota mullahului şi despre cauza posibilă a acestor vise. Poate se leagă una de alta.

Oliver Sacks, în autobiografia sa, aminteşte despre o pacientă pe nume Flora, care suferea de boala Parkinson. După ce a luat medicamentul L-DOPA, cel dat pacienților lui cu encefalită letargică, ea avea vise erotice şi coşmaruri. Chiar vise incestuoase, în care întreținea relații sexuale cu tatăl ei. Sigur că, trează fiind, se simțea vinovată, mizerabilă, neliniştită şi le-a povestit visele celor care o îngrijeau. I s-a spus că nu este responsabilă de visele pe care le are în timpul nopții. Ba chiar mai mult, i s-a spus că ar fi cu totul altceva dacă ar visa la fel cu ochii deschişi. Să fie vorba de fiziologie?

Conştientul aduce probleme morale, subconştientul umblă nestingherit în lumi necunoscute. Cine pe cine controlează?

Timpul şi visele

Nu a trecut mult timp de când mă văzusem cu Ea şi m-am trezit cu un telefon: ea mi-a spus că, fiind în

apropierea casei mele, ar trece pe la mine. Şi a venit, zicându-mi că nu vrea să vorbim prea mult, doar că vrea să-mi spună că l-a visat pe polonez, că nu se aştepta să-l viseze, că nu l-a visat niciodată, dar că, uite, acum, că ştie că nu mai este, că a murit, l-a visat.

Se făcea că era într-o curte mare, a unei cârciumi sau a unui restaurant, unde era destul de multă verdeață şi multă lume răsfirată pe la mese. L-a văzut la o masă cu mai mulți bărbați. Toți erau tineri ca şi ea, iar ea, după ce a stat puțin pe gânduri, s-a dus şi i-a pus o mână pe umăr. El s-a ridicat şi i-a spus că va veni la ea puțin mai târziu. A venit, avea aceiaşi ochi duioşi şi calzi pe care îi ştia, dar nu-şi aducea aminte nimic din ce au vorbit. Deşi ştia cum arăta acum, după atâta vreme, pentru că îl văzuse pe net, în vis el era tânăr şi, bineînțeles, şi ea era tot tânără. Ce o mira era faptul că visul o trimitea în alte vremuri. Sigur, când l-a văzut, părea că ea ştia că sunt despărțiți. Era ceva ciudat, erau tineri, foarte tineri, şi, totuşi, erau despărțiți de ceva vreme. Două feluri de timp se intersectau.

Pe El îl visase cum era el acum, dar pe polonez cum era în tinerețe. Ciudat, nu? De ce nu l-a visat şi pe El tânăr, că doar îl cunoştea de mult, de când era şi el tânăr? În timp ce-mi împărtăşea aceste gânduri ale ei, mi-am adus

aminte de filmul *O minte sclipitoare*, un film foarte bun despre viața unui mare matematician, John Nash, care era genial, dar suferea de schizofrenie paranoică. Totuşi, cu o medicamentație potrivită, a lucrat mult şi a luat şi Premiul Nobel pentru Economie.

El avea halucinații şi trăia în viața reală întâlniri cu oameni care nu existau. Erau creați de mintea lui. Nu credea deloc că are halucinații şi nu-l credea nici pe psihiatrul care-l îngrijea. Şi totuşi, la un moment dat a înțeles că are halucinații pentru că de-a lungul anilor îi apărea în halucinații o fetiță care nu mai creştea. Timpul trecea, dar acea fetiță îi apărea mereu ca o fetiță, adică nu se schimba. Acest lucru l-a făcut să admită că are halucinații. Cei din halucinațiile lui nu existau, dar cei din visele noastre au existat sau există.

M-am gândit la acest film, pentru că şi în vise ne apar oameni care nu mai sunt în viață, la diferite vârste, dar imaginile lor nu se schimbă odată cu noi, ci rămân aşa cum i-am văzut în timpul vieții noastre. Noi nu adăugăm imaginilor lor secvențe care să-i arate aşa cum ar fi dacă ar mai trăi. Aici imaginația noastră nu funcționează. Realul ne dă imaginile, indiferent dacă este vorba despre ceva real sau ceva imaginar, ca halucinațiile lui Nash. Aici,

după ce am vorbit şi despre acest film, pe care Ea îl văzuse, discuția noastră s-a oprit.

I-am spus că nici eu nu înțeleg acest lucru, dar ca să încheiem discuția m-am gândit să-i spun despre o întâmplare petrecută demult, pe când stăteam la țară.

O femeie care avea puțin peste patruzeci de ani, cu copii, mi-a povestit foarte pe scurt viața ei. Pe peretele camerei în care stăteam de vorbă avea fotografia unei fete foarte tinere, de vreo 15-16 ani. Fata era frumoasă şi am întrebat-o cine este. Femeia mi-a spus că e mama ei. Am rămas mirată şi atunci ea mi-a spus că mama ei a fost otrăvită de fosta iubită a tatălui ei fiindcă acesta o părăsise pentru ea. S-a răzbunat pe iubitul ei, tatăl femeii care-mi povestea, pentru că se căsătorise cu altcineva, adică cu mama ei. Mama ei, fata din fotografie, o născuse când era foarte tânără, iar fosta iubită o otrăvise după ce ea născuse, când copilul avea cam un an. Femeia cu care vorbeam rămăsese aşadar orfană de mamă la vârsta la care nu avea amintiri despre mama ei. Ce mi s-a părut ciudat a fost că trăim cu imagini care nu par potrivite cu timpul. Femeia nu mi-a spus că fotografia era imaginea mamei ei când era foarte tânără, ci pur şi simplu că era mama ei. Asta mi s-a părut nespus de ciudat, faptul că o

femeie la mijlocul vieții îmi spune că fetişcana din fotografie îi este mamă.

Visele seamănă cu halucinațiile. Noi le construim, mintea noastră le face să apară. Să fie oare frustrarea cea care ne comandă vise? Îmi vine să cred că ele apar nu numai din frustrare, ci şi dintr-o adâncă durere simțită din cauza absenței celui visat şi din reproşuri vagi, nebuloase față de cei absenți. Poate şi din vinovăție, căci ei nu mai sunt, dar noi suntem. Încă.

Absența cuiva îl face, în mod paradoxal, mai prezent în viețile noastre. Pe măsură ce trece timpul, devenim mai conştienți de faptul că acea persoană, nu contează cum este ea absentă, prin despărțire sau moarte, a contribuit la definirea a ceea ce devenim noi în viitor. Orice absență lasă urme. Dar şi orice prezență are urme.

Când, fiind psiholog, un psiholog îți întinde-o mână

A trecut cam multă vreme de când nu ne-am văzut. Dar, cum timpul trece repede, nici nu-ți mai dai seama de asta. M-am gândit la Ea, la cât de greu îi este să se confrunte cu realitatea. Şi ce este realitatea?

Pare greu, dar câți oameni nu se despart, câți oameni nu suferă când se despart? Este oare nesuferința un act

de egoism, un refuz al schimbării identității? Ridicarea de întrebări despre propria persoană, despre dorințe, aşteptări? Este oare un mers înainte fără ezitări, fără să întorci capul? Este egoismul o preferință de sine, aşa cum îl definea Paul Valéry?

Da, realitatea era clară, El i-a mărturisit că o părăseşte, adică nu va mai veni s-o vadă. Cât timp, nu spunea, dar reieşea că poate niciodată. Deci era simplu şi adevărat. Era vorba de o pierdere. Pentru Ea. Poate şi pentru El, dar asta nu mă interesa acum. Când este vorba despre pierdere, adică atunci când pierzi pe cineva pe care gândeşti, îți zici că-l iubeşti, psihologii spun că la început nu crezi că e adevărat. Asta înseamnă, zic ei, negare. Adică, pur şi simplu, negi realitatea. Nu poți crede că aşa, brusc, cineva nu mai există.

Mi s-a întâmplat ca un bărbat pe care-l iubeam mult şi cu care eram împreună de aproape treisprezece ani să moară brusc. Nu ştiu dacă ceea ce am trăit era negare, probabil că da, dar ştiu sigur că mă gândeam mereu la faptul că nu mai era, că dispăruse din viața mea. Brusc. Mă simțeam rătăcită în propria mea viață. Am încercat să-mi amintesc întâmplări frumoase, zicându-mi că ele îmi vor putea alina suferința. Se zice că trebuie să mulțumeşti

trecutului, căci ai trăit totuşi ceva ce, poate, alții nu trăiesc.

Era o personalitate ştiințifică recunoscută, un intelectual de-adevăratelea, dar care îmbina în măsură aproape egală acuratețea observației asupra vieții, lumii cu o totală nepăsare pentru detalii şi pentru impresia pe care o lăsa celor din jurul lui. Ca şi Oliver Sacks, avea mereu un carnețel pentru notițe, în care-şi însemna idei, asociații. Era însă năuc, neatent la context, cu gândurile în altă parte.

Odată am petrecut cu el şi fiul lui un revelion într-un oraş din Franța şi, pentru că nu hotărâserăm nimic înainte, el a rezervat o masă la un restaurant cu un nume ciudat pe care-l văzuse din exterior, trecând întâmplător pe strada unde se afla acel restaurant. Nu intrase niciodată înăuntru.

A fost totul bine, restaurantul avea în interior minunate statui de marmură, reprezentând doi bărbați tineri, puțin efebi, înlănțuiți erotic. Mâinile lor, degetele lor se agățau ca iedera, într-o cățărare complice, unul pe celălalt, erau uniți în ceva care era secretul lor, ca şi când erau doar ei singuri pe lume. Aproape că te simțeai un intrus când te uitai la acele statui, un intrus într-o intimitate ce ar fi trebuit să fie ferită de priviri. Seara a fost plăcută şi

mâncarea bună. Când am plecat, am văzut la intrare o altă statuie cu doi tineri îmbrățișați, într-un fel extatic. Atunci, fiul lui, râzând, ne-a spus că am fi putut să ne dăm seama de la început că este un restaurant pentru gay şi că statuile aveau în mod evident o anumită semnificație. Atunci am realizat şi eu că nu observasem că eram singura femeie din încăperea în care aveam masa rezervată şi că statuia de la intrare avea şi ea un rost.

Se zice că Einstein şi-ar fi pus la fiert ceasul cu lanț pe care-l purta de obicei, vrând să fiarbă ouă într-un anumit timp. Adică în loc de ouă a pus la fiert ceasul. Este poate o legendă, dar să ştiți că există oameni, rar, poate foarte rar, care sunt cu mintea complet în altă parte mai tot timpul.

Atunci, când eram atât de pierdută de mine, atât de nefericită, un bun prieten, psiholog american, mi-a spus că ar trebui să citesc un articol scris de Erica Hollander. M-am mirat că mi-a spus acest lucru şi m-a mirat şi mai mult când mi-a spus să-i scriu autoarei, care lucra în domeniul psihodramei. Numele ei, Hollander, mi-era cunoscut. Când, la un moment dat, a existat o scurtă perioadă de deschidere către Occident în ştiință şi cred că şi în cultură, primeam la institut cărți minunate de psihologie, prestigioase, apărute în străinătate. Ştiu că la acea vreme mă uitasem cu admirație la o carte groasă

scrisă de Carl Hollander, pe care o citisem cu nesaț ulterior, dar nici nu mă gândeam şi nici nu-mi trecea prin cap că aş fi putut avea vreodată relații cu el. Când prietenul meu mi-a spus să citesc articolul Ericăi, am zis bine, dar să-i scriu în mizeria în care mă găseam mi se părea aiurea. Cum, eu, ca psiholog, să-i spun altui psiholog despre starea mea de deznădejde, când trebuia să mă ajut singură, că de aia eram psiholog, să profit de ceea ce ştiam?

Totuşi, i-am urmat sfatul şi am citit articolul, care avea cel mai scurt titlu posibil. Se numea *Sunt bine?* Erica îşi descria tristețea nemărginită pricinuită de moartea lui Carl, soțul ei. Tot ce citeam trăiam şi eu, nimic nou. Şi totuşi, ceva, atât de simplu, m-a cucerit. Erica, printre altele, spunea că toți cei cu care se întâlnea o întrebau dacă este bine. Răspunsul ei, mesajul articolului, dacă pot spune astfel, era, cum am spus, simplu: eşti bine pentru că nu eşti bine. Adică ne-binele este bine. M-a convins când a relatat o întâlnire întâmplătoare cu o cunoştință, care a întrebat-o dacă este bine. În timp ce încerca să-i răspundă, pe Erica a podidit-o plânsul, iar acea cunoştință i-a spus că vede că nu-i este bine. Erica îşi termină povestirea spunând că da, ea era bine, că acea cunoştință greşea. Ericăi „îi era bine” pentru că plângea.

Ulterior, i-am scris Ericăi, de atunci a trecut mult timp, avem o prietenie profesională şi chiar şi dincolo de profesiune. Despre Carl mi-a spus multe.El făcea psihodramă şi psihoterapie de grup, ca şi ea, de altfel, şi există şi un institut care-i poartă numele, înființat după moartea lui.

Erica se ocupa de comunicare, psihodramă şi chiar ținea cursuri de psihodramă pentru avocați. La noi, acest lucru pare exotic. Erica avea aproape şaizeci şi cinci de ani când a murit Carl şi multă vreme camera lui Carl a fost lăsată cum era când trăia el, cu uşa deschisă. Erica ținea mult la acest lucru, spunea că o uşă deschisă te duce cu gândul la viață, nu la moarte. Carl putea fi în cameră, dar nu asta conta, ci faptul că această cameră a lui Carl se mutase în capul ei, în acel palat cu amintiri, şi exista fiindcă pentru ea Carl trăia în alt fel. Carl era prezent în viața ei.

Ce mi-a spus Erica mi s-a părut că se aseamănă cu vorbele prietenei mele Eleni, grecoaică, dar şi româncă, care-mi cântase la telefon, pe când era în Grecia, deci nu lângă mine, un cântec la modă. Habar n-am cine cânta acest cântec, dar vorbele mi le amintesc. Era ceva cam aşa: „Atâta vreme cât mă gândesc la tine, tu nu vei fi departe”. Erica se gândea la Carl, el nu era departe. Să

cred deci că dacă nu te gândeşti la cineva acel cineva este departe sau că dacă te gândeşti la cineva acel cineva este lângă tine? Este aproape, chiar lângă tine?

Erica este o persoană foarte activă, lucrează, susține cursuri, pictează şi chiar are expoziții şi vinde tablouri. Repertoriul ei de interese şi activități legate de psihologie este atât de larg, încât m-aş întinde foarte mult dacă le-aş aminti. De la copiii abuzați, la consiliere în procese juridice, Erica fiind şi avocat, la delincvență, psihodramă şi adopții, la comunicare şi câte şi mai câte, pe lângă cursuri despre desen şi artă, toate par să o anime pe Erica.

Oricând am unele ezitări privind cercetarea şi cunoştințele de psihologie, îi cer părerea şi constat mereu că ştie de toate. Are mult umor. Odată mi-a scris că a fost să-şi vadă tatăl, suferind de Alzheimer, care locuia foarte departe de casa ei. Când s-a întors acasă, a pus mâna pe telefon să-i spună că a ajuns cu bine acasă, iar el a întrebat-o unde fusese plecată.

Într-o zi, după vreo doi ani şi ceva de la moartea lui Carl, Erica mi-a scris că se căsătoreşte cu un psihiatru, şi el văduv, că vând totul, şi ea, şi el, şi se mută împreună într-o casă nouă. Camera lui Carl nu va mai exista pentru ea, camera se va muta doar în capul ei. Nu pot uita

vorbele ei: pe măsură ce trece timpul, trebuie să învățăm să trăim cu pierderi. La unii oameni pierderile se întâmplă devreme, la alții mai târziu, dar nimeni nu trece prin viață fără pierderi.

Când am primit şi poze de la ea, am zâmbit, gândindu-mă la cât de diferită era Erica de mentalitatea noastră, a românilor. Câtă lume n-ar fi blamat-o sau nu s-ar fi gândit că l-a trădat pe Carl, că, în fond, ce mai aştepta ea de la viață, că trebuia să-l plângă în linişte şi singurătate pe Carl, nu-i aşa? Chiar m-am gândit că aş putea să le spun acestor oameni, eu, care o cunosc aşa de bine pe Erica, că este o „bigamă", amestecându-l pe Carl, cel din amintirile ei şi din prezent, sigur, nu fizic însă, cu noua ei relație, cea reală, cu psihiatrul, care i s-a alăturat în viață, care nu este deloc tânăr, după cum nici ea nu mai este. Un Carl în minte, imaginar, şi un Tom real, căci aşa-l cheamă pe psihiatru.

Azar Nafisi aminteşte într-o carte că o studentă i-a spus despre o femeie morală care nu s-a gândit niciodată la adulter şi totuşi aproape treizeci de ani şi-a înşelat emoțional soțul cu primul ei soț mort. Studenta i-a spus că această femeie suferea de lipsa iubirii şi afirma cu certitudine că absența iubirii este o maladie. Ce-ar fi să-i spun asta Ericăi? Dar e ridicol, Erica nu-şi înşela

emoțional noul soț, în sinea ei trecutul său făcea un pact cu prezentul.

Cine ar înțelege această alăturare a memoriei cu realitatea? În nici un caz nu putem privi viața Ericăi ca petrecându-se în două lumi.

Am stabilit cu Ea să ne vedem, eu tulburată de amintirile mele, în bună parte din cauza ei, şi ea încă neconvinsă cine era El, de ce a părăsit-o şi ezitând cu privire la întâlnirea lor. Era oare mai bine să nu existe acea perioadă în care au fost împreună? Dar cine poate spune cum ar fi fost viața ei fără El? Vrând-nevrând, la un moment dat, va deveni şi El un personaj confecționat din amintirile ei, din gândurile ei şi ale mele şi din scrierile lui.

Să ne apropiem de cârlige

Toată lumea zice că timpul trece prea repede. Parcă ar fi adevărat. Chiar dacă trece ceva timp după ce nu te-ai văzut cu cineva, nu mai socoteşti cât timp a trecut, te aşezi la coada unei continuități, umplând golul cu întâmplări.

M-am întâlnit cu Ea. A venit la mine şi nu-mi dădeam seama în ce stare era. Am făcut un ceai, amânând ideea de a-i ghici starea. Poate aştepta să vorbim despre cârlige, poate nu. Eu, oricum, hotărâsem mai demult să îmi

împrospătez cunoştinţele despre ceea ce am putea numi cârlige.

În sfârşit, am ajuns, după multe rătăciri în conversaţiile noastre, la cârlige. Asta credeam eu. Adică la acele ţe care se împletesc între oameni şi care sunt mai bine simţite în relaţiile de cuplu, nu numai de cei doi, ci şi de cei din preajma lor. Ştiam că Ea va umbla în meandrele memoriei ei, ştiam că la început memoria ei nu se preocupase prea mult să păstreze amănuntele, acele imagini fulgurante şi amintiri care năvălesc fără să le chemi. Ştiam că, mai târziu, tu, cel care mergi pe urma amintirilor, le vei smulge din adâncul memoriei, frântură cu frântură, căutând în mărunţişul buzunarului memoriei vorbă cu vorbă din ceea ce fusese spus.

Mă gândeam cum va face Ea, care se va confrunta cu partea bună a întâmplărilor şi în acelaşi timp cu ceea ce era inversul lor. Aşa cum spune Thomas Mann undeva. Memoria este ca o tapiserie, dar spatele, partea ei dosnică, este plin de noduri grosolane şi fire care atârnă alandala.

Mă gândeam că sigur Ea era neliniştită, că trăia acea nelinişte care o trimitea în istoria întregii ei relaţii cu El, că vechi întâmplări trăite rămăseseră fără sfârşit, însă acum căpătaseră o proporţie neaşteptat de mare, ameninţătoare, din pricina dorinţei ei de nepotolit de a reînvia acele

întâmplări ce despicau faptele dându-i un adevăr, o certitudine. Simțea nevoia unor certitudini.

Să ne apropiem de cârlige, m-am gândit eu.

Un psiholog a inventat termenul „efect de cuplu”. E un efect în care se pune în prim-plan timpul, ideea de timp care se scurge, dar care durează în scurgerea lui. Durata relației şi, bineînțeles, felul în care etapa de fuziune poate continua în mod psihologic – considerată însă ca o mare iubire în concepția profanilor –, ducând la o depersonalizare a celor doi parteneri. Unul se contaminează de personalitatea celuilalt sau unul împrumută neconştient gesturi, gânduri, vorbe, afirmații, preferințe, atitudini de la celălalt.

Aşadar, în acest du-te-vino, nimeni nu mai este chiar el. Ceva din individualitatea, din specificitatea fiecăruia se pierde. Aşa cum apa se infiltrează în ziduri sau cum praful intră sub o uşă închisă. E ceva subversiv, negândit. Ceva care se insinuează. Ceva care fisurează personalitatea fiecăruia dintre cei doi. E greu de spus cum se mişcă balanța, pentru că am întâlnit contaminați relativ egal, dar am întâlnit şi contaminați trăind cu contaminați slab, care-şi păstraseră ceva din autonomia psihologică inițială, cea de dinainte de cuplare.

Acest psiholog nu implica, în ceea ce susținea, prea mult afectivitatea, emoțiile, intruzia perfidă a emoțiilor. Aşa că, ajungând la cârlige, vrând-nevrând, am ajuns la măreața şi greu de abordat codependență, un termen psihologic complicat, greu de înțeles, care nu se lasă pradă preciziei tiparelor jinduite de psihologi.

Voi face o comparație caraghioasă ca să-l definesc în ciudățenia lui. Când nu exista mâncare în comunismul ante-1989, ca să nu zic că era chiar foamete, am cumpărat odată, considerându-mă norocoasă, lebăr. Mie-mi place mult lebărul. Acel lebăr cremos, moale, care se întinde nu atât de servil pe felia de pâine ca untul moale, dar se întinde. Dar lebărul luat de mine, despre care mi s-a spus că este ca de plastic, când vroiam să-l întind pe felia de pâine, se revolta, sărind pe jos, pe linoleumul din bucătărie. Era un lebăr rebel, cu personalitate. Nu vroia să stea pe pâine.

Ei bine, codependența o consider o realitate psihologică rebelă. Ea este uimitor de diversă şi greu definibilă. Cine a inventat-o? Se crede, la nivelul comunității psihologilor, că o psihanalistă germană, Karen Horney, este inventatoarea ei. Ea a susținut, în 1941, că unii oameni adoptă o „mişcare către" alții de lângă ei, un fel de tropism, aşa cum floarea-soarelui se îndreaptă către soare, către lumină. De

ce o fac? Pentru că-şi doresc aprobarea celorlalți, iubirea lor, dar şi un control neconştient asupra acestora, fiind de fapt dependenți de ei. Ei sunt supuşi, pentru ei aprobarea celorlalți contează mai mult decât respectul de sine. Ei nici nu pot să-şi gândească autonomia. Sunt imaturi, iresponsabili, năuci, rătăciți care se agață de cineva puternic sau, oricum, mai puternic decât ei. Iedera caută ziduri, singură nu se poate ține.

Psihiatrii vorbesc despre tulburări de dependență. Într-o definiție mai largă, codependentul/codependenta este o persoană care nu poate funcționa, viețui cu eul său înnăscut, are o gândire şi un comportament organizate în jurul altei sau altor persoane.

Deşi responsabilitățile pentru relațiile cu alții au nevoie să coexiste cu responsabilitatea de sine, codependenții nu pot face acest lucru. Ei au relații interpersonale în care nevoia de a fi cu cineva alături are o importanță existențială. Altfel, nu se simt bine, nu se simt ei, pentru că în lipsa celorlalți ei nu sunt, propriile lor nevoi nu sunt gândite, umbrite fiind de nevoia de altul, sunt subordonate nevoilor altora, ale celor din preajma lor, ei nu prea ştiu cine sunt şi nici nu se gândesc la asta.

Găsim în literatură foarte bine exprimată codependența. Ezra Pound scrie în versuri: „Ea care nu

putea trăi decât printr-o unică persoană/ Ea care nu putea vorbi decât unei singure persoane/ Tot restul ei fiind o continuă preschimbare/ Un mănunchi de sparte oglinzi". Şi în alte versuri ale lui, mult mai acute, codependența este descrisă perfect: „Te implor, intră în viața ta/ Te implor, învață să spui «Eu»/ Când te întreb/ Că nu eşti o parte, ci un întreg/ Nu o porțiune, ci o ființă".

Dar, dacă codependentul/codependenta pleacă să cucerească un zid, ce face zidul, cine este zidul? Este firesc să ne întrebăm. Zidul este şi el o persoană cu propriile ei date: un trecut, relații, opțiuni, aspirații, gânduri şi emoții, viziuni despre sine, nevoi, imaginile de învingător în viață, narcisist nedeterminat, dornic de putere şi admirație. Este cel care intră în jocul iederei. Dacă iedera intră în jocul ei neconştient sau foarte puțin conştient, zidul intră în joc mai mult conştient şi mai puțin neconştient. Şi el are nevoie de iederă.

După ce i-am spus toate acestea, ca să-i construiesc un țarc în care să rătăcească cu gândurile ei, Ea chiar a rămas pe gânduri. Nu s-a gândit niciodată ce forță au cârligele. Nu s-a gândit niciodată că aceste cârlige fac relații încâlcite, atât de greu de desfăcut. Nici o clipă nu s-a gândit că aceste cârlige sunt atât de greu de desfăcut, aşa cum un ghem încâlcit nu se lasă desfăcut, nu se lasă

deloc pus într-o ordine clară. Ştia vag, mi-a spus, sau, mai bine zis, bănuia că există ceva cum sunt cârligele. El însă nu se manifesta ca o persoană prinsă în cârlige.

Ba dimpotrivă. Părea că a reuşit să se desfacă, şi chiar mai demult, că despărțirea sau dezlipirea de soția sa fusese clară, că atunci când ajungi la o anumită vârstă mai înaintată, când copiii au viața lor şi problemele lor, te poți declara liber. Evident, nu o despărțire administrativă, ci una emoțională. Dar, stând pe gânduri şi mergând spre amintiri, Ea îşi dădea seama că nu fusese aşa. Că iedera creşte mai mult în întuneric şi că zidul despre care-i vorbisem se făcea sau credea că este gol, dar nu, iedera mergea spre el. Şi el exista.

„Da", mi-a spus Ea, „acum pot chiar vedea când ar fi trebuit nu numai să văd, dar să şi fac ceva. Nu ştiu ce. Să mă despart sau poate să discut despre ceea ce se întâmpla.

Eram undeva în vacanță", îmi zice Ea, „ca de obicei. Departe de locul meu şi departe de casa lui şi telefonul suna mereu. Insistent. Îl vedeam nemulțumit, dar cedant". I se comunicau de acasă de la el păreri, i se cereau sfaturi şi decizii, probleme care erau prezentate ca probleme ale lor, ale unui „noi", iedera şi zidul trebuiau să se înțeleagă, să hotărască ceva al lor. Atunci, pentru Ea a apărut o

suspiciune, pe care a îndepărtat-o cu uşurinţă. Nu era totul clar, totul limpede. Nu părea că o linie desparte două lumi, a iederei şi a lui, a zidului, a trecutului şi prezentului. Dar Ea nu simţea adierea unei ameninţări care ar fi trebuit s-o neliniştească, chiar dacă nu-i plăcea conversaţia telefonică la care asista fără să vrea.

Oare de ce Ea nu a protestat în vreun fel, nu dramatic, nu cu reproşuri, de ce nu şi-a arătat nemulţumirea, nu a spus nimic? Poate că figura ei nu arăta prea fericită, dar poate că vorbele, dacă le-ar fi rostit, ar fi dus la ceva. „La ce să ducă?", mă gândeam eu, ascultând-o, revenindu-mi în minte ceva scris de Virginia Woolf, care m-a întristat mult, dar m-a şi convins de misterele psihice: „Nespusul relaţiilor umane e mult mai captivant decât ce articulează limbajul". Ca şi cum ar fi două lumi, una a spusului şi una a nespusului.

De ce s-a lăsat Ea în voia unei sorţi incerte? Nu acest lucru a făcut ca şocul despărţirii s-o ia pe nepregătite?

Bănuia că, atunci când nu erau împreună, El telefona acasă, pentru că şi atunci când venea şi apărea, plecând de acasă, imediat primea un telefon şi i se cereau asigurări că a ajuns cu bine. „Se vedea că este într-o stare de disconfort şi ulterior evita să răspundă la telefon în prezenţa mea", mi-a spus Ea. Era însă necesar acest

lucru? Poate că ar conta dacă el nu primea telefon, ci suna. Sau rolul de codependent presupune asemenea gesturi? În fond, un singur fel de eveniment este o ocazie de moment care se oferă ca un puzzle, insinuând orice manieră de semnificație. Repetarea gesturilor duce la un înțeles anume. Ce înțeles le putea da ea, discreție, disconfort, jenă, laşitate, protejarea ei de situația în care se aflau, evitarea unei complicități propuse pe față?

Dar eu, care povestesc aceste întâmplări, am sigur altă viziune. Nici nu s-ar putea altfel. Nu este vorba despre viziuni contradictorii, ci despre viziuni diferite, despre percepții diferite şi, evident, despre interpretări diferite. Nici un om nu vede acelaşi lucru ca altul, deşi cei doi se pot înțelege. Viziunile se pot apropia. Vrând-nevrând, mă uitam la Ea. Mă urmărea în discuția noastră, axată acum pe cârlige, cu o privire stăruitoare, ca şi cum îşi recompunea gândurile, le rearanja, iar eu migram către trecutul ei recent. Cârligele schimbau percepția asupra relației cu El. Fără îndoială.

Am simțit nevoia să mă abat de la codependență la căsnicie, la viața de cuplu. Se zice că însăşi partea întunecată a unei căsnicii, acel miez negru din inima angajamentului conjugal, leagă oamenii cu ițe misterioase. Fiecare cuplu are reguli de fier sau reguli care devin de

fier, ruginind, de care cei doi nu sunt prea conştienți. Căsnicia aplatizează parcă timpul, îl comprimă, îi maschează scurgerea în cotidianul care curge lent, trecutul şi prezentul suprapunându-se şi trecând unul în altul. Cu spiritul lui lucid, critic şi adesea înverşunat, deşi deloc agresiv, Oscar Wilde spune că farmecul căsătoriei este că face o viață de decepții absolut necesare ambelor părți. Ataşamentul este şi el ceva misterios. Fie că este asociat cu obişnuința sau alimentat de nevoi devenite obişnuințe, reale sau nu, el ajută la stabilitatea relației şi foarte adesea este mai puțin interesat de starea de fericire cu cineva şi mai mult interesat de a sta împreună cu acel cineva. Odată format, ataşamentul este greu de rupt.

Viața ei emoțională era acum mai complicată, doldora de întrebări, uneori fără noimă, alteori nedumeriri, părând fixate pe ideea găsirii unei cauze, doar a uneia, clară, solidă, a despărțirii. Dar cârligele complicau foarte mult, duceau către un El necunoscut de ea, doar bănuit şi, oricum, niciodată ştiut aşa cum credea ea că se cunoaşte pe sine. Arăta ca un personaj din Henry Miller despre care acesta spunea că „viața lui emoțională era un terci care oscila ca un cazac beat”.

Îşi strângea buzele, zâmbea subțire, nemulțumită, îşi mişca uşor capul şi, cu încăpățânare, căuta răspunsuri.

Cu toate complicațiile aduse de problema cârligelor, mi se părea înțepenită în acel moment al declarației lui de plecare de lângă ea, fără să promită vreun viitor posibil, vreo revenire. Şi, în fond, ce viitor putea vedea ea, când existau acele cârlige, acele ițe încâlcite care-l legau pe el de cea cu care fusese atâta vreme alături? Poate nu împreună, dar, oricum, alături.

Aş fi vrut să înțeleagă că ea nu va putea şti cine este El dacă va persista să evite un fapt evident, şi anume că o realitate, despărțirea, nu mai era acum, în acel prezent în care noi două eram împreună, ce a fost când a fost, pentru că despărțirea putea fi reconstituită doar luând în considerare şi acel trecut mai îndepărtat când ea nu exista în viața lui. Despărțirea devenise amintire, e drept, proaspătă, dar amintire. În fond, T.S. Eliot o spune atât de bine. Trecutul ar trebui să fie alterat de prezent tot aşa cum prezentul este determinat de trecut. Cu alte cuvinte, trecutul este alterat de prezent, prezentul este alterat de trecut. Şi, în această mişcare, cârligele lucrează surd, dar sigur.

Aveam atât de multe să-i spun Ei, atât de multe se pot spune despre cârlige, încât am hotărât să vorbim altă dată, ea continuând să se frământe, eu continuând să dau o formă cât mai puțin confuză lumii cârligelor. Oricum,

undeva mai departe de noi, El rămânea cineva pe care nu-l mai puteam evita. Trebuia să-l construim, ca pe un puzzle, chiar dacă nu cred că această imagine confecționată din amintiri şi păreri poate fi pusă sub semnul adevărului. Dar poate că, din această întreprindere, fantezia şi realitatea, deşi se puteau izbi, se puteau reaşeza într-un fel. Sfârşitul întâlnirii noastre este de unde începem. Să facem un sfârşit înseamnă să facem un început. Aşa mi-a venit ideea să caut în notițe un vers din T.S. Eliot, că tot l-am pomenit mai sus, şi, cu un aer optimist, gândindu-mă la viitor, să i-l spun: „Timp pentru tine şi timp pentru mine/ Şi timp pentru o sută de indecizii/ Şi pentru o sută de viziuni şi reviziuni/ Înainte de a lua un toast şi ceai". Cum ceai băuserăm, l-am mutat şi pe el în viitor. Alt timp, dar pentru amândouă.

Despre misterul cârligelor

Am uitat de Ea. Sigur că mă va căuta, cândva, când îi va veni dorința de a ne revedea. M-am gândit însă la ea când am citit un roman al lui Yasunari Kawabata, după unii cel mai bun roman al său. Cronicile scrise m-au făcut curioasă să caut să-mi dau seama, să simt de ce este cel mai bun roman al său. Titlul este frumos, se numeşte

Ţara zăpezilor. Prima dată a fost publicat acum aproape şaptezeci de ani. Dar ce contează?

Din toată cartea, ceea ce m-a mişcat a fost descrierea unui obicei legat de ţesăturile din ţara zăpezilor. Personajul principal al cărţii lui Kawabata, Shimamura, povesteşte că în anotimpul zăpezilor, în acel loc, se torcea firul de cânepă, la vreme de ninsoare, şi tot pe omăt se aşterneau pânzeturile la albit.

Pe timpul zăpezii se torcea firul de cânepă până avea loc albitul. În acel loc, nămeţii erau foarte mari şi acolo, pe acele meleaguri, se ţesea o pânză minunată numită *chijimi*. Bătrânii şi cărţile vechi spuneau că această ţesătură albă era zămislită din omăt.

Ţesăturile se făceau în lunile lungi de iarnă de neobosite mâini de fete, iar când primăvara începea să se înţească, avea loc un târg al acelor pânzeturi. Fetele care le ţeseau aveau între paisprezece şi douăzeci şi unu de ani şi se spunea că după această vârstă nu mai reuşeau să dea ţesăturilor aceeaşi strălucire şi aceeaşi prospeţime care le făceau neasemuite.

Fetele visau să ajungă vestite şi puneau tot sufletul lor în ceea ce lucrau în acele zile de iarnă. Nimic altceva nu făceau în zilele lungi şi troienite, iar după ce terminau

țesăturile, acestea se dădeau la albit în zăpadă. În fiecare an țesăturile noi şi cele vechi se dădeau la albit.

Cânepa albă, întinsă pe zăpadă, devenea „împurpurată de primele raze ale dimineții” şi aşa atât nămeții, cât şi cânepa deveneau de „un trandafiriu aprins” care le făcea să nu se mai deosebească una de alta.

Pentru Shimamura, țesăturile nu mai aveau nici o urmă de murdărie, erau atât de pure, încât cel care le purta se simțea purificat. Ceva de început al începutului. Chiar şi țesăturile vechi erau puse la albit, iar cele noi, odată ce ieşeau de la război, erau întinse pe zăpadă.

Albitul dura două luni şi în această perioadă câmpurile şi ogoarele ninse erau pline de țesături. Dar acest lucru nu însemna deloc că fetele îşi terminaseră treaba. Țesăturile şi firele de cânepă erau lăsate în leşie, la înmuiat, peste noapte, iar dimineața erau spălate în mai multe ape, stoarse şi întinse pe zăpadă. Spre sfârşitul timpului de albit, pânzele de *chijimi* străluceau în flăcări purpurii sub primele raze de soare, iar priveliştea lor era de o prospețime fără seamăn pe lume. În cărțile vechi se scria despre cât de neasemuit arătau țesăturile. Sfârşitul albitului era semnul primăverii care se apropia.

Gândurile lui Shimamura erau nespus de adânci. El îşi spunea că firul de cânepă, subțire, dar aspru, putea fi tors

şi ţesut numai în umezeala zăpezii şi numai în anotimpul friguros şi întunecat, pentru a fi apoi purtat în miez de vară fierbinte, să împrospăteze şi să răcorească pielea. Bătrânii spuneau că aşa ajung la împerechere armonioasă forţele elementare ale întunericului cu cele ale luminii.

El îşi privea iubita gândindu-se la aceste ţesături. Ea îl înconjura cu o dragoste fierbinte, dar, cu toate acestea, nici măcar un ataşament ca al ei nu avea ceva statornic, stabil, palpabil, aşa cum părea ţesătura de *chijimi*. Acele ţesături nu aveau o viaţă veşnică, dar, purtate cu grijă, cu atenţie, ele îşi păstrau culoarea iniţială multă vreme.

M-am întrebat dacă Kawabata a gândit o memorie a ţesăturii, pentru că altfel de ce ar fi scris că acele ţesături absorbiseră în ele căldura unui suflet de fată, care putea trece asupra altor oameni măcar o fărâmă din acea căldură? Să fie aici ceva din misterul cârligelor? Acel timp al întunericului şi frigului care s-a păstrat şi a făcut ca vara să răcorească pielea este oare ceva care ne-ar putea face să înţelegem acest mister al cârligelor?

Amintiri amestecate

A început un an nou. Totul este relativ. Putea începe mai demult sau putea începe mai târziu. Dar ce contează? Pentru că am vorbit, nu demult, că am putea încerca să

vedem ce este codependența și, evident, ce sunt cârligele, într-un mod nerostit am simțit că asta este calea discuției.

Sigur, știam că amândouă înțelegem că unele relații de codependență sunt sănătoase, adică acele relații în care se stabilesc granițe fizice, mentale, psihologice, pentru ca autonomia și individualitatea să nu fie afectate. Le putem considera relații mature, capabile de a rezolva acel paradox dat de coexistența fuziunii cu separarea.

Timpul care a trecut de la ultima întâlnire a fost un timp în care Ea a meditat cu ochii pătrunzători ai minții la codependența Lui, la cârligele lui și la puterea lor. Cum s-a întâmplat, se întreba ea, să ajungă atât de puternice cârligele? O viziune arheologică, mi-am spus eu, asupra relației Lui cu trecutul său. „Desigur, ceva din structura lor, a Lui și a soției lui, a favorizat această codependență în care El, atunci când s-a îndrăgostit de mine", îmi spune Ea, „nu a forțat toleranța, banalitatea vieții.

Probabil că i se potriveau versurile lui T.S. Eliot: «Dar chiar așa, șovăitor și slab,/ Tot am în mine atâta vlagă/ Să caut, apucat de colții morții,/ Intrare-n fericirea acelui loc/ Cândva văzut, și sărutat, cândva răpit/ De lângă mine lângă al mării murmur»".

Ea își dorește acum o arheologie a codependenței Lui, dacă ea există, mai ales când El a lăsat-o să înțeleagă că

şi-a petrecut toată viața încâlcit fără rost, cu obligații mărunte, luând în socoteală doar dorința lui de afirmare şi realizare socială şi profesională.

„Se zice că e mai bine să nu schimbi ceva, dacă schimbarea nu aduce nici un folos. Şi, într-adevăr, un folos în viața lui afectivă, sentimentală nu a găsit până nu m-a întâlnit pe mine, atât de târziu. Să cred că eu am fost doar un folos temporar?", se întreba lezată Ea. „Aşa se pare", i-am spus eu, dezarmată de argumente.

„Să ne întoarcem", i-am zis, „la potrivirea cârligelor".

Cine era El? Şi eu îl cunoşteam de mult, de când era tânăr şi subțire ca un plop. Sigur, altfel decât îl cunoştea Ea. Şi Ea îl cunoştea de mult, dar diferit. Niciodată, dar niciodată, Ea nu s-a gândit că ar putea avea o relație de iubire cu El. Am crezut-o şi ştiu sigur că spunea adevărul.

El a făcut din tinerețe, după multe umilințe şi neajunsuri lumeşti, o carieră de invidiat. Nu în țară la noi. O asemenea ascensiune socială, atât ca statut social, cât şi ca situație financiară, demnă de invidie, într-o țară străină nu e deloc ceva care să nu pună în discuție un anumit talent, abilități şi multă ambiție. A plecat de tânăr din țară, s-a descurcat cu greu la început, căuta să supraviețuiască, dar mintea lui şi istețimea în relațiile profesionale l-au promovat în funcții de decizie

importante, l-au plasat în cercuri de putere şi l-au purtat prin toată lumea, în cele mai mari hoteluri, în avioane, la întâlniri care flatează orgoliul cuiva plecat de jos, un orgoliu devenit orgoliu de învingător, mai ales când a părăsit o lume despre care era sigur că nu avea să-i satisfacă ambiția, după o copilărie prea săracă şi o origine politic nesănătoasă. Oare ar fi putut el uita că nu prea avea ce să mănânce, că nu prea avea haine, că trăia atât de greu, încât nu mânca un ou fiert întreg, ci doar împărțit cu alții? Sigur, aşa ceva nu se uită, dar devine un reper al succesului ulterior. Era oare narcisist? Sau avea oare un narcisism latent, oropsit de lumea în care trăia, găsindu-şi un drum de afirmare prin curajul de a-şi lua lumea-n cap? Pare-se că da.

Cei rămaşi în țară priveau aventura lui ca pe un succes binemeritat, în care noul lui mediu social nu l-ar fi putut ajuta fără calitățile personale, fără a-i aprecia mintea şi abilitățile de a se descurca, exploatându-şi potențialul mental. Narcisismul lui, dacă-l luăm în considerare, era hrănit atât de succesul social, cât şi de mediul familiei pe care şi-o formase. Înainte de a pleca din țară se îndrăgostise de o fată. Ea va deveni purtătoarea de cârlige, soția lui, mamă a doi copii, crescuți mai mult de ea, dar cu

lejeritatea pe care ți-o dau banii, bona, fără griji. O familie, cum se spune, bine situată.

Şi ea crescuse la fel, tot cu bonă şi servitori, obişnuită să nu gândească pentru sine, pentru că o făceau cei din jur. Destinul ei era dictat din exterior, totul era uşor, totul i se cuvenea. Nu se remarcase prin nimic special în copilărie, în afară de dependența emoțională, pare-se, de alți copii. Nu-i plăcea singurătatea şi nimeni nu se ocupase de ea mai îndeaproape. Poate că fusese un copil neglijat psihologic şi de aceea, devenită adult, a ajuns dependentă, pentru că alții îi trasau viața; maturizarea, trecerea către independență, asumarea unor decizii nu avuseseră loc.

Lipsa de autonomie şi dependența de cei apropiați i-au creat psihologic o frică de abandon generată de o anxietate existențială. Era obişnuită să fie ajutată şi, aşa, maturitatea şi lipsa de responsabilitate față de ea treceau drept originalitate. Poți fi cu uşurință cu capul în nori când alții se ocupă să-ți fie viața liberă de griji.

Neatenția la cei din jur, absorbția de sine, incapacitatea de a se distanța de ea o făceau să aibă reacții şi gesturi neadaptate situațiilor în care erau prezenți cei care o cunoşteau şi care îi tolerau cu ironie amuzată nepotrivirile. Poate că o umbră de autism era prezentă. Şi

eu am cunoscut-o şi în bună parte am recunoscut percepția celor din jur şi pe cea ascuțită a Ei.

Țin bine minte că am întâlnit-o odată, demult, la mare. Am mers să mâncăm o înghețată, pe o terasă. Pentru că nu erau locuri libere la alte mese, ne-am aşezat la o masă unde un domn mânca o prăjitură. Desigur, i-am cerut voie să stăm la masa lui. Noi vorbeam ceva neimportant, despre vreme, despre apa mării. Domnul fuma şi pe masă erau pachetul lui de țigări şi o cutie de chibrituri. Ea a luat cutia de chibrituri şi, rând pe rând, scotea câte un băț de chibrit, îl rupea în două şi punea chibritul rupt în scrumieră. Asta în timp ce vorbea cu mine. Domnul vedea ce se întâmplă şi privea siderat către noi, dar nu făcea nimic. Eu nu ştiam ce să fac; dacă-i spuneam să înceteze, acel domn auzea şi îşi dădea seama că ea făcea nişte gesturi neconştiente. Ceva care nu se făcea, ceva aiurea.

La un moment dat, când s-au adunat cam multe chibrituri rupte-n două, domnul s-a ridicat de la masă, şi-a luat țigările şi cutia de chibrituri, în care, probabil, mai erau doar câteva bețe întregi, şi a plecat cu un aer nedumerit. Eu n-am zis nimic. La plecare, ea, mereu agitată, dar fără nici un motiv, s-a împiedicat de frapiera de lângă masa la care stătuserăm, dărâmând-o. Ciudat, nu? Ca-n filmele comice.

Cred că nu-şi dădea seama ce face, nu ştiu. Când vorbeşti cu cineva nu faci şi altceva. Cei care o cunoşteau nu s-au mirat deloc când le-am povestit întâmplarea mea. Ba chiar s-au amuzat. Aşa era ea, toți ştiau că ceea ce făcea părea normalitatea ei.

Altă dată a trecut pe la mine în vizită. Eu locuiam la părinții soțului meu, nu departe de casa ei. Ne-am dus în bucătărie să facem cafea. Era spre prânz şi soacra mea prăjea cartofi pe un ochi aprins de aragaz. Alături de cratița cu ulei în care erau cartofii la prăjit se aflau o altă cratiță şi o sită unde punea cartofii prăjiți, venind din când în când să vadă dacă poate să-i scoată din oala cu ulei. Eu am pus ibricul cu apă la fiert şi, câtă vreme am aşteptat să fiarbă apa ca să fac cafeaua, ea, stând în picioare lângă aragaz şi vorbind, lua din cartofii prăjiți, unul câte unul, şi-i mânca. La început mi-am zis că vrea să guste un cartof prăjit, dar apoi am văzut că nu se mai opreşte şi că mâncase aproape toți cartofii. Ca şi la întâmplarea cu înghețata, n-am zis nimic. Am luat ibricul de cafea şi două ceşti şi m-am dus în altă cameră ca să bem cafeaua, dar am surprins privirea aiurită a soacrei mele, rămasă fără cartofii prăjiți. Avea aceeaşi privire ca domnul căruia ea îi rupsese aproape toate bețele de chibrit la cofetărie. Aşa era ea. Şi nimeni nu-i spunea nimic, toți îi

urmăreau mereu uimiți şi amuzați gesturile nefireşti, fără să spună ceva. Oare dacă i s-ar fi spus, s-ar fi schimbat ceva? Uneori, un defect neamendat de nimeni, din delicatețe sau nepăsare sau indiferență, capătă dimensiunea unei ciudățenii.

Mi-am adus aminte de aceste întâmplări în timp ce Ea îmi vorbea despre cârlige. I-am spus că există persoane care sunt dependente de alții pentru că aceştia dau un sens identității lor, ele instalându-se confortabil în relații, în afara lor aproape neexistând, pentru că sunt şi par neajutorate, neîndemânatice, indecise, confuze, dar, cum spun psihologii psihanalişti, sunt personalități pasiv-agresive. Sunt supuse şi dependente, dar neconştient manipulative. Neputința le face să-şi găsească neconştient strategii de supraviețuire, şi asta mai ales dacă au fost transferate altora care să le poarte de grijă. Diagnosticul psihologic în aceste cazuri susține, ca trăsături esențiale, dependența şi supunerea, nevoia excesivă ca cineva să aibă grijă de ele, să fie responsabil de viața lor şi, sigur, foarte sigur, frica de a fi abandonate.

Mergând mai departe, psihanaliştii susțin că aceste persoane nu pot funcționa cu eul lor înnăscut, gândirea şi comportamentul lor se organizează în jurul altei/altor persoane, pentru că nu există conştiința responsabilității

de sine. Sunt multe simptome ale codependenței, relații interpersonale nereale, dar intense – aceste persoane chiar cred că au prieteni –, intoleranța la solitudine, sentimente de goliciune şi de rătăcire în timp – nu ştiu ce să facă atunci când sunt singure –, nevoia de acceptare şi de afectivitate, imitarea celor din jur, diminuarea importanței sinelui şi importanța dată doar celor din jurul lor, pentru că doar prin ei trăiesc. Dar despre aceste probleme complicate vom vorbi când ne-om vedea, curând. Mi se părea că încă nu puteam vorbi despre cârlige.

Draga mea dragă, din vise şi prea puțin altfel

Ea a venit la mine şi mi-a vorbit cu o voce şoptită, de nerecunoscut, spunându-mi că a citit din scrisorile-jurnal ale Lui de la începutul relației lor sau, mai precis, de când el şi-a dat seama că s-a îndrăgostit de ea. El era îndrăgostit. Şi Ea mi-a spus că, citind, a simțit că se îndrăgosteşte din nou de el. Când relația era deja sfârşită, mă gândeam eu. Oare e posibil aşa ceva?

Şi eu citisem ceea ce-i scrisese el. Deşi fusese dezamăgită, Ea simțise că ceva, oare ce?, a tulburat-o mult. „Sigur”, i-am spus eu, „va trebui să începem cu începutul, acel început pe care tu l-ai privit cu reticență,

dar apoi ai căzut în păcat. Aşa cum din pământ ies timid şi sfios florile primăvara. Mie", am continuat, „lectura scrisorilor Lui mi-a lăsat impresia unei profunde tristeți". O tristețe care răzbătea foarte discret prin bucuria şi uimirea lui că-l lovise îndrăgostirea. Citirea lor a risipit dezamăgirea pe care ea o invoca tăcut mereu când ne vedeam, făcând loc înțelegerii şi amintindu-i – doar trecuse atâta vreme de la primele lui trăiri de îndrăgire – uşurința cu care a primit declarațiile Lui, fără a-l încuraja în vreun fel. Acesta era începutul.

Ce fel de tristețe era solul pe care răsărise îndrăgostirea? Era, i-am citat eu, aşa cum o vede Petru Creția, „locul împărătesc al tristeții, al tristeților de orice fel, este vârsta târzie, cea din urmă, bântuită de amintiri, de nostalgii, de regrete, cu orizontul speranței închis". Am revenit la dezamăgire în discuția noastră şi mi-a trecut prin minte s-o întreb pe Ea dacă, aşa cum a spus că ştie că i s-a risipit dezamăgirea, poate să ştie ce fel de dezamăgire i s-a risipit. Cea de El sau cea de ea, de sinele ei? Şi asta pentru că, din ce a scris El, care nu se consideră deloc mincinos, îndrăgostirea lui putea fi o „minune sau un blestem". Şi nu chiar bruscă, ci latentă, refuzată probabil conştient, dar devenind subtil nevoie de Ea. Desigur, mi-am spus, poate că Ea se gândea la

dezamăgirea de El – şi, într-un fel, avea dreptate –, dar mai degrabă trebuia să se gândească la dezamăgirea de ea, de sinele ei.

În fond, de ce apare dezamăgirea de celălalt? Apare mai ales din cauza mistificării, atunci când cele ce se spun sunt false, neadevărate. Sau când, pe parcursul unei relații în care ne-am investit speranța, să zicem, optimistă şi surâzătoare în viitor, ceva s-a alterat. Suntem, fără îndoială, ființe amestecate şi ambigue, cu un echilibru ciudat, misterios, greu de înțeles între ce suntem şi ce credem că suntem.

De unele dintre dezamăgirile noastre suntem chiar noi vinovați. Ea nu a realizat complexitatea situației în care se afla. Ea era datoare, înainte de a face pasul către relația cu El, să ştie că un bărbat cu mulți ani de căsnicie în spate se desparte greu, nu numai din cauza timpului petrecut împreună cu cineva mereu alături de el, ci şi a timpului scurt care-i stă în față.

El, de asemenea, deşi îi scrie că de un an şi jumătate tânjeşte după apropierea de ea, înainte de a se avânta în proiecte şi aspirații, trebuie să-şi cunoască bine capacitatea de a face față duplicității cerute de situația în care se află. El s-a înşelat pe el, şi-a dorit o realitate

imposibilă, dar consecințele acestei înşelări le-au suportat, după cum se vede, şi el, şi ea.

El şi-a exprimat nedumerirea legată de atracția față de Ea. „Oare de ce mi se întâmplă asta?”, se întreba. Nu găsea explicații, pe care le căuta insistent. Nu, scria el, nu se explică prin *refuzul lumii, retragerea din muncă, revelația nimicniciei şi morții din oleandri şi insulele mediteraneene, a raiurilor inexistente – căzătura cu tronc care este o minune sau un blestem, ştiu eu?*

„Mi-a spus”, îşi aminteşte Ea, „că mi-a şi scris că se simte tare legat de mine, poate regresiv romantic, că i se pare că uneori în viață nu e mare deosebire între vis şi viață”. Frământările lui apar în scrisori*: Nu mă pot apropia prea mult, că lumile, timpii şi sufletele au şanțuri care nu trebuie sărite, nici în vis, nici în delir, nici în realitate.*

Drumurile lui, faptul că stăteau în lumi diferite, faptul că venea s-o vadă, să petreacă ceva timp cu Ea l-au făcut să-i scrie: *Îi spun adevărul, am înnebunit, că o iubesc şi pentru mintoşenia ei, dar şi pentru ochi, zâmbet, mâini, umeri şi restul. Nu pot să n-o mai văd*. Oare de ce Ea nu a fost suficient de atentă ca să-şi dea seama de complicata lui situație când el i-a scris: *Încerc să mă țin pe şinele îndatoririlor mele, în parte neputincios să fac altfel. Lumi şi şine diferite. Ce-o fi? Afinități elective explodând târziu?*

Ciocnire de trenuri băgate pe şine greşite de un macaragiu beat?

Despărțirile de Ea, mersul pe altă şină, schimbarea şinelor deveniseră ceva aproape sfâşietor. Uneori, când pleca spre casa lui, se uita lung şi trist la ea, *ca şi cum ar pleca pe front*. Pleca în lumea în care era casa lui, care *era până nu demult cenuşie, moartă şi arsă inutil, fără Ea.* În lumea ei, atunci când se vedeau, totul era minunat, chinuitor şi neaşteptat, încât părea ireal, pentru că erau *petice strălucitoare de timp peste zdrențele lumii mele.* Ea mărturiseşte, şi asta am văzut şi eu din scrisori şi din jurnale, că schimbul de idei, de cărți citite sau aduse de El, interminabilele discuții despre toate, despre viețile lor şi despre cei cunoscuți sau întâlniți în viață, despre lucrurile făcute şi munca lor, toate acestea păreau că nu vor înceta nicicând, că plictisul şi tăcerile în doi nu se vor putea aşeza niciodată între ei, înstrăinându-i.

Când nu erau împreună, îi scria *draga mea dragă, din vise şi prea puțin altfel*, iar când apărea, el jinduia să fie îndrăgit, scriind în jurnal că fură clipe fericite şi speră ca aceea care nu-l iubeşte, din puțină milă de el, să vrea să fure şi ea din viața ei câteva clipe de împărțit. Ea era *perechea lui stelară, imposibil de smuls din trup şi minte.* Şi, cu toate că îi spunea că nu poate, că e neputincios să

şteargă lumile din jur, complicate şi vii, casa, soția, copiii, îşi dorea să rămână aşa cum era, uscat de dor, nu şi-ar fi schimbat uscarea pe nimic altceva. Mai târziu, dar nu cu mult înainte de vorbele de mai sus, El a încercat să-şi privească trecutul.

Din ce scria se vedea că El trăia chinuitor în realitățile acumulărilor trecutului faptic. Trăia conflictual relațiile de acasă, distanța geografică față de Ea, simțindu-se totodată un *adolescent ascuns într-un expirat.* Nu simțea uzura timpului, pe care mai târziu, în semn de despărțire, neexplicit exprimată în e-mailurile finale, o invocă ca pe o realitate greu resimțită.

Gândindu-se la Ea, îi apăreau fragmente adolescentine, supraviețuitoare în el, dorea ca ele să nu moară înăbuşite. Se simțea un *cavaler rătăcit*, îi cerea Ei, romantic, o mănuşă sau o năframă, cu gânduri fetişiste, citind cu nesaț sonetele lui Shakespeare. Şi Shakespeare îşi dorea să fie o mănuşă pe mâna iubitei lui, pentru ca astfel să-i atingă obrazul când ea îşi rezema obrazul în palmă. Când erau împreună, îi aducea adesea un trandafir roşu şi mici minunății femeieşti.

Rămas singur, se simțea abătut, apropierile le vedea ca pe nişte cârpeli, pentru că timpul, se ştie, *zdrențuieşte şi haine şi tot*. Regresa, alteori, în realități tinereşti, luând o

carte pe care Ea o avusese în mână sau punând mâna pe un scaun pe care ea stătuse, vie, ireal de real, în fața lui, în alt timp.

Odată a văzut *cărunți înamorați* şi şi-a adus aminte vorbele spuse, cu o calmă indiferență, de Ea văzându-l îndrăgostit: „O să-i treacă, e o nebunie de singuratic, fost corporatist, tensionat de înstrăinări şi conflicte, compensate cu trecuturi însorite”. Vorbe la care el răspundea cu „Şi dacă nu-mi trece?”.

M-am uitat la Ea chiar atunci când, brusc tare tristă, mi-a spus foarte sec: „Uite că lui i-a trecut”. „Să fie oare chiar aşa? Nimic nu trece fără urme”, i-am spus eu, încercând să-i şterg gândul.

Dar în minte îmi reveniseră nişte versuri ale lui Evgheni Evtuşenko, atât de profunde şi de banale totodată. O păsăruică era într-o colivie şi i s-a deschis uşa coliviei ca să plece. Au trecut câteva clipe până ce ea a realizat diferența dintre colivie şi libertate, apoi şi-a luat zborul, vioaie şi eliberată. A zburat ce a zburat şi apoi a intrat înapoi în colivie. Ce a adus-o înapoi? Cârligele? Obişnuința? Tot la cârlige am ajuns cu gândul.

Ea mi-a spus că El se ascundea, că ascundea ce era în el. Ceva nepermis, interzis îl frământa şi îl nefericea, mai ales când era singur, fără Ea. Nu putea să-şi facă bine lui

făcând rău altcuiva. Aşa susținea el. Cuiva apropiat, sigur, cu care conviețuia. Îndrăgostirea lui era *nelalocul* ei în lumea lui, în viața lui. *N-o să ştiu nicicând ce e cu mine şi cu ea, dacă are vreun colț în sufletul ei pentru mine şi nu-şi dă seama de groaza pe care mi-o sap, disperat, zilnic*, scria el. Cam asta era starea lui. Însă, în acelaşi timp, *casa, copiii, dar în special robia autoimpusă, îndrăgită a robotizărilor europene şi sclavia şefiei corporatiste mi-au luat anii, dar nu mintea, nici amintirile, nici România sau ura de neadevăr sau nedreptate. Ani de pustiu sufletesc.*

La Rochefoucauld spunea că este tot atât de uşor să te înşeli pe tine însuți, fără să-ți dai seama – să fie asta căzătura cu tronc? –, pe cât este de greu să-i înşeli pe alții fără ca ei să observe. Este oare adevărat? Ea afirmă că este adevărat, pentru că, stând în preajma cuiva şi cunoscându-l de multă vreme, este imposibil să nu simți că ceva s-a schimbat în viața lui, în mintea şi simțirile lui.

Ascunzişurile Lui, neîndemânarea lui, plecările singur, călătoriile de unul singur, toate acestea au dus la obligația lui de a da explicații, de a da socoteală, de a spune ceva despre comportamentul şi îndepărtarea față de cea cu care trăia de atâta vreme. Şi a făcut-o, mărturisind că are nevoie de această relație cu Ea, că simte o apropiere față de Ea, că înțelegerile lui mentale cu Ea îi sunt necesare şi

că nu poate renunța la nevoia de a-i fi în preajmă cât mai mult.

Sigur, aceste discuții au creat drame, reproşuri şi tot atât de sigur El a făcut promisiuni, activând cârligele despre care vom vorbi mai târziu. Căci amenințarea înstrăinării, chiar în prezența unor promisiuni de nedespărțire, face ca persoana amenințată să fie în stare să toarcă mii de fire cu care să-l învăluie pe cel pe cale de înstrăinare, fire cu care să-l lege mereu mai mult. Plasa se țese cu fire cât mai fine, aproape invizibile, dar scopul este să se amintească mereu că există trăiri comune, teme comune, timpul petrecut împreună, copii şi chiar un nepot. Şi doar se ştie că timpul contează extrem de mult şi că picătura de apă care cade încontinuu sapă chiar şi piatra.

Femeia amenințată, se ştie, se leagă, ca iedera de copac, de orice sentiment, fie el şi ceva ce pare prietenie sau înțelegere sau acceptare, pentru că se teme să nu-şi piardă suportul. Şi chiar dacă pe această părelnică acceptare pot apărea note de disperare, de reproş, ele îşi au un rost ca nodurile ce împiedică o țesătură să se desfacă. Ea nu prea a vorbit despre aceste discuții cu El, credea că mărturisirile lui vor instala la el acasă o stare de calm, dar sigur s-a înşelat.

Uneori, întreaga făptură, adică Ea, se întuneca, se închega, ca atunci când simpla adăugare a unui amănunt – telefoanele ei, ale femeii din viața lui de atâta vreme – rotunjea şi întregea o suprafață, când superficialul devenea profund şi apropiatul devenea îndepărtat, când totul părea să se afle în locul căruia îi aparține, ca apa în adâncul unei fântâni. Ea avea la rândul ei frământări privind viitorul relației lor, dar amâna mereu gândul.

Era, sigur, o nenorocire complexă, mustind de complicații adânci. Şi, sigur, pentru El era o durere, trăia umilințe şi sentimentul propriei micimi şi al propriului ridicol şi al necesității de a minți, de a se ascunde, de a comite mereu fapte deplorabile, de a salva zeci de aparențe nedemne, toate aceste trăiri adunându-se într-un mănunchi de frământări care, în singurătate, îl făceau să treacă prin conflicte înăbuşitoare.

În viața personală, fie că accepți regulile, în mod deschis, pe față, dar constrâns de împrejurări, aşa cum a apărut îndrăgirea Lui, fie că devii rebel împotriva a ceea ce este normativ, frământările amenință sufletul oricui. În ambele situații plăteşti un preț. Nimeni nu este liber. Dar ce preț? El nu avea nici confortul convenției, nici satisfacția care vine odată cu spargerea a ceea ce se aştepta de la el. Apar astfel două tendințe: dorința de a te

îmbarca într-o viață pe care o vrei, cuplată cu frica de ceea ce ți se va întâmpla dacă o vei face. Minciuna şi uitarea pot fi mai confortabile decât adevărul. Dar, în acelaşi timp, psihologii spun că deprinderile, obişnuințele – şi ştim că acestea cer timp – sufocă ideea de schimbare.

„Asta s-a întâmplat", spune Ea mai târziu, „când între mine şi El se năştea ceva, începea ceva. Tot ce făceam, toate acțiunile noastre, escapadele şi călătoriile rustice, serile de discuții nesfârşite nu erau sau nu ajunseseră decât un paravan. Vorbele noastre", încerca Ea să-şi amintească, „aveau ceva de paravan. Păreau aparențe, ca şi cum jucam într-un film, sub care se ascundea o altă esență a lucrurilor, altceva, tainic, deocamdată mut, dar permanent prezent, târându-se ca o umbră după noi. Nu ziceam nimic, dar umbra exista. Cred că acest lucru se întâmplă adesea când se nasc relații, când reciprocitatea se iţeşte din ceva ce părea anterior asimetric sau indiferent. Ne învățaserăm atât de bine să ne spunem totul din priviri", îşi aminteşte cu fiori nostalgici.

„Fiind acasă la el", îmi spune Ea, „mi-a scris ceva ce am reținut, uite, este în scrisoarea asta. Îmi scrie că se gândea la tinerețe, apoi amintea de trandafirii sângerii pe care mi-i aducea, de zâmbetele, sprâncenele, mâinile mele. Şi la umbrele tinereților inutile zilelor de azi. *Cine poate*

desface nodurile sufletelor? Cine poate înnădi două suflete? Zânele, cu făcături? Cupidonii săgetători? Zeițele? Vrăjile?".

E greu de spus când apare acest început, dar sigur el se coace lent prin forța nu ştiu cui. Ciudat este că acest început are şi note de familiaritate minunată, departe de indiferența relațiilor cu istorie. Nimic, nici cel mai mic amănunt, nu scapă privirii. Dar ce contează? Neglijența matinală, oboseala adunată, geamănă însă cu prospețimea minții trezite dimineața, îi încântă pe cei care se apropie prin căutări cu o duioşie dincolo de luciditate. Când ne îndrăgostim, ne încărcăm sentimentul chiar cu ceea ce este aparent în defavoarea celui sau celei iubite. Celălalt nu este aşa cum se prezintă în ochii oamenilor, ci aşa cum îl vede îndrăgostitul, perfecțiunea lui merge adesea spre absolut atunci când percepția este în raport direct cu forța dragostei, a îndrăgirii pe care reuşeşte s-o insufle.

Era un an nou şi de fapt o altă zi, dar gândurile îți vin. El, gândindu-se, mărturisea că a trăit întotdeauna şi trăieşte în irealitate, adică un fel de lume visat-reală, care logic nu ar exista şi totuşi există. *Demult* – scrie el – *mă visam „în lume", departe de dărâmăturile copilăriei. Ilogic, m-am dus. Visam apoi, în lume, că ea, cea pe care o lăsasem acasă, o să vină. Ilogic. Absurd, a venit. Visam să călătoresc, să fac lucruri, să mişc oamenii. Şi s-au făcut, nu*

le-am făcut, s-au făcut, ca celelalte. Visam să refac puțin copilăria mea în copii, să pot ajuta chinurile mamei, visam să se termine coşmarul țării şi al prietenilor rămaşi. Ilogic, s-au întâmplat toate, poate nu perfect, nu ca în poveştile cu zâne, dar nu departe. Acum un an, doi, iarăşi îngrădit, nu scăpăm de garduri, dărâmături şi singurătate populată, visam la cineva. Şi ai apărut tu. Şi o lume răsturnată în timp, ilogică părea pierdută şi nu este decât ascunsă. Nu mai puțin absurdă ca celelalte lumi, vise reale, pe care le-am trăit. „Contrastul dintre lumea reală, lumea lui, cea de nesuflet, seacă, de ne-nimic, şi cea ireală-reală, când îmi scria, vorbeam sau ne vedeam, l-am înțeles", îmi spune Ea. „Ajunseserăm să citim aceleaşi cărți sau să ne dăm cărți diferite, iar El citea cu curiozitate sublinierile mele, ca astfel să mă cunoască mai bine, şi nicidecum să se uite prin *crăpăturile uşii sufletului meu*".

Plapuma albăstruie şi cum este Ea în vise

Asta se întreba Ea, dorind să-mi spună cum o vedea El pe ea. Cum o visa atât de des. Sigur, din ce scrisese El în jurnalul lui sau în scrisori, adresându-i-se ei direct. În fond, nu contează, pentru că în jurnal nu i se adresa ei, dar i l-a dat să-l citească, iar în scrisori i se adresa ei.

Nu cred că există oameni care nu visează deloc, poate că nu-şi amintesc că au visat, nu cred nici că există oameni-visători care nu se întreabă de ce visează şi când visează. De fapt, „de ce?” şi „când?” sunt întrebări gemene. Eu cred că atunci când visăm îi aducem în lumea viselor pe cei care nu sunt prezenți fizic în viața noastră, adică sunt absenți, şi pe care-i dorim atât de mult. Ne e dor de ei. Cred că frustrarea este cea care îi aduce pe oameni în vise. Sigur, nu în toate visele, doar în unele. Nu am auzit pe nimeni că-şi visează bărbatul sau nevasta cu care stă mereu sau într-o bună parte a timpului. Poate că mă înşel, dar nu prea cred.

Ce ciudat mi se pare, îi mărturiseşte el, *că, de fiecare dată când te visez, niciodată nu este harababura obişnuită a viselor, ca un pod plin cu vechituri aruncate vraişte de copii. Şi visele cu tine nu sunt nici simbolic freudiene, subtile şi cu aluzii sexy, eliberate de cenzura realității diurne. Nici arhetipuri de muzeu jungian. Poate mai aproape de pământ. Visele mele cu tine sunt simpliste, realist nesimbolice. Sunt trăiri fericite, e drept, fantasmatice, însă la fel ca gândurile-fantasme, când eşti treaz şi te gândeşti visător-topit la cineva drag. Se făcea în vis că eram amândoi – nu râde! – întinşi sub o plapumă groasă, albăstruie şi moale. În cameră era destul de frig, aşa că*

stăteam în pat şi vorbeam de mai toate, lipiți destul de cast, dar nu îngereşte, unul de celălalt. Mi-aduc aminte că vorbeam de iarna urâcioasă, care fură frunzele pomilor, eu tot îți înşiram locuri unde ne-am putea plimba, dar ție nu prea îți convenea, vroiai să stai la căldură. Cineva dintr-o cameră alăturată a spus ceva, i-ai răspuns, apoi ne-am băgat mai bine sub plapuma albastră, complet nestânjeniți de nimeni şi nici de noi, şi m-am trezit foarte fericit. Vezi ce inutili sunt Freud şi Jung şi toți ai lor?

El, când nu era cu Ea şi nici în apropierea ei, îşi dorea, când se culca, s-o viseze şi adesea o şi visa. Odată a avut un vis lung şi visele în care era cu Ea, în acea lume, un timp îndelungat îl făceau şi mai fericit. Era cu Ea, care în realitate nu era cu el, dar ce conta?

Acest vis era *extrem de ne-oniric, realist. Discutam cu tine, tu explicai autoritar ceva, în jur era forfota de oameni care treceau. A apărut o figură patern-patriarhală. Tatăl tău?! Mustrător la început, apoi înțelegător. Erai în pantaloni strâmți, pe corp. În timp ce îmi vorbeai, stând în picioare şi eu aşezat în fața ta, te-am prins de coapsa dreaptă cu un braț şi te-am tras spre mine. Te-am întrebat dacă-ți plac florile. Te-ai alintat puțin, ai spus da şi ți-ai scuturat părul zâmbind când te-am mângâiat pe obrazul*

drept. A fost un vis lung. Şi aşa era bine, cât de cât. Nu se trezea fericit?

Pentru el, visele erau o realitate şi o preocupare legată de intimitatea lui sufletească. Sigur că gândurile la Ea, dorința de a fi cu Ea făceau ca ea să-i apară în vise. De aceea, seara târziu, se zvârcolea, aşteptând s-o viseze, şi chiar o visa, iar ce-l mira era faptul că Ea nu era modificată oniric în *mesalină sau ființă zburătoare suprarealistă. Rămânea aşa cum era în realitate, adică blând îngăduitoare, însă distantă, aşa cum era când îi sărutam mâinile şi umerii, cu drag, fantasma mea şi în viață, şi în vis. Singurul obiect freudian recurent în visele mele este un pat mare cu o plapumă albastră, pe care stau cu ea. Mă trezesc fericit.*

Lectura acestor mărturisiri, asociații elementare, simpliste, poate duce pe oricine cu gândul la albastrul cerului sau al mării, al spațiilor atât de întinse, fără sfârşit. Dar ceva concret, vizibil. La El însă apărea o dimensiune abisală, gândul lui era susținut de ceva mângâietor uneori. Despre o eternitate improbabil de frumoasă, pe care el o trăia cu ea. *Peste miliarde de ani, noi doi, şi alții deveniți particule elementare mendeleeviene, o să devenim probabil o supernovă, în explozia finală a sistemului solar într-o stea strălucitoare... la care poate se*

vor uita două ființe nenorocite, noaptea, pe o terasă cu oleandri extratereştri. N-o să scapi niciodată de mine, în eternitatea stelară va fi întotdeauna o terasă cu oleandri.

Ea îmi spusese că se cunoscuseră demult, când erau foarte tineri şi când nici unuia nu-i trecuse prin cap că ar putea să existe vreodată o relație între ei. De iubire, bineînțeles. El scria în jurnal că, deşi o cunoaşte de mulți ani, nu înțelege ce i s-a întâmplat la vârsta lui, şi, evident, şi a ei, aşa de târziu. Cum, se întreabă El, o ființă şi necunoscută, şi puțin ştiută se poate transforma în iubită ieşită din sonete shakespeariene sau din cântecele lui Brassens sau din poveşti erotice renascentiste?

El o descrie, spune că *Ea este zâmbet, o neagresiune, vorbe ascuțite, extrem de normală şi extrem de ciudată. Fermă şi bălmăjită în situații imposibile, căutate de ea în mod curios. Ombilical-maternă, dar creatoare de autonomii. Tolerantă şi intolerantă, rea şi bună. Cred mult, paralelă mie, sau poate am creat un personaj inexistent din fragmente existente.* La acestea, El adaugă nevoia de Ea, pentru că nu mai întâlnise pe nimeni ca ea printre nu prea multele lui iubiri.

„Dacă iubirea lui i s-a revelat atât de rapid, deşi a mărturisit-o atât de târziu, a fost probabil pentru că dorința lui de a iubi exista înainte de mine", îşi dă cu

părerea Ea. „Era nevoia lui care a inventat iubirea pentru mine o soluție? Apariția mea, chiar aşa cum spune el, *atunci ai apărut tu*, este numai un stadiu secundar al unei nevoi anterioare, mult inconştientă, de a iubi pe cineva. Iar foamea lui de dragoste mi-a modelat în bună parte trăsăturile, în care totuşi într-un fel mă recunosc. Şi va trăi apoi, aşa cum îmi scrie, momente când se va întreba dacă eu exist cu adevărat, aşa cum îşi imaginează el, sau dacă nu cumva sunt doar o halucinație pe care chiar el a inventat-o. De aici încep trăirile lui de ireal-real."

El singur, rătăcit în Bretania, Burgundia...

Tot nu e iarnă, dar pare-se că va veni. Ce ciudat este cum întârzie să vină şi cum ne duce cu vorba, cu gândul că această amânare îngrijorătoare ne va aduce mult mai târziu primăvara aşteptată.

Ea a venit la mine. Luase, ultima dată când ne-am văzut, tot ce-i scrisese El, scrisori, pagini de jurnal, multe foi, iar eu nu prea apucasem să le citesc, aşa cum îmi zisese ea. A venit îngândurată, înmuiată în amintiri, alegând pasaje de scrieri de la începutul îndrăgostirii Lui. În fond, aşa cum bine a spus Faulkner, trecutul nu moare

niciodată. El ne bântuie. Mi-a spus, iute şi potrivit, că povestea cârligelor trebuie căutată în trecut.

Adusese cu ea tot vraful de scrieri şi vroia să desluşim începutul, când el, fiind îndrăgostit, îşi dorea prezența ei, iar în absența ei îşi dorea singurătatea. Îndrăgostirea, când eşti ancorat, prins într-o relație stabilă, este însoțită, chiar dacă nu recunoşti, de trăirea interdicției. Nu este admis să te îndrăgosteşti. Aşa mi-a spus Ea, amintindu-mi că, atunci când Hemingway s-a îndrăgostit de Pauline, Hadley, soția lui, i-a spus cuvinte grele, urlându-i un reproş dur. Cum a putut să se îndrăgostească? Cum şi-a permis această trăire, îndrăgostirea, când era ataşat şi legat de ea? Hadley, posesoarea cârligelor legale şi nelegale, cele ascunse în promisiuni dincolo de lege, l-a înfruntat, amintindu-i de jurămintele făcute.

Ea mi-a scos din teancul de foi mai multe jurnale scrise de El, când, îndrăgostit de Ea şi departe de ea, a ales calea depărtării de lumea interdicției, plecând în Bretania şi în alte locuri. Singur, gânditor, doritor de Ea, fericit şi nefericit în acelaşi timp. Ce-i scrie El sunt pagini de jurnal, de dezvăluiri, de emoții, de frică de viitor, dar şi de trăiri născute din singurătate.

El a plecat spre Morbihan, Nantes, Rhuys, Saint-Armel, *locuri cu mlaştini de reflux, câmpuri cu iarbă mare. Vine un*

miros de iarbă încălzită de soare, ca în Bucovina sau Maramureş. Îmi dau, în maşină, lacrimi de dor de tine şi de iarba mea de acolo şi de viaţa care o să expire după ce te-am îndrăgit prea târziu... Greieri, păsări asurzitoare, brădiş de alge iodate. O lume minunată, pustie. Ea nu este, nu ştie nimic, e departe. De ce o iubesc atât de dureros? De ce ea? De ce sufăr când nu ştiu ce e cu ea? Îmi vine să urlu şi chiar am urlat pe malul golfului mlăştinos, ca un câine sau lup însingurat... ea este vulpea deşteaptă din Micul Prinţ*, ea m-a muşcat, ea mi-a spus că ceea ce este frumos este ce văd eu că este frumos. Nimeni nu mi-a spus asta, aşa că ea este vulpea, probabil şi sufletul stelelor şi al Micului Prinţ.* În acel peisaj *mirosea tare a iod, a alge putrede, a moluşte aduse de maree... seara, sunt singur pe plajă. Refluxul a scos din apă câmpuri de stânci negre, cu alge pe ele, pe care stau doi pescăruşi albi ca neaua. Mă uit cu invidie, sunt împreună... Acum Atlanticul s-a întunecat.*

Cea îndrăgită, chiar absentă, apare mereu în jurnal şi poate că această prezenţă există tocmai pentru că El este singur, este în afara lumii interdicţiei, dincolo de ea. Seara, scrie El, *soarele apune, marea este iarăşi verde şi cu stâncile întunecate, dezgolite de reflux, îmi pare din nou că seamănă cu ochii ei. E adevărat, seara şi marea, şi ochii ei sunt verzi-căprui. Nu întotdeauna reci ca Atlanticul*.

El nu are veşti de la Ea. Este îngrijorat şi se gândeşte că, dacă ei i s-ar întâmpla ceva, *viaţa mea s-ar opri în două-trei luni de inimă rea, beţie, nemâncare, de nevăzut de nimeni, de fugit de acasă*. Ea citeşte mai departe din jurnal. El îi scrie că este în drum către Saint-Gildas-de-Rhuys, unde acum vreo 900 de ani a fost stareţ Abélard, care-i scria disperat, de drag şi urât, iubitei lui, Héloïse. Poate că El n-ar fi scris asta dacă nu s-ar fi dus la o cârciumă lângă mânăstirea chinuitului Abélard. El era *în ţara dragostei imposibile, ţara adulterinului Lancelot cu regina Guinevere, a lui Perceval le Gallois, umblând prin lume, căutând Graalul. Şi ţara celor doi nenorociţi, îndrăgiţii Tristan şi Isolda. Şi a văduvelor de marinari înecaţi, plecaţi la pescuit. Poate de aceea sunt aici. Sigur, aşa e... E o zăpuşeală grea, ca a dragostei mele*.

Jurnalul e lung, câteva zile din lumea trăirilor Lui. Atât eu, cât şi Ea, dincolo de toate, am păşit fără să ne dăm seama în lumea Lui de acum zece ani, câţi au trecut de când a scris acest jurnal. Am sărit peste percepţiile legate de mediul turistic inerent, peste observaţiile lucide privind satisfacţia celor din jur datorată felului în care trăiesc, dar ne-am oprit la obsesia lui de a vedea în orice imagini, părţi ale fiinţei ei, racii mâncaţi aveau mâinile ei, totul îi amintea de ea, şi la dorinţa lui de a-i spulbera pe toţi din

jurul lui, pentru a o avea pe ea, vie, acolo, lângă el. El se simțea *singurul singur în sala de mese a unui restaurant, toți fiind împerecheați, grupați, fericiți.* Consolarea lui era că pe cea îndrăgită o avea în el şi asta îi ajungea. Bineînțeles, nu era singur, la cârciumi erau oameni. *La un bistrou, patroana mi-a dat zâmbind un pahar cu vin roşu, lângă două curve amatoare, patetice, de provincie. Ca în cântecele lui Brassens sau Brel, sunt obosite de sâmbăta nedormită, răguşite, beau vin alb, una şi-a aruncat pantofii sub bar.* Abătut de faptul că nu mai ştie nimic de Ea, El se gândeşte să se roage, dar la cine? Ruga lui e ca Ea *să nu se chinuie, să-i fie bine şi să mă iubească puțin.* Din jurnal reiese faptul că El trăia în simțământul duplicității, scriind despre viața lui *split-screen*, adică fie la el acasă – cu dimineți triste, moarte –, fie ascultând vocea Ei, de departe, cu bucurie. Schizofrenia, acel *split-screen*, era starea lui normală, admitea El. Şi totuşi, *urâtul şi frumosul nu mai au un sens când eşti la o margine de lume sau la o margine de viață.* Călătoria Lui în acea lume, împestrițată de dorul de Ea, este de-a dreptul fascinantă. Parcă te poartă în lumi ireale, dar care au fost reale. Se simte pasiunea lui pentru istoria îndepărtată când scrie despre La Table des Marchands, un dolmen, un monument funerar din Locmariaquer, vechi de vreo 6.000 de ani,

unde El s-a aşezat pe o buturugă şi o veveriţă cu coada roşie-foc i-a trecut printre picioare. Nu vede acele morminte decât ca pe nişte produse stelare, visate în spaima morţii de oamenii neolitici.

Şi seara, în Locmariaquer, în port, Lui lumea i se pare ireală, o irealitate construită, şi-şi doreşte vocea Ei, dacă nu prezenţa mâinilor ei dragi, ca să regăsească *realitatea adevărată.*

Singurătatea poate fi dramatică, mi-am spus când Ea a citit ce a scris El despre scrisorile lui: *Scrisorile mele sunt ca un lătrat de vulpoi la răsăritul soarelui, care-şi caută vulpea. Ca un scâncet de animal fugărit şi neînţeles. Sau ca un manuscris aruncat în mare de marinarul călătoriilor imaginar-reale ale lui Gordon Pym. Oare ajung câteva din fiţuicile mele la sufletul ei?*

Jurnalul lui breton se termină cu gânduri clare. A înţeles că, dacă *ea n-ar mai fi, n-aş mai duce-o mult pe lumea asta. E groaznic să găseşti o fiinţă dual*ă *de care nu te poţi lipsi, nu te poţi rupe. Nu este vorba despre cratiţe, acoperiş, pătuţ. Este legat de o înţelegere împărtăşită a lumii, a cuvintelor, a timpurilor. Şi dorinţa mea, chiar dacă sunt ridicol, de a-i săruta mereu mâinile şi zâmbetul. Nu mi-e frică de lumea descompunerilor moleculare sau a brotăceilor îngheţaţi. Îmi e mult mai frică de ruptura cu*

*ființa dual*ă*. Ea este o minun*ăț*ie, nea*ş*teptat ap*ă*rut*ă* în sufletul meu. De aceea vorbeam de minun*ăț*ie. Poate tu nu crezi în raritatea, poate unicitatea sforii care m*ă* leag*ă* de tine. Nu e f*ăc*ătur*ă* tardiv*ă* de om frustrat sau alienat. M-am convins zilele astea, lâng*ă* Atlanticul verde-c*ă*prui al ochilor t*ă*i, c*ă* sfoara exist*ă* ş*i* c*ă* nu am alta care s*ă* m*ă* ț*in*ă* în viaț*ă*. Ş*i* tu? Tu decizi, dac*ă* m*ă* înț*elegi* ş*i* m*ă* crezi!*

Jurnalul se încheie cu gândurile, presupozițiile Lui despre ce ar putea gândi Ea în legătură cu ce i-a scris. *Că nebunia lui este de neînțeles, că este vremelnică, că o să-i treacă, că se va uza.* Dar ia în considerare şi *distanța de securitate a Ei, mirările ei despre El, distanțele geografice, care ar putea fi vreascuri zilnice pentru focul cuptoarelor lui.* Îşi face un tablou dezgustător, că poate Ea îl *vede în realul temporal, buhăit, roz şi expirat, alienat sufleteşte, uneori înstrăinat, respingător. Şi ce n-ar putea accepta ar fi mila ei. Din mândrie. Şi, dacă nu l-ar vedea aşa, cum l-ar vedea? Un romantic mort de drag, rătăcit în secolul XXI?*

Nu aici vroia Ea să ajungă citind cu mine jurnalul. Ci vroia cu orice preț să vadă sfârşitul lui. Concluzia lui după această călătorie de îndrăgostit în lume. Faptul că el vedea totul ca pe ceva neprevăzut în îndrăgirea lui, ca şi viața şi alte loterii. Suntem, scria El, şi *vrem să fim în vase separate. Dar pe terasa cu oleandri stelari, pomii din*

hârdaiele separate, cu crengi, flori şi boabe încâlcite cu arborii şi arbuştii de lângă ei. Aş vrea şi eu să fiu cu ea la fel ca micii mei arbori, cu ramurile lor care se îmbrăţişează, cu toate că sunt în vase despărţite. Imposibil? Cine ştie? „Oare de ce vorbeşte în numele meu?”, se întreba Ea, uitându-se la mine cu o figură dezamăgită.

Revenind acasă, El găseşte că drumul în Bretania i-a limpezit *haosul sufletesc*. Întors lângă oleandrii de pe terasă, care începeau să îmbobocească, a găsit *o rânduială în gânduri, deci în viețuire.* „Mi-a scris astea într-o scrisoare”, îmi spune Ea, în care doar existența ei este importantă, pentru ca El să viețuiască.

Lângă oleandri, unde El se simte El, înțelesese *un adevăr de neclintit*. *Un adevăr despre moarte, despre noi şi stele. Astăzi am înțeles de ce pot să mai trăiesc. Poate nu mult, cine ştie. Să nu ridici din umeri sau dintr-o sprânceană, ştii bine că uneori înțelegerea nu trebuie să fie a minții. O să pot să trăiesc numai pentru că tu eşti.*

Ea fusese absentă cinci zile din viața lui. Asta a contat mult. Existența ei conta pentru El până la urmă. Aşa că, începând din acea zi în care el, revenind acasă, s-a simțit limpezit, înconjurat de oleandrii de pe terasă, El a considerat că îi este totul clar. Tot pentru ce viețuia, şi asta, credea El, era bine şi frumos*. Bineînțeles, tu nu eşti*

responsabilă de viața şi sufletul meu. Să rămâi aşa cum eşti, aprig de liberă. Dar să mă înțelegi măcar şi, dacă nu am loc în tine, să mă laşi să ştiu că eşti şi că ai pentru mine, câteodată, mâinile tale dragi şi zâmbetul, care mă scot din urât şi din viitoarele molecule inevitabile care vom fi.

Tot acest jurnal de început, ca şi scrisoarea ce i-a urmat imediat par să fie un manifest de iubire de un anumit fel. Ciudat. Ea a fost, ca şi mine, impresionată, după atâta vreme, de tot ce a scris El în jurnal, dar, în acelaşi timp, credea că acolo, în acest timp al începutului, cârligele despre care vom vorbi zâmbeau, sigure pe ele. Da, în vase separate vom trăi, ramurile, florile, boabele îmbrățişându-se undeva deasupra rădăcinilor sigure, robuste şi țepene ale arbuştilor.

Care ar fi cuvintele-cheie ale acestor pagini de jurnal altele decât iubire, târziu, imposibil, dar posibil tot imposibil, moarte, prezență fizică şi imaginara prezență? Din atâta îndrăgire poate că, nevrând, El a avertizat-o pe Ea că puterea cârligelor, a timpului e mult prea mare. Pentru el. Dar sfoara care-l lega de Ea? Poate că întunericul şi frigul țesăturilor din Ţara zăpezilor erau chiar rădăcinile adânci şi neclintite ale arbuştilor, iar sfoara nu era decât ceva care nu putea asigura răcoarea

zilelor călduroase de vară, aşa cum credea Shimamura. Sfoara părea neputincioasă.

Rătăcirea prin lume poate fi privită şi ca un protest față de absența cuiva drag. Nu stau în locurile cunoscute, ci merg undeva unde sunt singur, ca să pot să fiu măcar în gânduri şi vise cu persoana față de care trăiesc o foame de revedere.

Aşa mi-am explicat rătăcirile Lui în locuri depărtate de casă. Locurile erau foarte izolate, neturistice pe cât posibil şi cât mai departe de casă.

Mă întrebam, citind, dacă El nu ar fi fost singur, dacă ar fi fost cu Ea, ar mai fi avut oare aceeaşi percepție a peisajului în care se rătăcea de bunăvoie?

Petrecea mult în cârciumi, căuta oameni doar pentru a-i vedea, dar rămânea singur şi-şi trăia singurătatea. În Burgundia mânca melci cu usturoi mult, găluşti de ştiucă şi pere în vin roşu. Aproape că vezi o masă cu toate aceste bunătăți pe ea. Pe pereți erau tapiserii minunate.

În Les Contamines plecase iarna; afară, scria El, pe seară, era zăpadă până la genunchi. *Îmi vine să ies în zăpadă şi să urlu la cerul posomorât, ca lupul după lupoaica lui. Care este foarte departe, iar eu sunt sfâşiat de dor.* Se poate spune că era singur? Nicidecum. Ea era mereu cu el.

Ajunsesem să citesc călătoriile Lui uitând de Ea. Descrierile erau pline de detalii. Atâtea descrieri poetice, amănunțite, atâta forță de vizualizare pentru cel ce citeşte. Revenise după iarnă în locul cu zăpada şi urletele de lup. Zăpada era înlocuită de pomi, era spre sfârşit de martie, arbuştii erau acoperiți de flori albe. Mai rar, un cireş sau un piersic sau ceva roz. *Am nimerit la un han, aşezat singur, într-un mic golf, chiar pe plajă, la câțiva metri de verdele tulbure al Mediteranei vânturate de echinox.*

E un loc unde Agatha Christie l-ar fi pus pe Hercule Poirot, are şi puțin din stâncile Balcicului şi o casă liniştită pe plajă. Camera mea dă la mare şi-ți scriu cu ochii pe geam, văzând valurile verzi. Cine ştie ce vrajă a căzut pe mine, dar eu nu vreau să scap de ea. Seara, mă plimb pe malul mării, valuri mari, vânt, stropi de apă. Mai apoi intru într-un bistrou. Totul e viu, plin de catalani vioi, vorbăreți, agitați, cu grijă de vecini. Vreo treizeci de catalani şi catalane se înghesuie lângă tejghea, în picioare, vorbind aprins, cu priviri focoase, despre nimicuri săteşti. E duminică, bisericile sunt închise sau în întuneric, lumea e la vorbe de cârciumă, țipă, cântă puțin, de toate vârstele. E o minune. Oare? Aici singura industrie e vinul, ca din vremurile cele mai vechi. Şi pescuitul. Şi ceva hanuri pentru trecători. Vorbind cu o localnică, aflu că cinci familii mari

controlează tot, de nenumărați ani, aici, în Banyuls de la Marenda. De aceea nu sunt decât două orori de beton, restul e omogen. Sălaşuri monoculturale. Nu e frumos numele catalan, marenda*, pentru mare. Aşteptam o minune, care nu vine, apariția ta pe plajă. Mort de dor, orbecăind prin lume.*

Atracția Lui pentru locurile neturistice, o atracție contemplativă, apare des în jurnalele lui de călătorie, pline şi de declarații de iubire şi dor față de Ea. Acest lucru i l-am spus Ei şi ea a confirmat faptul că această preferință era ceva care îi apropia mult. Nu era vorba de clandestinitate, de a te ascunde de lume, de a te furişa simțindu-te vinovat de iubirea ta, ci, în mod sigur şi simplu, de refuzul de a intra în mulțimi. Acest lucru apare ferm în jurnalul lui. *Locurile publice, cu oameni vii, nepociți, piețele, hanurile, cârciumile definesc imediat un loc, pentru că depind de oameni. O catedrală pustie, o cetate medievală devenită butic artizanal atrag ca excrementele muştele verzi ale degradării vremurilor noastre. Nu sunt apocaliptic, sunt realist, poate oarecum emfatic şi metaforic*, scrie El. Se vede atât de bine că depărtarea de Ea nu este doar suferința cauzată de absența ei, ci şi fuga de lume, privirea critică asupra oamenilor şi a lumii pe care o observă cu tristețe. Să fie oare vârsta de vină? Să fie oare

legată această privire de faptul că-şi recunoaşte izolarea de oameni, refuzul de a se amesteca cu ei? Sau poate că iubirea ne face mai introspectivi, mai atenți la ce se întâmplă în mintea şi în sufletul nostru. *Absurdul vieții mele*, scrie el, *îmi strânge inima, aşa se zice şi aşa şi este. În afară de Ea şi de mine când mă gândesc la Ea, nu văd în lume decât oameni secătuiți sau paiațe mecanizate sau tineri care nu ştiu ce să facă cu ei şi mintoşi cărora realitatea consumeristă le fură ideile şi ideologiile una după alta. Desigur, aşa eram şi eu până nu demult, când am (re)găsit-o pe Ea. Când mă uit la viețile tocite din jur, o fulgerare ca a mea, cât o fi ea de fără ieşire, este o minune căreia îi mulțumesc, ca şi minunea că Ea există şi că e cum e.*

Ea mi-a lăsat restul scrierilor Lui. Am ajuns să ne vedem amândouă în prezența atâtor scrisori şi jurnale ale lui. Le voi citi, în ceața înțelegerii lumii Lui poate că unele lucruri vor deveni mai conturate. În fond, lumea interioară este ca un caleidoscop, apar umbre şi luminişuri şi mereu se schimbă, umbrele se pot lăți, apoi din nou lărgi, ca şi luminişurile. Nu-mi vine să cred în limpezimi definitive. Îl vedeam pe El cu alți ochi. Simțeam că alunecam în lumea Lui.

Şi aşa, nu mă pot opri să nu pomenesc minunatele pagini descriind o localitate necunoscută mie, dar lângă prea cunoscutul Saint-Malo. Ea se numeşte Dinan şi are o istorie de poveste, deşi nu este o poveste. În jurnalul de călătorie, era luna februarie, iată ce scrie El: *Dinan are unele dintre cele mai frumoase locuri din Franța. Loc apărut în jurul anilor 1000, nu a fost distrus, a crescut bine şi înțelept. În piața Saint-Sauveur, în cripta gotică a catedralei din 1100 şi ceva, într-un vas de piatră e pusă inima lui Bertrand du Guesclin. Intru înfrigurat în birtul numit L'Absinthe, unde beau un vin cald şi scriu prostiile astea, înconjurat de câțiva localnici, sedativi nebarbiturici, omeneşti. Turiştii vin vara, ei nu ştiu de du Guesclin, care i-ar fi biciuit sau bătut cu bâta ori cu mintea pe oameni ca să care pietrele catedralei, azi milenare. E drept, îi apărau de duşmani şi îi hrăneau, aşa cum aperi găinile din coteț sau vitele din grajduri. Democrația atenian*ă *n-a existat pentru iloți. Lumea modernă e deviantă, decisă de nedecişi, majoritar analfabeți. În spatele decorului de butaforie alegorică al democrației este aceeaşi lume medievală sau oligarhică atenian*ă*, care decide în structuri corporatiste soarta păcăliților democrației. Bineînțeles, „viitorul elitist" şi cel „plebeian" se împletesc armonios în lăcomia genetică a ceții distrugerii planetare prin înmulțire nesăbuită şi*

consumerism. Dacă n-ar fi urme de gingăşie şi de mângâieri feline în fiinţa noastră, aş zice cum spui tu, că Dumnezeu era beat când a făcut lumea.

Trecutul şi prezentul, puse faţă-n faţă, citind aceste gânduri, par să nu fie prea vesele. Istoria este frumoasă, dar adesea tristă.

Nebunia târzie, duplicitate şi vis

Tot plimbam scrisorile şi jurnalele Lui de la mine la Ea sau de la Ea la mine. E greu să nu vezi câte planuri au ele. Dincolo de declaraţiile de iubire, găseam mereu ceva nou. Deduc din scrierile lui adresate ei sau din jurnalele în care nu-i vorbeşte direct, ci, dându-i-le să le citească, indirect, că ea îi devenise confidentă, aflându-i gândurile, simţirile, ideile. De ce e greu?

Pentru că, aşa cum am spus, dincolo de iubire, apar teme diferite, gânduri despre timp, crâmpeie de senzaţii trăite de El, viaţă, trăiri înduioşătoare şi amintiri, regrete şi remuşcări, viaţă către sfârşitul ei, tristeţea scurgerii timpului, dar şi despre tinereţe, duplicitate covârşitoare, bucuria unei iubiri neaşteptate, atât de târzie, melancolia şi finitudinea vieţii, moartea ce apare din fisurile bătrâneţii de care se apropie. Toate acestea răzbat din scrieri.

A te îndrăgosti poate fi ceva cu totul neaşteptat, ceva care te scoate din monotonia vieții de zi cu zi. Poate fi o fulgerare, o minune, dar, până la urmă, o nebunie, cum scrie El. Şi poate că nebunia e şi mai mare când nu o mai aştepți. Când eşti tânăr, sigur aştepți să te îndrăgosteşti şi chiar ți se poate întâmpla, dar când vine atât de târziu, când se întâmplă aşa ceva, îndrăgostirea nu face decât să fie mai scumpă clipa.

Poate că timpul este totul. Iubirile din tinerețe şi iubirile târzii au ceva comun, deşi diferă, primele sunt parcă dese, cele târzii mai rare. Pentru că este vorba despre un început şi un sfârşit. Un început de viață şi un sfârşit de viață. Dar, cum spune Kenk[3], acum în urmă cu peste cinci sute de ani, *la toate lucrurile interesante sunt începutul şi sfârşitul. Oare iubirea dintre bărbați şi femei înseamnă doar clipele în care sunt îmbrățişați? Bărbatul care suferă din pricina unei poveşti destrămate înainte de a fi împlinită* – adesea în tinerețe –, *care jeleşte jurămintele fără temei* – făcute în graba tinereții şi apoi regretate –, *care-şi lasă gândurile să cutreiere ceruri îndepărtate* – gândurile Lui la Ea când îi simțea lipsa –, *într-o casă părăginită* – când se simțea străin la el acasă sau locuind într-o casă pustie –, *acela ştie ce e iubirea*. Tinerețea, o spun mulți, chiar şi proverbele, e vremea în care omul se

nenoroceşte pe sine. Dar oare vârsta târzie nu-l poate nenoroci pe om când el se îndrăgosteşte? Nu există o zicală românească ce spune că dragostea la bătrâneţe e mai aprigă ca la tinereţe? Sau poate că în tinereţe iubirile pot fi necoapte, neconsumate, aşa cum a fost prima iubire a lui Turgheniev. Dar şi când iubirea este târzie se poate confrunta cu neconsumarea ei, cu complicaţiile ei. În acest caz, dilemele morale erodează uneori bucuria trăirii neaşteptate, îndrăgostitul trăind ambivalent, tristeţe şi bucurie.

Gândurile pot fi încâlcite, unele mai luminoase, strălucind de dor, când El îşi doreşte prezenţa Ei, altele numeroase şi paralizante, *un fel de greaţă de mine şi de alţii, pentru că nimic nu se poate drege din prostiile şi urâţeniile din trecut.*

Nebunia pe care o trăieşte El ca îndrăgostit nu este urâtă. *Mie mi se pare că nebunia mea nu este urâtă, e adevărată şi foarte rară*. Să fie oare o trăire aşa cum am întâlnit-o la Dante Alighieri în scrierea lui despre Paradis: „În sânul lor văzut-am cum s-aşterne/ de dragoste cuprins ca-n cingătoare,/ tot ce răzleţ prin univers se cerne,/ şi ce-i substanţă-n el ori întâmplare,/ şi legătura lor, unite astfel,/ că tot ce spun e palidă lucoare./ Căci însuşi nodul

cred, şi nu mă-nşel,/ ce leagă tot ce-i fiinţă l-am văzut/ şi-o simt prin spor de bucurie-n el”?

În tristele sale mărturisiri, Coleridge scria că „bucuria din suflet cocheta cu tristeţea”. Poate că şi în iubirile din tinereţe există această ambivalenţă, dar sigur că la iubirile târzii se adaugă timpul, nu prea lung, care le rămâne îndrăgostiţilor şi regretul adânc că nu mai sunt tineri. Şi complicaţiile vieţii deja trăite.

Viaţa ne-o petrecem grăbiţi, fără prea multă introspecţie, prinşi de vârtejul ei, fără un sistem de valori coerente, iar absenţa dilemelor morale ne absolvă pe negândite de responsabilitatea alegerilor noastre. Ne ferim de alegeri dificile pentru a nu intra într-o dezordine inconfortabilă şi, deşi avem enorme zone de necunoaştere de sine şi conflicte latente nerezolvate, o mişcare ce tinde către a ne cunoaşte şi a le rezolva funcţionează fără să gândim prea mult. Aşa susţinea Freud. Dar Camus spunea că suntem suma alegerilor noastre. Nu avem decât să ne descurcăm cumva, pentru că noi am făcut alegerile.

E adevărat, mărturiseşte El, *ce pot să fac, mă găsesc, din fericire, cu cel puţin două suflete. Francezii, care au găsit nume pentru toate aiurelile lumii, numesc asta* amitié amoureuse *sau* cœur à deux places*. Oare unde duce această îndrăgire cu sens unic, brusc apărută după zeci de*

ani de despărțire? Dar şi eu pot întreba ceva: la ce folosesc întrebările raționale, când mâine, poimâine nu mai suntem? Şi dacă întâlnim câteva clipe ce par fermecate, furate viitoarelor răceli minerale, avem voie să nu le furăm?

A trece granița dintre vis şi realitate, dintre ireal şi real şi invers poate fi, până la urmă, o strategie care atrage, prin pasivitatea ei, prin confortul de a gândi într-un anume fel viața. El scrie că, şi dacă tot ce trăieşte e un vis, înseamnă că Shakespeare şi alți poeți au dreptate, *asta mi-o fi viața. Viseaz-o cu mine, cât poți de puțin, draga mea, te rog.* În mentalul colectiv, îndrăgostirea este acceptată de oameni, aşteptată de tineri, este un apanaj al vârstei, dar, când oamenii devin vârstnici, îndrăgostirea fie este improbabilă, fie este proscrisă. Timpul îndrăgostirii este cel al tinereții. Totul pare asociat simplist cu tinerețea, aşa cum spune El, *lumea vie mă duce în lumea imposibilă a realității, a îndrăgirii de tine.*

Să credem că nu eşti bătrân dacă te loveşte îndrăgostirea? Un personaj al lui Iris Murdoch se analizează, îndrăgostit fiind la o vârstă înaintată, şi îşi compară trăirile din tinerețe cu cele de mai târziu. Personajul se consideră prea bătrân pentru a mai trăi disperarea şi excesele care caracterizează iubirile din tinerețe. Şi totuşi, acest lucru i se întâmplă. Şi, din nou

spun, este firesc să se întâmple când eşti tânăr, dar mai târziu?

Mai târziu reapar însemnele tinereții, romantismul, nevoia de a te înțelege, de a explica de ce ți se întâmplă acea fulgerare, acea nebunie care te scoate din amorțeala vieții, din căldurica obişnuințelor, din convențiile cotidiene.

Uneori, explicațiile cedează locul unor comparații, cu forța lor de limpezime. *Cu mine, cum am văzut eu în Camargue, într-o toamnă. Văcari călare împingeau tăuraşi care viețuiesc prin mlaştini şi stuf spre nişte ocoluri, cu un fel de sulițe lungi. Acolo li se aruncă un laț de gât, sunt trântiți la pământ şi un fierar, cu un fier înroşit, le pune semnul sau litera stăpânului lor. Apoi li se dă drumul în delta Ronului. Tot aşa m-a prins ea, m-a înfierat cu un fier înroşit cu litera ei. Care a sfârâit şi sfârâie, mereu aprins şi în minte, şi în măruntaie. Apoi mi-a dat drumul. Din pădure nu ies, unde să mă duc? La ea în ogradă nu e locul meu, nu sunt oiță cu clopot. Ce sunt eu? Animal năuc, rătăcit în pădure, vrăjit de ea. Nu vreau să-mi pună laț la gât şi talangă, şi totuşi e singurul lucru pe care mi-l doresc... Ce urât îmi este în pădure fără tine!*

Aceste vorbe scrise se termină cu iscălitura *înfieratul tău* şi cu precizarea de a fi citite nu cu mintea, ci cu

gândul la prezența ei continuă în mintea lui, la trandafirii roşii cumpărați ca şi cum era un adolescent febril, la terasa cu oleandri, sub stele, unde el trăia învălmăşind oniric tristețea cu bucuria şi îndrăgirea ei.

Cine n-ar zâmbi indulgent şi mişcat emoțional, dar şi uşor ironic, la aceste vorbe? Poate chiar cu invidie, pentru că intarsiile adolescentine apărute în mobila stabilă şi greoaie a vârstei adulte pot uimi, poate chiar duce la invidie. Trăiri interzise vârstei? Imaturitate emoțională? Frustrări trezite? Romantism regresiv? Extaz poetic? Întrebări se pot naşte.

Din ce se naşte sentimentul vinovăției? O vinovăție pe fondul mâhnirii, acea mâhnire care uneori, dintr-o privire lucidă asupra vieții, de o nemiloasă limpezime, veştejeşte posibilul. Aduce realitatea în prim-plan, măreția ei aprigă, şi ne face să ne ascundem de ceilalți şi s-o ascundem, s-o tăinuim undeva în adâncul inimii. Jindul nepăsării apare ca o soluție imposibilă, iar duplicitatea, sufletul împărțit în două, aminteşte că cine se leagă pe viață trebuie să se gândească bine. Dar gândim bine când ne grăbim să ne legăm pe viață?

Pentru Oscar Wilde, iubirea, indiferent de natura ei, este un tărâm. Când eşti îndrăgostit, visezi la un tărâm necunoscut, plin de flori ciudate şi de parfumuri subtile,

un tărâm al bucuriei. Dar tot el spune că aceste momente de extaz sunt doar umbra a ceea ce într-un alt timp am simțit, ceva ce s-a dus, când cineva e prins într-o relație de lungă durată, iar această relație este încâlcită în banalitatea lui aici şi acum. Acele momente s-au dus, sunt trecut, în locul lor rămân un tărâm locuit de loialitate şi o afecțiune devenită adesea indiferență.

Căsnicia aplatizează parcă timpul, îl comprimă, îi ascunde scurgerea, pentru că timpul fuge, alunecă asemenea unei şopârle, amăgitor şi neîncrezător, maiestuos de indiferent la trăirile noastre. De pe acest tărâm, îndrăgostitul priveşte celălalt tărâm, la care tânjeşte, şi astfel simte duplicitatea ce-l prinde în chinga posibilului şi imposibilului.

Duplicitatea nu are nici o legătură cu egalitatea, ci, dimpotrivă, duce la o asimetrie inconfortabilă pentru cel prins într-o relație. Această asimetrie era cea care-i crea Lui stările de speranță, deznădejde, spaimă de viitor şi multe ascunzişuri.

Mersul pe două şine despre care şi El vorbeşte înseamnă asimetrie, chiar dacă şinele sunt paralele. Amélie Rorty, o psihanalistă remarcabilă, consideră că în asemenea situații există o dublă contabilitate în care elemente incompatibile merg pe şine paralele, unul lângă

altul. Una dintre şine era, desigur, relaţia de acasă, cea de angajament şi legitimă prezenţă. Probabil, pentru că nu ştiu, era o relaţie în care cea implicată, soţia Lui, credea fără griji în permanenţa iubirii. Avea, probabil, o anumită încredere în iubirea celuilalt, a Lui, care dăinuia dincolo de dovada imediată a interesului său, încredere că o tăcere este pur şi simplu o tăcere, şi nicidecum ceva care să neliniştească, să însemne o dragoste pe sfârşite, sleită. La fel era gândită poate uneori şi absenţa mereu motivată. Uneori însă, cele mai crude minciuni, tristeţi sunt tăceri. Făcea ea oare această distincţie subtilă, dar atât de necesară între ceea ce o persoană îi permite alteia să creadă că-i aparţine şi ceea ce-i aparţine cu adevărat, o distincţie între nevoie şi realitate?

Asimetria despre care vorbeam, care se exprimă prin binomul dezvăluire-ascunzişuri, priveşte chiar felul în care funcţiona relaţia Lui cu cele două femei, cea de care-şi legase viaţa şi cea pe care brusc o îndrăgea. Pot doar presupune că această asimetrie naşte o inegalitate la nivelul emoţiilor lui.

Alain de Botton foloseşte expresia „nuditate emoţională”, sinonimă cu ceea ce psihologii numesc „dezvăluire”. Chiar şi el admite că este greu de definit nuditatea emoţională. Nuditatea fizică e ceva simplu. Pur

şi simplu te dezbraci, devii, cum se spune în mod ciudat – oare ce explicație are? –, gol puşcă.

Nuditatea emoțională este complicată, este de fapt revelarea gândurilor celor mai personale, mai intime, a slăbiciunilor, fricilor şi spaimelor, limitelor, ascunzişurilor din mintea noastră. A secretelor noastre despre noi, care, odată mărturisite, nu mai sunt secrete.

Ne dezgolim emoțional când ne mărturisim o nevoie, o nevoie mare – „aş fi pierdut fără tine", „nu sunt aşa de puternic sau puternică pe cât vreau să par", „sunt nesigură în fața vieții", „sunt vulnerabil sau vulnerabilă" –, dar îi permitem altuia să ne vadă în acea stare de umilință, de slăbiciune, de şovăială, dându-i catalogul spaimelor noastre existențiale, al temerilor noastre celor mai ascunse. Îi dăm celuilalt acces la un repertoriu de vulnerabilități.

Când ne îmbrăcăm emoțional refuzăm să fim la mâna altuia, care ne-ar putea controla şi care ar putea cu uşurință să ne rănească, să ne trădeze, să ne părăsească cu spaimele noastre ştiute, plecând cu ceva din eul nostru deja înstrăinat. Oamenii se dezbracă de haine uşor. Şi, în fond, câte haine poți avea pe tine? Un număr finit de lucruri, de obiecte. La un moment dat rămâi gol.

Aş putea, oare, vorbi despre duplicitate fără să amintesc complicata relaţie dintre complicitate şi duplicitate, marele inconfort al celui care, fiind prins în iţele complicităţii, se află disperat, uneori, în duplicitate? Cum se naşte complicitatea şi cum apare pe solul ei duplicitatea? Există complicitate, uneori fără a se afla într-o relaţie nefericită cu duplicitatea, născând frământări şi sentimentul acut al trădării, vinovăţiei şi interdicţiei. Nu de multă vreme, Julian Barnes, scriitorul englez atât de admirat de publicul cu tendinţe introspecte, a scris o mică povestire intitulată, simplu, *Complicitate*.

Pentru el, complicitatea se manifestă în lumea simţurilor, a unor înţelegeri nevorbite între doi oameni, un fel de pre-simţ sau pre-simţire. El spune că noi, oamenii, fetişizăm şi ne amintim, sărbătorim prima întâlnire, primul sărut, vacanţa împreună, dar ceea ce e important este ce s-a întâmplat înainte de asta, de acel moment. Mai mult impuls decât gând, care curge atât pentru el, cât şi pentru ea, dacă vorbim de cuplu, despre relaţia care merge înainte.

Barnes dă importanţă gesturilor mici, fragmentelor de viaţă, care vin precum cimentul care lipeşte cărămizile sau închide bine cârligele. Am putea spune că jurămintele de fidelitate şi durată a unei relaţii pot fi cărămizi, dar ele

sunt susținute de acest ciment al complicității. Un personaj al lui arată că ceea ce considerăm noi fericire în cuplu sunt lucruri mundane, cum ar fi dejunul împreună, împărtăşirea unor trăiri comune, organizarea unei proximități fondatoare pentru relație. Pur şi simplu, pentru că complicitatea este asociată proximității. Este o intimitate dincolo de sex. Complicitatea nu se referă, crede Barnes, la planificarea unei acțiuni rele, ci, dimpotrivă, caută un mers către bine. Şi totuşi, un personaj al său afirmă că într-o relație de lungă durată există o autoamăgire mutual acceptată, în sensul unei ipocrizii. Fiecare dintre cei doi este amăgit – ieşind din iluzia îndrăgostirii –, dar asta nu se vorbeşte. Rămâne nespus. Tăcerea devine un tabu consimțit de ambele părți. Fiecare simte că aşteptările lui nu s-au adeverit, că ele sunt departe de realitate. NU asta ar fi aşteptat de la viață. Şi asta ar fi un fel de complicitate, diferită de acel ciment care lipeşte cărămizile.

Într-un interviu, Barnes se referă la scriitorul Raymond Chandler, care susținea că o căsnicie este ca un ziar, trebuie în fiecare zi din an să fie proaspătă şi acest lucru este cel mai dificil.

Dar şi recidiva gesturilor, familiaritatea, confortul psihologic a ceva deja cunoscut, intim, indulgența şi

tandrețea însoțind întâmplări atât de banale, surâsurile nasc multă complicitate într-o relație.

Îndrăgirile lasă mereu urme, chiar după ce se sfârşesc, adesea negândite, aparent uitate. Nespusul în relațiile noastre este mult mai bogat, mai complicat şi mai captivant decât limbajul articulat. Nespusul scapă atenției noastre, fuge ca nisipul printre degete. Acest joc între complicitate şi noutate, prospețime este poate secretul unei relații vii. Complicitatea care se aşază în timp, chiar când emoția dispare, este cea care construieşte capcana ce ia forma duplicității.

„Există în unele surâsuri feminine" – scrie Cioran – „o aprobare duioasă, care te îmbolnăveşte. Ele se încuibă şi se depun pe fondul necazurilor zilnice, exercitând un control subteran. Surâsurile sunt o povară voluptuoasă pentru cel ce le împarte şi pentru cel ce le primeşte. O inimă atinsă de delicatețe greu poate supraviețui unui surâs duios. Tot aşa, sunt priviri la care nu te poți hotărî pentru nimic".

O îndrăgire, o iubire care nu mai este face complicitatea să hrănească o loialitate care la rândul ei devine obstacol al unei noi îndrăgiri, care şi aceasta, chiar dacă devine cu greu reciprocă, îşi are o altă complicitate, mai proaspătă, mai conştient trăită. Dar o altă

complicitate, pentru că nici complicitățile nu seamănă între ele. „Sunt priviri feminine care au ceva din perfecțiunea tristă a unui sonet”, mai spune Cioran.

Dar, prin priviri, femeia verifică bărbatul de depărtările lui. Acestea sunt, adesea, priviri atente şi deloc nepăsătoare. Dacă astfel stau lucrurile, aceste două complicități determină starea conflictuală a celui îndrăgostit, aşa cum era El, dându-i impresia celor două şine de care am amintit. Ca să-şi explice îndrăgostirea de Ea, apărută atât de târziu, deşi se cunoşteau de multă vreme, El crede că *probabil la oameni există totuşi sfori de ursitoare sau de ce or fi între mine şi ea. Poate sunt fragile şi înnădite peste ani şi poate trebuie mai mult timp pentru înțelegere sau e minunea îndrăgirii care pare stelar departe şi stelar dorită*.

Nu sugerează această mărturisire a Lui noua complicitate, fragilă, care se naşte? Am putea spune că prezența, proximitatea pot estompa complicitatea cea solidă a anilor petrecuți de El în trecut, pentru că îndrăgostirea este invazivă şi cel îndrăgostit este, în singurătate, obsesiv urmărit de cea îndrăgită: *Nu ştiu ce să mă fac, nu trăiesc decât cu gândul la ea, toată ziua. Orice fac, fac ca un automat, dar în minte nu o am decât pe ea. Aş zice că sunt vrăjit. Ea mi-a dat o carte cu vrăji ieri.*

Trebuie un ban de argint, am, busuioc, am, salvie, o să caut, puțin hidromel şi două cupe. De făcut la lună plină. Dar oare poți vrăji o vrăjitoare? Complicitatea care se naşte, o complicitate a îndrăgostitului El cu el însuşi, este semnul siguranței îndrăgostirii şi al siguranței îndrăgirii, pe care El o mărturiseşte atât de sincer: *Când îi spun că toate clanțele, cheile, mânerele mele existențiale sunt legate de ea, de prezența ei, nu înțelege.* De aici se naşte frica lui că nu este înțeles.

Duplicitatea în relațiile interpersonale este asociată psihologic cu trăsăturile de personalitate ale unui individ. Nu toți oamenii pot tolera duplicitatea, unii însă o pot trăi ca pe o stare mai puțin intensă, mai confortabilă, mai puțin conflictuală, ajungând să-şi creeze un scenariu de suportabilitate.

Zilele trecute am văzut un film despre două cupluri, în care bărbații erau infideli, fără însă a simți infidelitatea lor, deci disponibilitatea de a avea multiple aventuri, cu vinovăție. Pentru ei, duplicitatea ducea doar la inconfort situațional, la complicații privind minciunile spuse, la teama că vor fi prinşi de soțiile lor, pe care, nu ştiu cum, reuşeau să le păcălească mereu. Amândurora le traversau adesea viața pasiuni trecătoare, amoruri care nu-i costau decât mici jurăminte, minciuni şi urmări neplăcute peste

care treceau cu uşurinţă, situaţii neprevăzute din care ieşeau ca prin farmec.

Cei doi bărbaţi erau foarte buni prieteni şi fiecare ştia de aventurile celuilalt. Se ajutau mult la spusul minciunilor, se acopereau unul pe altul. Au încercat chiar să facă terapie de grup cu bărbaţi infideli, unde se discutau atât aspectele morale ale duplicităţii, cât şi cele sexuale. Deci atât aspectul emoţional al duplicităţii, cât şi cel carnal. Până la urmă au reuşit să plece amândoi într-o excursie, lăsându-şi soţiile cât de cât liniştite, ca să-şi facă de cap, fără nici o oprelişte. Şi prietenia lor s-a întărit atât de mult în acele zile de desfrâu, ei devenind atât de apropiaţi, încât au avut un impuls de apropiere fizică foarte puternic. Au devenit amanţi.

Atunci au decis să nu se mai întoarcă acasă şi să rămână împreună, devenind un cuplu celebru de music-hall. Filmul lăsa să se înţeleagă că această atracţie a lor către acelaşi sex fusese, de fapt, cauza căutării neobosite a unei ieşiri din relaţiile în care erau prinşi, probabil din conformism, fără a simţi conştient starea lor de confuzie interioară, care se manifesta prin lipsă de satisfacţie faţă de relaţiile lor cu femeile. Din film reieşea că duplicitatea este simptomatică pentru ceva ce nu merge bine, ceva ce lipseşte, parcă indiferent de cei prinşi într-o relaţie. Dar

nu este chiar aşa. Duplicitatea se naşte dintr-un deficit. Cum am spus, poți merge pe două şine, trăind un nefericit conflict cu tine care dispare rareori. Acele adevăruri extrem de conflictuale care sălăşluiesc într-o singură persoană.

El îşi mărturiseşte *slăbiciunile*, care-l făceau să trăiască duplicitar, chiar de la început, fără a găsi o rezolvare, deşi reuşeşte să-i mărturisească soției lui atracția şi îndrăgirea pe care le simte față de Ea: *Problema „slăbiciunilor mele", în care m-am substituit datoriei ei* (soția lui) *şi am avut grija familiei, e ca şi cum aveam o obligație... şi poate aveam o obligație morală, pentru ea, aşa pierdută în lume, neştiind ce să ceară în viață, crezând că totul i se cuvine, că nu se câştigă... Ce să fac? Aşa sunt, când e nevoie de ceva nu socotesc, fac.*

Starea conflictuală este sigur legată de împrejurări, de lumea în care trăim. El scrie că *mă încearcă contrarii şi toate jugurile realității pe care mi le-am pus singur, desigur, unele, venite din urgia timpurilor, sunt greu de dus*. Dar firea? Firea lui o căuta pe Ea, firea rămâne şi îşi cere drepturile, indiferent de corsetul timpurilor.

Îndrăgostirile târzii sau cele ce urmează unei îndrăgostiri mai timpurii, în mod nevrut, duc la comparații. Cum a fost trecutul? Cine eram eu în trecut?

Sunt întrebări nu doar pentru a-ți gândi trecutul, ci şi pentru a înțelege de ce te-ai îndrăgostit mai târziu. El mărturiseşte că s-a gândit, că iluzia lui legată de hotărârea de a se lega de cea care-i este soție, cea din *începuturi, nu a crescut spre mai bine, s-a închircit chiar, în sclavia copiilor*, şi apoi a venit frica de a nu-i neferici pe cei care trăiau cu el în țări străine. Şi totuşi, toate acestea sunt *pleavă în vânt față de iubirea mea, numită năprasnică, pentru tine. Îi spun: vrei să te cerşesc? Da sau nu? Aş da totul pentru o părticică din ea, dar ea nu dă nimic.*

Pentru a o convinge de trăirile lui sufleteşti, El îi scrie că şi amăgirile sunt importante, *că dacă ar trebui să se despartă mâine, care ar fi acel mâine, ca şi cum poți uita ființa cunoscută de zeci de ani şi îndrăgită de cel puțin trei, mult de tot, sfâşietor de mult pentru mine, crede-mă...* Timpul de demult, trecutul i se înfățişează prezentului ca şi când o parte din viață, ceva de mijloc, a dispărut: *Nu-mi vine să cred ce se întâmplă. Seamănă cu romanele englezeşti, pagini de Iris Murdoch, Bucureştiul, România parcă îmi ies dintr-o poveste în care trecutul vrăjit, încremenit în timp, învie, nu cum era, ci mai bun.* Să fie oare amăgirile ceva care îndepărtează luciditatea atât de mult, încât întorci capul ca să nu o gândeşti, pentru că totuşi viața este o realitate şi ştim că este, acest lucru e

incontestabil, iar a gândi că viața curge nu ajunge pentru a trăi irealul; că viața este un vis nu este ceva ce poate fi real?

Apar şi îndoieli de tot felul, legate de starea Ei, de prezentul lui. *Poate că ea nu vrea să mai suporte țâşniri şi jăratec de dor, ca ale mele. Şi, pe deasupra, încărunțit, întârziat, nefolositor lumii ei.* Lui îi era teamă că ei îi va fi imposibil să înțeleagă nebunia lui şi că o va pierde. *Câteodată sunt speriat ca nu cumva mintea şi oboseala ei să transforme oleandrii şi pe mine în sinonime de minciuni, fantasme răsfățate sau un cățel care fuge după cățele primăvara.*

Chiar dacă îi face, în scrisori, reproşuri pentru reținerile şi distanța ei față de el, când aştepta ca ea să răspundă îndrăgirii lui cu îndrăgirea ei, pentru că îndrăgirea lui era atunci *în sens unic*, el găseşte o soluție, *o singură cheiță*, şi aceasta ar fi ca ea să creadă că el este o ființă care ar face orice pentru ea. Dar, în acelaşi timp, *n-o să renunț nicicând să fiu eu şi iubitor şi ciufut şi lacom, lihnit de tine şi trist de cum te porți cu mine, nu mai fi rea, zău, îmi face tare rău.*

Depărtarea ei, desigur, era greu de suportat, cum ştim prea bine că se întâmplă cu îndrăgostiții care trăiesc în afara reciprocității. Apelul la iluzii, la crearea de fantasme,

înlocuind realitatea, nu i se pare că-l ajută, că-i limpezeşte gândurile, dar nici nu-l îndepărtează de vis. El crede că *visul le este dat unora, câteodată, ca să țină lumea şi pe ei în aşteptarea, poate himerică, a înțelegerii şi îndrăgirii altei ființe.*

Am putea face abstracție de ideea de timp, nebunia timpurie sau cea târzie aduce cu sine ispitiri de coborâş sau înălțări, atâta vreme cât este nebunie. Se zice că doar naturile erotice, cu adevărat erotice, au sentimentul sfârşitului. Iubind, cobori până în străfundurile vieții, este prea multă fericire şi prea multă nefericire în suişurile şi coborâşurile iubirii şi uneori cei care iubesc îşi simt inima mult prea strâmtă pentru ceea ce trăiesc.

Ea, cea îndrăgită

Ştiam că în ceea ce voi citi, în jurnale şi scrisori, vor fi multe imagini ale celei îndrăgite de El, că percepția lui va fi plină de gânduri, păreri, desigur, cu totul personale, despre Ea, fie că era departe de ea sau în preajma ei.

El o vedea, o cunoştea, o construia în mintea lui, din priviri şi amintiri, poate o aproxima, totul ținea de felul în care încerca să o definească. Desigur, Ea exista, dar El îşi crea, atent mereu la ea, o Ea pentru el, o ființă alcătuită din ceea ce vedea şi gândea el. Şi, mai ales, din ceea ce-şi

dorea el. Deşi El scria că nu o idealizează mult pe cea îndrăgită târziu, idealizarea exista. Exteriorul, realul concret, determină lăuntricul la fel de mult pe cât lăuntricul, interiorul, plăsmuieşte exteriorul.

Când idealizăm pe cineva, nu ne dăm seama că vedem doar propriile noastre dorințe, imaginea perfecționată, nu infinitele şi minunatele imperfecțiuni ale persoanei iubite. Cineva mi-a spus odată, fiind îndrăgostit, că îndrăgostitul îndulceşte fața iubitei.

Ea îi zâmbea neîncrezătoare în vorbele lui, iar El ştia acest lucru: *Nu mă crede când îi spun că e frumoasă îmbrăcată în rochia verde de „derbedoaică Kerouac", atât de elegantă*. Ştia prea bine cât de mult îi place culoarea verde. Chiar scria că sufletul ei este verde şi frumos, ca şi ochii ei, verzi pe margine, însoțiți de un *râs alintat şi drag*. Ea mi-a spus, cu nostalgie în glas, cât de mult se bucura când el îi aducea inele cu pietre verzi, nu de smarald, ci de turcoaz, şi că odată, aflând că este şarpe în zodiacul chinezesc, i-a adus un inel cu doi şerpi înlănțuiți, cu ochi mici, de smaralde minuscule.

Gândurile Lui despre Ea arată cât de mult medita el la alcătuirea ei, la detaliile prezenței ei în viața lui secretă, pentru că tot ce scria parcă scria pentru el însuşi poate mai mult decât pentru ea: *I-am spus că n-are suflet sau că*

şi-l ascunde bine. Ea este o persoană, cred, deosebită şi, chiar lăsând la o parte nebunia mea, este una din rarele persoane despre care cred că pot trece înaintea mea. Nu mi-e uşor să spun asta, pentru că sunt orgolios şi destul de intolerant. Ţin la oameni ca la un fel de oiţe care trebuie păzite, unele dragi, altele care trebuie împinse în ocol.

Dincolo de referirile la Ea, găsim aici chiar felul în care El şi-a trăit viaţa. Pe de o parte, cei dragi erau jugul lui, care era de fapt obligaţia de a păzi familia. Pe de altă parte, era sclavia lui dată de statutul social important de a-i împinge pe oameni în ocol. Este aici un amestec, o dualitate interesantă a Lui, precum cele două feţe ale unei monede – la care voi reveni –, şi anume slăbiciunea lui care se însoţea cu puterea lui, slăbiciune în viaţa personală şi putere în viaţa socială. Pe de o parte, El mărturiseşte că a fost *înjugat la datorii morale*, pe de altă parte, a purtat jugul datoriei de a fi şef în viaţa profesională.

Scriind despre Ea, El nu se uită pe sine, îşi gândeşte istoria personală, *neputinţa de a sări peste pârleazul anilor, al vieţii lui trecute, că este tare rău de gură şi repezit şi prea exigent la detalii, deci nesimţit faţă de mulţi, putând răni oameni, dar şi păzitor al neajutoraţilor, al neputincioşilor în faţa vieţii*, nativ şi instinctual aşezându-

se la umbra protectoare a unora ca El. Dar chiar erau atât de neputincioşi cum îi credea el?

De ce trăim cu nevoia de certitudini de care atât de rar ne îndoim? În fond, istoria lui personală, ca orice altă istorie personală, era acea certitudine care apare la noi, la toţi oamenii, în momentul în care imperfecţiunile memoriei se întâlnesc cu inadecvările cunoaşterii. Acest lucru este atât de adevărat. Îl spune undeva şi Barnes. Dar dacă, gândind istoric, privind istoria mare, stările mentale pot fi deduse din fapte şi întâmplări, în viaţa noastră personală, în istoria mică, totul pare invers. Ce a făcut El sau orice altă persoană, faptele pot fi deduse din stările mentale prezente. Relaţia fapte – memorie – stări mentale este atât de complicată.

Uneori, descrierea Ei are note poetice, *ea are vocea de râuşor însorit când vrea, are zâmbete şi încruntări, întrebări directe, căutând adevăruri prin simplificări, suflet complicat şi tolerant în acelaşi timp, poate chiar şi faţă de nebunia mea iraţională, când mă priveşte cu ochii ei verzi şi căprui, când se opresc pe mine, felin şi străin.*

Alteori el simte ceva dincolo de idealizare, căutând realul. *Nu-mi vine să cred că ea este pentru mine acum singura „autoritate" pe care o recunosc. Şi de care mi-e frică. Desigur, o frică ciudată, mi-e frică să nu-i fac ei rău,*

dar mi-e frică de puterea ei de a-mi face rău, dacă vrea. Are fragilitatea acului de oțel. Desigur, îi era frică să n-o piardă, dar şi pentru că îi declara că *este unică şi indescifrabilă. Mi-e frică să nu dispar de pe lume fără să ştiu ceva mai mult despre sufletul ei*.

Deşi percepția şi imaginea celuilalt, a altuia, mai ales dacă este îndrăgit sau îndrăgită, sunt ceva ce-şi găseşte un loc, o cale în amestecul de vise, dorințe, întreruperi, dispute şi gâlcevi tandre, fantezii şi împotriviri, amintiri din alt timp, El căuta să-şi construiască un personaj al îndrăgirii lui, Ea. Succesiunile eurilor ei doreau a duce la o certitudine. Dar această certitudine era, la rândul ei, mereu aproximativă, volatilă. De aceea, El scria că are mai degrabă bănuieli. *Eşti capricioasă, de la o clipă la alta te schimbi, pentru că ce vrei tu aia eşti, dar între două schimbări eşti constantă. Când promiți ceva, faci, nu minți niciodată, dar te înşeli, eşti frumoasă că eşti mândră, dar nu-ți dai seama, şi nemiloasă, chiar semeni cu mine în existențialele mele idioate. Iubirea mea devine mai mare, ca frica, ura şi negura singurătății din ochii tăi.* El se întreabă *cine eşti? Şi rea, şi bună, şi urâcioasă, lăsătoare şi uitucă, mintoasă şi sătulă de minte, neîncrezătoare în vorbe şi mai ales în ale mele*. Până la urmă, această alcătuire este mereu dorită ca prezență, iar când este absentă, El simte

şi o spune: *Tânjesc după tine aşa cum eşti tu, oricum, jucăuşă, mohorât asocială, singuratică şi asocială, dar socializată şi plină de curiozitate.*

Să fi fost, mai degrabă, ceva legat de căutările Lui? Ceva ce aştepta fără să se gândească că aşteaptă şi care apare brusc? Dar bruscheţea nu este decât materializarea unei dorinţe latente care-şi cere dreptul la realitate. *Căutam, cred, ceva şi capricios, schimbător, dar şi serios, exigent, ceva raţional uneori, dar emoţional undeva, ascuns*, scria el.

Această căutare poate deveni un jind continuu: *Caut mereu o împlinire personală, trubadurii vorbeau de Graal şi adesea ai trecut pe lângă el orbit, părăsind binele probabil. Mă duc „de-a-n boulea" pe tărâmuri unde uneori e bine, alteori sunt iluzii. Mă cunosc, aşa sunt, fug de ce vreau, de ce ar trebui să vreau, supăr fiinţele şi pe tine, apoi mă dispreţuiesc, totuşi, continuând să merg, cam ghebos, spre un „mai bine" în care cred. Dar o să fie? Şi, în plus, fiind ţâfnos şi mândru, nu pot cerşi, nu vreau „milă".*

Mă uit la Ea, era la mine, şi-i citesc toate cuvintele scrise de El despre ea, despre cum o vede, cum o crede. Privirea mea e întrebătoare, ca şi când aş aştepta de la ea o părere, un gând. Ea însă îmi aduce pe tapet ideea de

vârstă, sigur, importantă, dar oare chiar singura importantă?

Ea îmi zice că-i spusesem să citească ceva de Julian Barnes. Şi că reținuse multe lucruri după lectura lui. Aşa că îmi citează oarecum fidel vorbele lui. Se referă la diferențele dintre tinerețe şi vârsta înaintată. Când suntem tineri, spune Ea amintindu-şi de Barnes, ne inventăm diverse forme de viitor pentru noi înşine, când suntem bătrâni, inventăm diverse forme de trecut pentru alții. Dar pentru el? – mă întreb eu, însă tac. Ce trecut şi-a inventat El? Dar pentru Ea?

Se ştie că orice apropiere între oameni, indiferent de relație, de felul ei, lasă urme, deşi rareori ne gândim la acest lucru sau nu ne gândim deloc. El admite că relația cu Ea l-a schimbat şi n-are importanță dacă în bine sau în rău – ce e bine, ce e rău? –, importantă e schimbarea lui pentru o mai mare potrivire cu Ea. Sau o acceptare a ei. Lipsa Lui de indulgență față de lume Ea o înțelege, dar în acelaşi timp o respinge. El scrie: *O ascult că nu acceptă pe „aşa cred", „aşa vreau", „aşa trebuie" şi nici reactivitatea mea mare la prostuți care nu sunt întotdeauna proşti.* În discuțiile lor, comportamentul față de alții reprezintă o temă principală. El scrie că *am acceptat faptul că nu pot fi mereu stăpân pe mine, rațional şi analitic şi nu mi-e uşor*

când mă năpădesc iraționalul sau reactivitatea violentă. Am mai învățat câte ceva de la ea, din drag şi înțelegerea ei. Poate că m-a deformat munca.

Deşi distantă, inabordabilă multă vreme, Ea îi este Lui *simțire, cuvinte şi țâşnirea de viață care nu se găseşte de două ori.* Apropierea de Ea este poate mai mare şi pentru că El s-a depărtat de prieteni, de cei care îi erau apropiați; *prietenii vechi trebuie cel mult văzuți, vorbele nu se leagă când încerc să le spun ceva despre lume.* El percepe schimbarea care s-a produs prin legătura lui cu Ea. Simte chiar diferența față de cel care era el înainte de a-l lovi nebunia îndrăgirii: *Mă fac diferit de mine, cum am devenit diferit de „eu". Din cauza ta, a râului care m-a luat şi a timpului care s-a oprit atunci când ți-am spus cât de mult te îndrăgesc. Chiar şi ceasul s-a oprit, era patru şi douăzeci şi două de minute după-masă.*

Într-adevăr, îmi spune Ea, nu mai vorbea atât de sigur pe el cum îl ştiam, nu mai avea un ton poruncitor, nu mai spunea „trebuie", „vreau", „hai să...", vorbe prin care-şi exprima puterea învingătorului în viață. Poate că lumea fantazată a contat în a alina patima lui de a învinge viața, care-i fusese țintă în tinerețe. Îi scria: *Clipe furate din lumea „reală" şi duse într-o lume a viselor, zânelor, brotăceilor şi râurilor, care te duc năvalnic unde vor ele.*

„La un moment dat”, îmi spunea Ea, „mi se părea că relația mea cu El devine complicată şi poate că mărturisirea lui, la care am zâmbit, nedumerită şi neîncrezătoare, fiind atât de neaşteptată, de bruscă, m-a făcut să mă întreb dacă doresc sau nu sau dacă pot sau nu să mă îndrăgostesc de el. Dar singurul lucru pe care am putut să-l fac a fost să las viața să curgă în mine, parându-i loviturile pe cât posibil şi trăind bucuriile unui cotidian dezlănțuit, zbânțuit, ca în tinerețe.

Viața e, în fond, o realitate bizară. Dacă ea devine ceva ireal, ceva parcă paralel la realitate, ea nu ne dă nici un drept de a spune că nu e realitate. Ne dă însă un drept, un singur drept, greu de dus, cel de a ne zbate într-un cerc vicios, care duce, chiar dacă nu vrem să ştim, către ceva grav. Noi însă nu vrem să vedem asta, nu vrem să vedem că mergem pe tărâmul nesiguranței.

Începuserăm să trăim acel gen de dragoste care, mai devreme sau mai târziu, avea să ne pună în fața unei alegeri. Fie te eliberezi, fie rămâi şi te supui fără a gândi mai mult. După cum vezi”, adaugă Ea, „el s-a eliberat, eu nu, timpii noştri nu s-au potrivit, s-au despărțit, ca valurile despicate de o corabie. Partea din el care va accepta, cred, încetul cu încetul, poate imperceptibil, absența mea şi noua lui identitate, eul lui fără mine, care

înainte nu-i dădea pace, poate s-a liniştit. Poate că a căpătat un simț cu totul nou, auxiliar, care-l face să vadă că viața e mai mare ca iubirea, că poate alege viața fără iubire renunțând la iubire. Sau, altfel spus, a ales una dintre cele două şine". La un moment dat, îmi spune Ea, şi chiar am recunoscut spusele ei din ce citisem, el se gândea că dacă Ea nu mai dorea să-l vadă, dacă-i lăsa impresia că doar îl suportă, dar nu-l doreşte, nedorind apropierea de el, n-ar mai fi insistat să-i fie în preajmă.

„Nu ştiu dacă chiar aşa ar fi fost", spune Ea cu o figură gânditoare, „pentru că nu am cum. Eu m-am îndrăgostit de el şi cred că amândoi ne căutam eurile noastre tinere, uitând de timpul care trecuse.

Imaginează-ți că doi oameni, un bărbat şi o femeie, se întâlnesc după mulți ani în care s-au văzut rareori, aproape ca şi când nu s-au văzut deloc. În trecut, ei au petrecut ceva timp împreună, niciodată singuri, şi de aceea se pot gândi că-i leagă unele amintiri. Şi aici încep neînțelegerile de care ei uită. Ei nu au aceleaşi amintiri sau cele pe care le au nu au nici o importanță, pentru că îi despart atât de multe amintiri pe care fiecare le are în vastele palate ale memoriei. Amintirile lor, cele care atârnă în definirea trecutului lor personal, nu sunt similare.

Când ajungi în pat cu cineva", îmi zice Ea, „e ca şi când ai avea o ciocnire cu amintirile şi obişnuinţele tuturor celor cu care te-ai culcat vreodată. Îţi pot apărea flash-uri de imagini, scântei ale trecutului, corpul îşi va cere dreptul la memorie, căci există o memorie a gesturilor, intimitatea se va nelinişti, se va tulbura de trecutul ei. Ca un vânt venit din senin care tulbură apele unui lac. Felul nostru de a face dragoste întrupează mnemonica istoriei noastre senzoriale şi sexuale.

Suma săruturilor trecute, chiar dacă par uitate sau chiar sunt uitate, se aşază în sărutul unui prezent. Când ajungi în pat cu cineva, două istorii sexuale se confruntă, se întâlnesc. Fiecare dintre cei doi vrea să-şi uite istoria, fiecare îşi doreşte cu o ardoare stângace începuturi virgine, înciudat fiind pe amintirile care vin nechemate, neinvitate, fiecare este doritor de a atinge capătul istoriei lui. Cred că tensiunea nespusă a unui «altfel» îi bântuie la început pe cei doi care ajung în pat împreună.

Îţi pot spune ce gândeam atunci, la început. Mă gândeam că bărbatul cu care împărţeam patul, El, putea să se dovedească a fi întruparea şi întruchiparea unor dorinţe uimitor de intense ale mele, pe care până atunci aproape că uitasem că le pot avea sau că aş putea să le

am. Şi adesea s-a dovedit că aşa era. Aveam entuziasme emoționale şi uneori uitam de vinovăția lui.

Dar oare bărbații se simt vinovați când ajung în pat cu o femeie de care nu s-au legat pe viață? Cred că se simt vinovați doar dacă sunt îndrăgostiți, dar nici de asta nu sunt prea sigură.

Trădarea corpului, dacă este însoțită cu trădarea inimii, cred că-i poate face pe bărbați vinovați, dar mai cred că frenezia erotică poate anula pe moment măcar vinovăția. Pentru că tensiunea ciudată a minții nechemate este anulată de ivirea năvalnică a pasiunii care-şi face loc undeva deasupra minții. Şi pasiunea, odată dezlănțuită, cu intensitatea ei neinhibată, cu necugetatele căutări ale corpului, te poate duce într-un univers al anonimatului erotic, dar atât de profund.

Ne-am înțeles fără vorbe, intuitiv, pentru că era o dragoste dincolo de limbaj, iar senzațiile nu se supun regulilor obişnuite ale descrierilor, ci, pur şi simplu, se trăiesc. Mângâiatul fiecărei falange a degetelor este oare ceva legat de vorbe sau tradus în vorbe? Acum, când ştiu că totul este trecut, nu ştiu ce-mi lipseşte mai mult, apropierea fizică, lentoarea amânată a gesturilor tandre, ospitalitatea pielii lui când mă ghemuiam lângă el în aşternut, simțindu-mă într-o siguranță fără nume,

adâncă, copilărească, fără gând, sau vorbele pe care le schimbam, într-o înțelegere în care nu conta ceea ce spuneam, ci mai degrabă sunetul, vocea. Ambele trăiri erau căutări”.

Sigur, m-am gândit eu, există apropieri fizice dorite, amintite după ce s-au petrecut, dar şi apropieri, să le zic, sufleteşti. Despre ambele apropieri, El i-a scris adesea. Cele fizice erau născute din dorința lui de a le repeta şi le exprima atât de bine: *Aş vrea să fiu fum de țigară sau borcan cu cremă sau inel de mână sau de picior sau cercel sau ciorapi de plasă sau orice porți tu*.

„Exagerata mea introspecție de acum se frânge în fața trăirii absenței lui”, îmi spune Ea. „Am şi acum impresia că ştiu orice amănunt, orice linie de pe chipul lui, îi ştiu fața cu atâta precizie, încât mi-o pot închipui întocmai ca în realitate. O văd aievea. Dar câtă vreme va mai dura asta? Când se va decolora ca pozele sepia?”

Privitul amănunțit are, fără îndoială, legătură cu îndrăgirea. Este contemplarea în detalii şi lipsa de grabă a privirii insațiabile, care e un semn sigur de îndrăgire. Şi El se pierdea în savurarea detaliilor ei, ca şi cum privea un tablou: *Înlemnesc, descântat, vrăjit, cum se mai spune, când o văd în bluza de dantelă neagră transparentă, sub care are un furou de mătase neagră, sub care sunt pieptul*

ei drag şi poate şi inima ei, dacă are vreuna. Iarăşi un vis, ca orice vis, nu ştiu de ce este frumos... Sunt o vieţuitoare căreia îi umpli lumea cu râs, agerime de minte, braţe, grumaz şi zâmbet şi picioare. Am întâlnit o fiinţă care îmi e mai necesară ca somnul, ca mâncarea, ca mintea – nu mă gândesc decât la ea. Şi care, având viaţa ei, plină de trecut şi prezent... îşi rupe câteva firimituri din ea, să nu fie vis imposibil, ci minune reală uneori.

Da, contemplarea unei persoane îndrăgite este ceva care ne convinge mai ales de importanţa privirii, cu toate că şi vocea ascultată, fără a gândi rostul vorbelor, pare să fie o componentă a magiei întâlnirii celor îndrăgostiţi. Şi Thomas Mann o spune undeva. El afirmă că atunci când iubeşti pe cineva eşti prea atent la vocea lui, la privirea lui şi la felul în care spune ceva, nu la ce spune, aşa încât îţi rămâne numai puţină atenţie, poate din ce spune nu rămâne prea mult atunci când elimini privirea, vocea, gestul.

Când am citit aceste vorbe ale lui Thomas Mann, mi-am adus aminte de ceva, dându-i dreptate cu totul. Ce înseamnă să citeşti ceva şi cum ce-ai citit îţi aduce amintiri! Ba chiar mai mult, ţi le aduce în prezent şi prin asta ţi le întăreşte. Amintirile tind să se înnădească precum vizitele neaşteptate ale cuiva neaşteptat.

Eram la mare, era în 1968 şi tocmai avusese loc invazia ruşilor în Cehoslovacia, țară care astăzi nu mai există. Eram la 2 Mai, în gazdă la nişte lipoveni foarte cumsecade. Curtea era minunată, cu corcoduşi şi tufişuri aiurea, ceva sălbatic. Uneori în curte adia mirosul de guvizi prăjiți şi de usturoi, iar dacă mergeai spre fundul curții mirosul mării şi al algelor ştergea cu totul mirosul de peşte prăjit.

La radio se spunea că ruşii intraseră în Cehoslovacia şi gazda noastră era neliniştită, pentru că la ea stătea şi un cuplu de polonezi tineri şi foarte îndrăgostiți. Gazda le pusese mâncare puțin mai devreme pe o masă mare de lemn, în curte, sub nişte pomi. Polonezul stătea la masă față-n față cu iubita lui, probabil că mâncarea se răcise, sigur nici nu o vedeau. El se uita vrăjit la ea, iar ea se uita vrăjită la el. Nu vorbeau, doar se priveau, pierduți unul în altul. Gazda venise să ne roage să le spunem că şi polonezii se aliaseră cu ruşii şi că vecinii ei, care aveau nişte cehi în gazdă, i-au zis să le spună polonezilor ce se întâmplă, ca să plece acasă. Situația era îngrijorătoare.

Gazda stătea speriată, cu mâinile pe burtă, aşteptând să vadă ce vor face polonezii când vor afla nenorocirea cehilor. Eu m-am dus la ei să le spun în englezeşte că ar trebui să afle vestea proastă şi să facă ceva. Țin minte că m-am apropiat de masa lor şi cred că nici n-au observat,

le-am spus de două ori că ruşii au intrat în Cehoslovacia, dar ei nici nu mă vedeau. După ce am insistat, ei au ieşit din transa privirii lor, au spus în poloneză ceva de genul „ah, Dumnezeule”, au sărit de la masă, nu ştiau ce să facă mai repede, i-au lăsat gazdei în loc de bani sacii lor de dormit şi nu mai ştiu ce şi au plecat năuci să găsească un mijloc de a ajunge acasă. Dar n-am să uit cât de prinşi erau în a se contempla reciproc şi cum erau cu totul absenți la tot ce era în jurul lor.

Amintirile mele de la mare, scoase la iveală de vorbele Ei, s-au spulberat când Ea mi-a spus că odată El şi-a amintit de o zicală românească. „Fără mânie, nu-i iubire”, aşa suna zicala. „E adevărat”, mi-a mărturisit Ea, „sunt uneori tare mânioasă. Poate ar fi trebuit să simt temerile justificate care se strecurau în mintea lui, făcându-i sufletul sumbru, poate că aşa s-au insinuat în timp resemnarea lui şi renunțarea la mine. Dar ce-aş fi putut face? Amândoi am ocolit viitorul în toate conversațiile noastre. Sau poate a tras de timp, ascunzându-şi temerile şi resemnarea, iar eu nu am ghicit aceste simțăminte, lăsând să curgă timpul. Între noi se crease o lume întreagă de locuri comune, de amintiri comune, care ne aparțineau numai nouă, dar din care lipsea viitorul.

Vedeam într-o singură direcție, prezentul. Aici se năştea, cred, o asimetrie între noi, eu eram cea care era în prezent, el avea prezentul bântuit uneori, sau poate adesea, de viitorul sumbru. Chiar dacă vorbeam mult despre trecut, despre vechile lui iubiri, deloc multe, despre ciudatele ițe ale sorții şi infinitele mistere ale vieții, eu eram adesea răutăcioasă, eram ca o canapea inconfortabilă de psihanaliză. Eu eram «cealaltă», o altă femeie, la care căuta înțelegere, descifrarea tandră a trecutului lui, necesară, şi, cel mai grav, eu, nedându-mi seama sau nevrând să-mi dau seama, nu eram suficientă". Existau cârligele despre care vom vorbi. Poate este adevărat că dacă nu iei în piept dificultățile mari este pentru că n-ai voință. Pare că voința poate fi paralizată de cârlige, cârligele care se hrănesc din timp. Ataşamentul față de cineva multă vreme prezent în viață este acel cârlig care naşte în timp o lume a cârligelor de tot soiul. Mai mici sau mai mari sau, mai bine zis, mai slabe sau mai puternice.

Şi totuşi, m-am gândit, privind-o pe Ea, să revin la ceva prin care trec toți îndrăgostiții, la aşteptările lor, când pline de speranță, când triste, cu suferință şi resemnare, stări volatile, labile, schimbătoare, cu *ierni obosite şi primăveri năvalnice.* În ce scria El, aceste stări se

aseamănă cu anotimpurile, chiar le numeşte *anotimpuri sufleteşti*. Şi, de aici, El trece la Ea, cea schimbătoare. *Mi-ai fost o ploaie de vară şi îngheţ, şi căldură leneşă de iulie*, scrie undeva, sperând că anotimpurile acestea pot reveni precum cele ale naturii. Pare-se că această alternanţă a anotimpurilor se potriveşte cu ideea absenţei şi prezenţei Lui în viaţa Ei, cu plecările şi revenirile lui, dar şi cu dorinţa lui de a-şi depăşi marginile sufleteşti şi trupeşti pentru a se alătura îndrăgitei: ...*să mă întind alături de tine, ca pe un ţărm, unde marea te acoperă şi apoi fuge, după vrerea şi legea ei, dar revine şi stai alături pe mal, aşteptând valul următor care vine.*

Nopţile de amor şi tandreţe grăbită, dorinţe adunate în absenţa întâlnirilor lor, sărutările lor, conversaţiile, lucrurile şi neînţelegerile peste care treceau fără nici o urmă de îndepărtare, complicităţile mentale, felul în care se acordau percepţiile lor, toate nu au făcut decât să construiască plăcerile continuităţii relaţiei lor şi să facă în aşa fel încât orice regăsire să aibă ceva nou. Tot ce este viu este irepetabil, chiar dacă ne bântuie ideea neadevărată a suprapunerii gesturilor de iubire.

Regăsindu-se, El şi Ea se mângâiau nebuneşte, cu râsete, gemete şi zvârcoleli dragi. Stăteau în întunericul patului ca *într-un început de lume, o facere mereu alta. Ne*

aruncam în pat, Doamne, e ca o vijelie, sunt înrobit ei şi raţional, şi trupeşte, scria El. Îşi dorea să stea cu Ea *îmbrăţişaţi sub luna, soarele şi stelele plăpumii ei care arăta ca o boltă cerească, şi-mi doream s-o mângâi încetişor şi să-i iau mâna şi să i-o pun peste a mea sau sub a mea când sunt în locul de jos.*

Fără îndoială, nu erau numai apropieri trupeşti, pentru că totul era plin şi de cuvinte, amintiri, râsete şi priviri cu atât de multe înţelesuri. Totul era atât de larg, ca o mare nesfârşită, nebunia regăsirii în care amândoi se încolăceau ca şerpii cu o disperare a revenirii, cu spaima sau tremurul unei sărutări sau mângâieri sau amintirea moliciunii unei coapse sau chiar învolburările nevoii de a şti că focul surd, permanent pe care fierbea dorinţa nu s-a stins. El ştia că nu se stinge dorinţa lui, urmărindu-i *mâinile şi buzele care erau de o blândeţe şi o „jucăuşenie" abia, abia atinsă de mine. Când stă ascunsă la pieptul meu mă simt ameţit de bucurie. Nu dorm, nu mănânc, nu beau.* Proximitatea cheamă intimităţi de tot felul, care devin ritualuri învăluite în complicitate: *Ea face o baie spumoasă cu lumânări şi cu mine, care stau alături şi o privesc, şi citesc, ea aşezată în cadă. Când se spală pe cap, cu părul pe spate, seamănă cu o germană aspră, extrem de glacială. Când iese din baie, dansează puţin un ritm englezesc şi*

tangouri. Apoi, sub plapumă. Dorința zvăpăiată de fericire exista pentru fiecare dintre ei.

Fantasme şi duplicitate: El

M-am frământat, gândindu-mă cine era sau este El, după spusele Ei – dar asta înseamnă cum îl construieşte Ea în mintea ei – şi din scrierile lui. Deci cum construiesc eu, cea care s-a apucat de scris despre această relație, un personaj absent, fără drept de vorbă, dar prezent în ceea ce-mi spune Ea şi în ceea ce-mi spun mie scriiturile lui. Poate că am stat să mă gândesc mai mult la ceva ce a scris El: *Există un cântar. Într-un taler e viața mea, cu mine, aşa cum sunt sau cum aş putea fi. În alt taler este urâciunea ce-i poate veni ei, îndrăgitei mele, din viața mea ambiguă. E de ştiut şi de ales.* Cine să aleagă? Pare că Ea. Dar ei, cred eu, nu i-a trecut prin cap să aleagă, pentru că El se autovictimizează, adăugând în continuare că *ambiguitățile mele vin din „implanturi" de milă şi datorie față de nevolnici care-mi atârnă ca bolovanii unei înecări.* Oare era o invitație făcută de El ca Ea să aleagă? Aşa pare. Dar oare sunt atât de puternice acele „implanturi", încât să nu fie chiar implanturi, ci mult mai mult? Când laşi să se înțeleagă că aleasa pe viață este un implant nu înseamnă oare că ai dorit ca Ea să creadă că relația ei cu

tine este mult mai mult, chiar ceva diferit de un implant? Nu-i poți reproşa Lui decât că învăluia atât de delicat duplicitatea lui în autovictimizarea ce devenea motiv pentru a o face pe Ea să nu se gândească la alegere. Să accepte duplicitatea ca pe ceva ce nu are rezolvare, ca pe un dat. Ea urma să-l accepte pe El cu implanturi cu tot.

Dar El o iubea şi simte nevoia de a-i spune ce crede că este iubirea: *Iubirea este trăirea unei dorințe de către o ființă ale cărei asprimi şi blândeți sunt ale tale. A cărei minte o înțelegi adesea înainte de a vorbi, ale cărei vorbe nici nu este necesar să le asculți, sunt deja în tine, al cărei trup este nemărginit, tainic, mângâiatul lui nu se termină nicicând, nu are țărmuri, nu are sfârşit, iubirea este o călătorie.* Şi dacă este vorba despre trăire, ea se petrece doar când are loc o întâlnire, întâlnirea cu o *alcătuire care se îmbină cu ascunzişurile tale, iar dacă acest lucru nu se întâmplă înseamnă că n-ai trăit.* Fie că n-ai găsit, fie că n-ai întâlnit această alcătuire.

Pot face, oare, o asociere între felul în care el se defineşte şi trăirile pe care le are, pe care le descrie? Voi încerca. El avea cultul mamei şi se gândea că de la ea a moştenit, în bună parte, felul lui de a fi. Se definea ca un om îndârjit de muncă, curios nebuneşte, umblând prin lume, se credea ager, ştiind tot ce vroia să ştie, dar nu

neapărat ce şi trebuia să ştie, *se ştia frate cu dracul, până se supăra pe el şi se lua de gât şi de piept cu toți dracii şi cu toți sfinții.*

Se ştia foarte emotiv şi timid, dar alteori nesăbuit şi îndrăzneț, crezând în zâne, zeițe, tărâmuri fermecate, în alte lumi mai bune. Soarta, scria el, *nu glumeşte cu etica, ea are uneltele ei ca să-şi țeasă firul. Firul meu, dacă Atropos nu-l rupe, o să fie, dacă-mi dai voie să fiu cu tine.*

Dar cine este Atropos? Este cea mai vârstnică dintre cele trei ursitoare din mitologia greacă şi este cea inflexibilă şi inevitabilă. Ea este cea care alege viața şi moartea muritorilor, tăind după vrerea ei firul vieții. Celelalte două surori ale ei torc şi măsoară lungimea firului. Într-un basorelief grecesc, Atropos are fusul şi firul vieții în mâini. De aceea El îşi dorea o ființă şi visătoare, care să ştie multe despre oameni şi locuri şi să vadă lucrurile mici ale vieții. Față de o asemenea ființă, pe care el e sigur că a găsit-o, El se face supus, ca hipnotizat. Pentru că El crede că şi-a pierdut o viață întreagă şi nu vrea să-şi piardă puținul rămas. Uitându-se în trecutul lui, se întreba dacă nu a fost *prost şi orbit în alegeri*, îşi cunoştea slăbiciunile şi faptul că fusese *înghețat ani de zile şi orb la strâmbătatea* celor pe care i-a avut în preajma

lui în viață. Părea un om mânios pe trecut, dar recunoscător pentru prezent.

Fără îndoială, Ea avea toate motivele să-i admire mintea, cunoştinţele, cultura, pasiunea pentru istorie, dar şi pentru biologie, curiozitatea față de tot ce ține de om şi de viață, interesul pentru antropologie, pentru religie în cele mai profunde aspecte ale ei, pentru literatura engleză cea mai sofisticată şi nu numai. Încercase să se apropie intim de religie, dar s-a adeverit că dezamăgirea lui l-a făcut să înțeleagă mai degrabă limitele noastre decât aportul religiei la linişte şi acceptarea destinului nostru. Spiritul critic şi interogațiile nu-l părăseau niciodată, ca şi cărțile mereu purtate cu el. Între El şi Ea exista un acord mental privind percepția condiției umane.

Aşa cum scria şi despre călătoriile lui solitare, evita cu obstinație mulțimile, grupurile, *graiurile neauzite ale oamenilor încolonați fără noimă, care înghit igrasia milenară a minții, pietrelor.*

Dar partea cealaltă a spiritului lui se înclina în fața unor ritualuri care se petreceau în singurătate, când *aprindea întotdeauna o lumânare pentru toate femeile vieții mele, cele pe care le iubesc sau le-am iubit*.

În jurnale apar observații critice privind religia: *Bisericile, toate, organizează un invariant al geneticii*

comportamentale a „păcatului”, care prin exteriorizarea lui într-o cauzalitate diavolească şi o speranță de „răscumpărare” cerească se perpetuează util social. Altfel, locul bisericii este luat de secte, vrăji, eresuri. Îi reproşa Ei că-i spune că *mintea lui e ca un pod sau ca o pivniță cu cărți şi amintiri, vraişte, găseşti de toate, dezordonat, haotic*, admițând asta, dar adăugând că acolo sunt de toate.

Pentru El, nevoia de apropiere a ființelor este o nevoie a trupurilor şi a vorbelor. Totuşi, credea că explozia artificiilor tuturor îndrăgirilor e săracă în vorbe, fiindcă nu ne trebuie vorbe când, uneori, ne putem strânge în brațe. *Poate o şoaptă şi, sigur, un râs, un murmur.*

Îi revine mereu timpul nebuniei, acel timp când a fost trăsnit într-o noapte pe terasa cu oleandri şi nu înțelege de ce s-a întâmplat asta. Tânjea, oare, după cineva, aşa cum ajunge să creadă? Să fie oare acea tânjire urmarea unor senzații de mare singurătate, de singurătate stelară a lumii, cum scrie el? Să fie oare acea singurătate ceea ce a produs, a stârnit *un fel de arşiță, de curățenie a unui pustiu al vieții mele, care mă îndemnau să o caut, să nu o pierd?*

Să fie, oare, chinul dragostei suportabil pentru că el este, cum spunea Cioran, *o armă în contra plictiselii*

cosmice, a putregaiului imanent? În fond, iubim ca să ne apărăm de vidul existenței, ca o reacțiune împotriva lui. Dimensiunea erotică a ființei noastre este o plinătate dureroasă care umple golul din noi şi din afara noastră. Pentru că după femei alergi din frica de singurătate şi rămâi cu ele dintr-o sete egală acelei frici? Oare de ce El nu a rămas?

Să fie oare senzația de irealitate ceva ce devine palid cu timpul, agresat subtil de realitate? Să fie oare ceea ce ți se întâmplă când nu te mai aştepți ceva ce cheamă irealitatea ca pe o unealtă a înțelegerii vieții?

El leagă ceea ce i s-a întâmplat de *senzația de irealitate, şi o improbabilitate maximă a întâlnirii cu o ființă despre care nu aş fi crezut că poate exista şi cum nu va mai exista alta. Unicitatea asta improbabilă mă sperie, nu mint, prin faptul că ar putea să dispară. Sau să se stingă. Dar şi prin faptul că poate va continua.* Sfărâmarea gândurilor de realitate, care-l însoțea ca o umbră chinuitoare, învingerea exasperării care-l ducea către imposibil sigur îi alungau revelațiile subite ale irealității. Realitatea şi irealitatea, ca şi absența şi prezența, seamănă cu valurile mării.

Cioran întreabă dacă am privit „marea în momentele ei de plictiseală. Parcă îşi agită valurile din scârbă de ea însăşi. Le trimite să nu se mai întoarcă. Dar ele revin,

revin neîncetat. Aşa păţim şi noi. Cine ne întoarce spre noi înşine, când ne sforţăm mai mult a ne îndepărta?”. De noi, de irealitate. În tristeţe, tot el ne spune, totul are două feţe. Nu poţi fi nici în iad şi nici în rai, nici în viaţă şi nici în moarte, un echivoc nesfârşit. Cu cât te apropii de realitate, cu cât ea îţi invadează ca valurile mării ţărmul sufletului, cu cât vezi lucrurile mai de aproape, nu mai poţi iubi decât pe măsura irealităţii lor şi forţa irealităţii nu ţine de noi, în mod misterios ea vine şi pleacă.

El mărturiseşte că ţine *de mult jurnale, pentru că, uneori, trăiesc în ceaţă, ştiu, şi atunci scriu, sperând în nimic. Deşi fără fotografii, jurnale, obiecte-fetişuri/amintiri sunt pierdut. Am nevoie să văd, să pipăi, să citesc, ca să pot visa lumea*.

S-ar fi putut să fie un bun subiect pentru Paul Ricœur, celebrul filosof francez care a impus termenul de „identitate narativă”. El a scris despre relaţia pe care un om o are cu sinele, cu el însuşi, susţinând că această relaţie este esenţialmente o interpretare activă. A fi narativ, povestitor de sine nu înseamnă a scrie poveşti, ci reflectă modul în care noi trăim timpul, în care înţelegem potenţialul pe care-l are viitorul şi modul în care organizăm mental sensul timpului. Orice trecut cere o narativizare, prin care noi punem împreună evenimente

trecute separate într-un întreg, ca un fel de scenariu, căutând să stabilim legături cauzale între acestea. De aceea căutăm explicații pentru ceea ce am trăit.

Viitorul nu este decât o poveste incipientă, imperfectă, incoerentă, pentru că el „se coace" în cuptorul timpului care trece din prezent spre el. Interpretarea pe care o dăm bucăților de trecut, scrie El, este *treabă de tălmaci*, cineva care face cunoscute intențiile altcuiva, a da sens adevărat sau fals. *Înțelegerea este tare limitată şi înşelătoare. Trăirea, clipa de vedere, de miros, mângâiere, auz, apropiere, este, probabil, singurul adevăr de care ne este frică, pentru că este trecător.* Nimic nu e veşnic şi nici cert. Cel mai prețios lucru în viață, ne spune Kenk[3], gândind grav, este efemeritatea ei.

Codependența şi nodurile

Nici o persoană nu intră într-o relație de una singură. Ea aduce cu sine, poartă întregul bagaj cultural acumulat în copilărie şi adolescență, o rețea de relații şi tradiții, ritualuri, ceva ce s-ar putea numi *provincia* sa. Asta ne spune Alain de Botton şi nimeni nu se poate îndoi de adevărul vorbelor lui. Mai mult decât atât, gândind mai departe, trebuie să admitem că provincia asta este ceva complex, este ca un edificiu care se poate fărâmița în

lucruri, realități din ce în ce mai mărunte, ajungând chiar la gesturi răzlețe, întâmplate cândva, dar rămase undeva la păstrare, din care apar amintirile noastre.

Alain de Botton foloseşte cuvântul „provincie”, care ne trimite la ideea de spațiu, la un loc, mai mare sau mai mic, şi la fel face Antoine de Saint-Exupéry, folosind cuvântul „țară”. Tot despre ideea de spațiu ar fi vorba când acesta spune că o copilărie este țara unui copil. Provincia lui de Botton este bogată în trăsături de clasă, regionale, de familie.

Provincia este ca un voal, un ansamblu de reprezentări, poate nu foarte conştiente, o putere concretă, trăită zilnic fără să-ți dai seama mereu, care modelează mintea şi comportamentul cuiva. Dacă inconştientul colectiv al lui Jung a fost imaginat de un pictor ca o femeie măreață, cu o fustă lungă şi largă sub care era aşezat un sat cu multe căsuțe, tot aşa ne-am putea imagina că provincia asta este ca o fustă sub care stă o persoană. Nici o fustă nu este la fel ca altă fustă – nu suntem noi diferiți? –, dar ceva le aseamănă, din moment ce ne înțelegem între noi, oamenii.

Tot gândindu-mă la cum ne imaginăm provincia, m-am hotărât nu s-o micşorez, ci să-i întăresc contururile şi mi-am imaginat-o ca pe o burka sub care stau femeile musulmane, care văd lumea prin acea plasă la nivelul

ochilor. Ele văd lumea, dar nu sunt libere să vadă orice şi nici n-o pot face, câmpul lor vizual este limitat de burka. Tot aşa, provincia are şi ea un contur, graniţe care se trec cu greu.

Amos Oz, cunoscutul scriitor israelian, nu-şi imaginează în termeni spaţiali determinările noastre, datul unei persoane. Nu vede o provincie, o ţară sau o burka, ci vede fragmentele acestui spaţiu al vieţii ca pe nişte cărţi de joc. El scrie că „ereditatea şi mediul care ne educă şi clasa noastră socială – toate astea sunt precum cărţile împărţite la întâmplare înainte de începerea jocului". Nimeni nu-şi alege provincia, ea ne este dată.

Spre deosebire de de Botton şi Saint-Exupéry, el adaugă ideea de ereditate, dar în rest ideile lor se aseamănă. Nu există libertate în această privinţă: lumea dă şi tu iei doar ce ţi s-a dat, n-ai nici o şansă să alegi. Problema este ce face fiecare cu cărţile care i s-au dat. Cu alte cuvinte, provincia, ţara, cărţile de joc ţi se dau, nu le alegi, iar jocul nu este decât viaţa însăşi şi ce faci tu cu ea. Şi, bineînţeles, pentru că nimeni nu trăieşte singur, ci printre oameni, toate acestea afectează lumea relaţiilor noastre.

Pentru Alain de Botton, provincia este un set de elemente, în mare măsură neconştiente, pe care o

persoană le consideră normale, firești, gesturi cotidiene, obișnuințe, mâncatul, spălatul rufelor, ce faci cu timpul tău, mici întâmplări, întâlniri și despărțiri, statul împreună cu cineva sau singur, dar undeva, cum trăiești în familia ta de origine sau în alt mediu.

Când doi oameni se întâlnesc și intră într-o relație, această relație implică în mod necesar întâlnirea a două provincii. Trecutul, cel lung și cel imediat, îi dă fiecăruia o provincie, o țară, un set de cărți de joc, o burka. Nici măcar când vorbim despre frați sau surori provinciile nu sunt la fel. Intră în joc ereditatea fiecăruia și determinările individuale. Întotdeauna există diferențe între provincii. O provincie este strict individuală, chiar dacă oamenii seamănă între ei.

Ce se întâmplă cu cele două provincii când două persoane intră într-o relație? Ce se întâmplă cu diferențele dintre ele, cum are loc coliziunea lor? Și acum, vrând-nevrând, pare necesar să ajungem la ideea de codependență, la cum apare din această coliziune realitatea care naște cârlige, cum se ivesc compatibilitățile și incompatibilitățile dintre două persoane.

Va trebui, astfel, să analizez și să-mi imaginez prin exerciții ale minții, să construiesc, eu fiind în exterior, relația Lui cu cea pe care a ales-o să-i fie alături pe viață.

Cum s-au aşezat cele două provincii alături şi cum diferența dintre ei a creat relația, modelând-o. Altfel n-aş putea înțelege cârligele.

Povara diferenței dintre „provinciile” de care am pomenit, menționându-l pe Alain de Botton, cădea pe umerii Lui. Normalitatea părea să se găsească în capul celei alese pe viață de către El în provincia ei. O provincie bogată, fără griji, fără spaime, fără gânduri incomode, date de realitatea cotidiană, deloc uşor de trăit, în sărăcia comunismului. Deci o viață cu servitori, în care responsabilitatea de sine nu se putea înfiripa deoarece era anulată de cei plătiți pentru asta. În această provincie totul părea să ți se cuvină, părea că nu ai nici o grijă pentru nimic, că nu ai cum să cunoşti viața în concretul ei cotidian şi, ca atare, ca „locuitor al acestei provincii”, căpătai un aer uşor năuc, fiind cu capul în nori, iar felul în care te purtai îți atrăgea din partea prietenilor o nedumerire vecină cu simpatia.

Ea, aleasa Lui de mai târziu, cea aleasă pe vecie, era neajutorată de sine, dar ajutorată de alții, lipsită de înțelegerea vieții, de problemele şi gravitatea ei. Viața ei era deja desenată de toți cei din jur, indiferent de apropierea față de ea. Neştiind ce este libertatea, n-o înțelegea şi nici nu şi-o dorea. De ce să-ți faci griji şi să iei

decizii, dacă nu e nevoie? Plecarea ei cu o bursă în străinătate, aranjată, nu i-a adus alte griji, pentru că acasă trăia în tot confortul, nu avea de ce să se minuneze prea mult de abundența Occidentului şi de vitrinele lui.

Ea şi-a articulat corect propriul personaj în relația care urma să se consolideze cu El, deja plecat din țară şi de care era în felul ei îndrăgostită. Din punctul de vedere al vieții, nu era vorba decât de un transfer, grija față de ea urma s-o aibă El. Ea va fi preluată de El cu toate problemele ei, aşteptând ca acesta să intre în rolul de protector, decident, întreținător al binelui ei.

El avea şi el provincia lui, diferită de a ei, avusese o copilărie grea, o tinerețe cu griji şi dificultăți, era dornic să-şi facă un viitor pe măsura frustrărilor profesionale şi existențiale care-l făcuseră să plece din țară. Deşi provinciile erau diferite, ei rămânerea în altă țară nu îi stârnea ambiții şi nici frici, era obişnuită cu binele cotidian, dar pentru el totul era o luptă de afirmare, prosperitate şi realizare.

Psihologii ar spune că întâlnirea celor doi a fost cea între o codependentă şi un narcisist normal, fireşte, cu particularitățile pe care le asociem acestor două etichete. O întâlnire între o persoană neautonomă şi o persoană care avea nevoie să răspundă nevoilor acesteia, ca parte a

proiectului său de aranjament de viață visată. Fiecare avea speranțele lui despre celălalt şi, desigur, îşi doreau foarte mult să trăiască împreună. El era puternic, ea era slabă.

Era vorba de o relație de putere cu multe rămurele în viața în ansamblul ei. Puterea o găsim definită în dicționare. Ea este „abilitatea de a face sau provoca ceva sau de a acționa asupra unei persoane sau a unui lucru" ori „abilitatea de a acționa sau produce un efect". Acestea sunt definiții mai largi. Dar definiții mai precise ne spun că puterea înseamnă „a avea control, autoritate sau influență asupra altora" sau „abilitatea de a exercita efort, puterea implicând o abilitate spirituală, mentală sau fizică, latentă sau exercitată de a acționa". În dragoste, ne spune Alain de Botton, problema puterii este mai degrabă asociată cu pasivitatea şi negativul; în loc să privim puterea ca pe o capacitate de a face ceva, ne putem gândi la ea ca la capacitatea de a nu face nimic. Această opinie a lui de Botton se apropie de puterea codependenților, care obțin avantaje din partea narcisişstilor normali sau patologici.

Aleasa despre care am vorbit pare că a înțeles cum este El, a proiectat o hartă mentală a trăsăturilor lui – încrâncenat luptător cu viața, dornic de afirmare, ascensiune socială, capabil şi doritor să ofere protecție – şi

a folosit-o ca să se orienteze în ceea ce avea de făcut în relația cu El, să vadă ce putea ea oferi în schimbul confortului dat de El.

Uniunea lor s-a petrecut sub semnul siguranței de care avea nevoie fiecare, o siguranță mai degrabă neconştientă a ei şi o siguranță conştientă a lui.

Treptat şi cu eforturi, El şi-a construit o viață de câştigător, iar ea intra ca parte în acest proiect, el aşteptând de la ea ceva ce credea că ea va face. Viața de câştigător însemna, din scrierile lui, familie, poziție socială înaltă, confort financiar, vacanțe la mări calde, căldurică occidentală, risipă consumeristă a banilor câştigați, copii răsfățați, toate acestea obținute cu multe călătorii profesionale, răspundere, decizii obositoare, cerând efort şi abilități sociale şi multă muncă. Pentru El, o astfel de viață era un succes, pentru ea era ceva ce i se cuvenea şi, deci, aşteptări împlinite.

Ea, aleasa, intra perfect în rolul de neajutorată, neputincioasă de a se descurca cu administrarea vieții, avea nevoie de el, iar el avea nevoie de supunerea ei față de autoritatea lui de protector, de admirația față de el, care-i legitima statutul de câştigător. El era un salvator.

În aproape toate căsniciile, unul dintre cei doi este egoist, iar celălalt mai puțin. Cu timpul, se instaurează un

model de viață, care ajunge să fie inflexibil, în care unul dintre cei doi cere şi aşteaptă, iar celălalt dă. De fapt, fiecare primeşte ceva sau fiecare răspunde într-un fel unor nevoi ale celuilalt. Desigur, nevoi diferite, care ne trimit la provinciile lor.

Probabil, şi spun probabil pentru că nu fac decât presupoziții ale unor scenarii de relații interpersonale şi conectări emoționale, că El îi sugera alesei cum să se simtă. Şi ea, neconştient, dar instinctiv şi formată în provincia ei, intra în rol. Cum se simțea ea când era cu el? Probabil că se simțea în siguranță, apărată, într-un fel departe de lumea reală, dar bine instalată în lumea ei conjugală.

Se ştie că relațiile dintre oameni nu se bazează atât pe calitățile, trăsăturile psihologice ale celorlalți, cât pe efectul pe care acestea îl au asupra imaginii noastre despre noi, pe abilitatea lor de a oferi o imagine de sine şi un statut dorit, convenabil, adecvat aşteptărilor noastre. Existăm în parametrii percepției celorlalți. Aşa, probabil, s-a făcut că El îşi trăia fără probleme puterea, atât social până la sfârşitul carierei, cât şi în viața personală, atâta vreme cât nu-l încolțeau dezamăgirile şi poate unele frustrări. Era cineva, era important, era ocupat şi mai puțin implicat în viața în doi.

Se consideră, în psihologie, că în general femeile sunt codependente, iar bărbații mai degrabă înclinați sau presați de așteptări sociale să fie narcisiști. Un narcisism normal însă. Între codependență, așa cum pare să o aibă ea, și El, cel ce pare să fie narcisist, lipsesc granițele clare ale eurilor.

Codependenții, femei mai ales, dar și bărbați, sunt atrași de alții, care sunt încrezători în ei înșiși, convinși de siguranța lor de sine, pentru că etalează trăsături de păuni, adică superioritate în autoritate. Păunii se dau mari pentru că se cred mari și viața nu le neagă manifestarea acestor trăsături. Codependenții sunt fascinați de această grandoare, iar narcisiștii se bucură de impresia pe care o fac și care le întărește stima de sine.

Narcisiștii caută relații cu persoane supuse care le dau satisfacția trăirii superiorității, puterii și respectului de sine. Psihologii susțin că codependenții sunt partenerii ideali pentru narcisiști. Ei, narcisiștii, au o nevoie constantă de admirație și nu sunt deranjați de faptul că partenerii lor codependenți sunt indecisi, nu fac alegeri, nu au inițiative, nu iau decizii fără a apela la autoritate. Aceștia își exprimă constant dependența lor, iar narcisiștii se hrănesc din trăirea superiorității.

Traiul împreună, proximitatea extremă şi intensitatea dorințelor, chiar diferite ca motivație psihologică, ale cuplului codependentă-narcisist ne arată că granițele care definesc autonomia individuală sunt atât de fragile, de slabe, încât funcționarea în mod individual diferențiat este radical retardată sau, poate mai corect, compromisă.

În general, se observă că femeile responsabilizează bărbații mai ales în aspectul social al relației – este bine să apari însoțită de un bărbat, mai ales când te afli printre cupluri, bărbatul susține financiar femeia, chiar dacă şi ea câştigă bani – şi tot ele se responsabilizează față de bărbați mai ales în aspectul privat al vieții. Ceea ce se numeşte „maternalizarea bărbatului" exprimă această tendință, când femeile îngrijesc bărbații cot la cot cu copiii, maternitatea ca atitudine fiind mereu prezentă.

Codependenților le lipsesc granițele clare ale eului, ei nu ştiu unde se sfârşesc eurile lor şi unde încep ale altora şi asta duce la relații încâlcite, fuzionale psihologic şi la dificultatea de a face separări. Pentru codependenți, narcisiştii sunt magneți naturali, de care se simt atraşi pentru că ei sunt sursa supraviețuirii lor. De aceea, codependenții, neavând autonomie personală, sunt preocupați de alții, chiar dacă nu sunt capabili să le ofere

sprijin sau ajutor. În cazul lor, emoțiile nu au nici o acoperire pragmatică.

Codependența, spun psihologii, este adesea învățată în familia de origine, fiind o latură importantă a provinciei. Unii codependenți sunt copii ce reproduc modelul de căsnicie al părinților lor, simțindu-se neconştient neglijați emoțional de aceştia, cu frică de singurătate, cu tendința de a-i controla pe cei de care depind, confortabili în rolul de martiri, printr-o extensie a dorinței de a fi iubiți, luați în seamă, îngrijiți, dar dincolo de responsabilitățile formale ale rolului de părinte.

La prima impresie, pentru psihologi, narcisismul şi codependența par să fie laturi opuse ale aceluiaşi spectru sau cele două fețe ale unei monede, pentru că narcisistul este excesiv de focusat pe sine şi pe nevoile lui, în timp ce codependentul este focusat pe alții. Narcisistul se defineşte prioritar prin sine, codependentul se defineşte prin alții. În ambele situații, persoanele au o imagine de sine nerealistă, fie, ca în cazul narcisistului, înaltă, ambițioasă, sursă de grandoare, fie negativă, scăzută, semnificând lipsă de soliditate a eului, nestructurare a eului şi dependență de alții, dezorientare în fața vieții care reclamă decizii despre sine, ca în cazul codependentului.

Relația lungă în timp dintre o personalitate narcisistă şi o personalitate codependentă este generatoare de conflicte, nemulțumiri, din motive diferite, având adesea un aspect toxic, dar neducând la despărțire. Până la urmă, ele depind una de alta. Când cineva crede că iubeşte pe altcineva care are probleme, cea mai obişnuită reacție este să declare că problema nu-i aparține. Are acea problemă, evident, dar nu e trăsătura principală a caracterului său, este acolo mai degrabă din întâmplare, un mic impediment pe care timpul îl va diminua sau chiar îl va şterge. Dar nu e aşa.

Codependenții manipulează, adesea neconştient, se consideră victime, nu sunt atenți la nevoile altora, au acțiuni necerute de aceştia, provenind din neputința de a-i percepe matur pe cei din jur, nu-şi poartă propria responsabilitate, nu înțeleg reciprocitatea, dar îi exploatează emoțional pe ceilalți, sunt foarte vigilenți să nu piardă protecția narcisistului – salvator, de care depind – şi sunt îngroziți de ideea de a fi abandonați. În acelaşi timp, codependenții sunt pentru narcisişti o sursă de trăire a satisfacției şi confirmării puterii, a nevoii de putere, mai ales pentru că codependenții cer mereu aprobare, sunt incapabili de a lua decizii.

Nesiguranța structurală a codependenților îi face să fie suspicioşi şi controlatori, intrând în panică atunci când simt, real sau imaginar, amenințări potențiale de a-şi pierde protecția pe care o au sau de a se depărta fizic de protector.

Supunerea voluntară şi neconştientă, starea lor intimă de neputință, de inferioritate flatează nevoia de afirmare, de prestigiu şi orgoliul narcisiştilor. Codependenții o simt, dar nu cred că o conştientizează. Acesta este unul dintre cârligele care-i fac să trăiască împreună complicat, în cuplu, fără însă a se elibera unii de alții.

Codependenții, neavând nici tendința şi nici nevoia de autonomie psihologică şi existențială, doresc rutină, obişnuință şi stabilitate vitală. Având un grad redus de maturitate emoțională, confundă acțiunile lor de grijă față de alții, de proiecție şi intruzie în viața celor din jurul lor, sacrificiile pe care cred că le fac în numele supunerii cu iubirea şi loialitatea şi chiar se simt victime, când, de fapt, ei nu ar exista fără a se agăța de o persoană puternică, determinată să câştige lupta cu viața, apreciată social, dominatoare.

Undeva am citit o comparație a relației dintre codependent şi narcisist cu un dans în care cei doi sunt la început fascinați unul de altul, dar mai ales

codependentul, care-l găseşte pe narcisist fermecător, de încredere, dominator, copiindu-i vorbele şi gesturile. Începutul relației este marcat de supraevaluare, fiecare găseşte satisfacție în a-l întâlni pe celălalt. Poate mai degrabă narcisistul. Coregrafia acestui dans are determinări psihologice, greu de descifrat.

Psihologii spun că după supraevaluare urmează, odată ce proximitatea oferă un teren facil de cunoaştere reciprocă, o deevaluare, în care fiecare se simte folosit de celălalt, mai mult narcisistul, dar ei nu se pot despărți. Urmează o altă etapă, numită *discard*, când timpul trece, o etapă de renunțare a narcisistului, care percepe relația ca fiind inutilă, fără sensul inițial, trăind dezamăgirea, dar fără să poată ieşi din acest joc. Trăsătura distinctivă a autoamăgirii Lui a fost, probabil, imposibilitatea lui de a fi coerent în privința a două convingeri care s-ar fi anulat una pe alta: convingerea că viața este cum şi-a dorit-o şi convingerea că la aşteptările lui privind relația în care era implicat nu i se răspunde aşa cum a sperat şi şi-a dorit.

El, narcisistul, deține puterea, codependentul îl urmează, jocul continuă sau dansul nu se opreşte. Narcisistul este egoist şi absorbit de sine, el controlează atât dansul, cât şi dansatorul, pe când codependentul controlează ca dansul, cu dramele, reproşurile, disputele,

neglijențele ce apar, orice fel de nepotriviri, să nu înceteze. Frica de singurătate, nesiguranța codependentului sunt pentru narcisist o piedică în a-l părăsi şi o obligație care devine pentru el un jug. Dar nu este chiar jug, ci un alt tip de dependență sau, mai corect spus, de codependență. Narcisistul trăieşte şi el o formă de codependență, diferită de cea a codependentului supus. Anumite fațete ale naturii lui, deşi erau mai pregnante decât altele, erau neglijate chiar de către el.

Unii psihologi adaugă la profilul narcisistului o trăsătură mai rar prezentă în descrierea manifestărilor sale. Ei admit că narcisistul nu suportă critici, este focusat pe el, intră adesea în dispute şi îl face pe codependent, cu acordul acestuia însă, un accesoriu al vieții lui. Aceşti psihologi – citez un interviu cu psihoterapeutul György Gáspár dintr-un număr al revistei *Psychologies* – susțin că „narcisistul se va scălda în baia de aprecieri şi complimente venite din partea unui partener căruia îi este dificil să-şi ofere lui iubire şi prețuire de sine... Cei care se îndrăgostesc de narcisici au adesea tendințe de subjugare, autosacrificiu şi o mare neîncredere în sine. Sunt obişnuiți cu deprivarea emoțională, ca ceilalți să aibă mereu dreptate şi nu dețin o voce autentică, de aceea îşi exprimă admirația față de

talentele narcisicului, care pare să aibă mereu dreptate şi dreptul la ultimul cuvânt". Chiar mai mult, unii psihologi susțin că narcisistul are un eu fragil şi slab, dependent de admirația şi siguranța pe care le are codependentul trăind cu el, şi prin aceasta devine codependent la rândul lui.

Narcisistul nu vrea să accepte că el a contribuit la încurajarea imaturității, iresponsabilității şi supunerii codependentului, exploatând neconştient încrederea excesivă a acestuia, nevoia compulsivă de aprobare şi identitate, manifestată printr-un ataşament aproape primitiv al codependentului. Această ofertă făcută narcisistului îl va face să-l trateze pe furnizorul ofertei – pe codependent – ca pe o parte a lui, să răspundă nevoilor codependentului şi să-l integreze pe acesta, separarea de el devenind imposibilă. Infinita indulgență a narcisistului față de codependent este considerată de codependent drept iubire – şi poate că şi este o formă de iubire, de ataşament, aşa cum şi codependentul a dezvoltat un ataşament față de narcisist. Poate nu este fericire, dar este sigur nevoia de a fi împreună.

Oferta narcisistă, concept descris de Otto Fenichel în 1938, este definită ca un tip de admirație, sprijin interpersonal şi susținere pe care o persoană îl ia din mediul său şi care îi este esențial pentru imaginea de sine.

Aş putea spune că El a avut această ofertă atât în mediul social/profesional, unde i s-au recunoscut puterea de statut şi prestigiul, cât şi în mediul personal.

Din toate cele de mai sus reiese că relațiile, în general, sunt foarte complicate. Nici nu putem susține că narcisiştii sunt toți la fel şi nici că toți codependenții sunt la fel. Nici nu putem spune că o mică doză de narcisism nu poate da unei persoane farmec sau că codependența nu există în toate relațiile dintre oameni, mai ales în cele de cuplu – soț-soție, părinți-copii.

Granițele psihologice dintre oameni sunt greu de definit, nu sunt clare, precise, echilibrul între dependență şi autonomie există pe mai multe niveluri şi în diferite grade. Este imposibil să le cuantificăm, oricâte scale şi teste am folosi.

Salvador Minuchin, despre care cred că am amintit cu alte ocazii, a propus un termen pentru a defini un anumit tip de relație mai mult sau mai puțin bolnăvicioasă şi adesea chiar toxică. Termenul lui, *enmeshment*, poate fi înțeles mai degrabă intuitiv, dacă nu suntem psihologi. El se referă la cârlige, la acele relații în care cei doi sunt prinşi ca într-o plasă, aşa cum se prind peştii, care nu se pot elibera din plasă. Le-am putea numi relații încârligate, nu prea elegant lingvistic, dar sugestiv. Le-am putea numi

relații încâlcite, așa cum se numesc firele dintr-un ghem greu de descurcat.

Într-una din cărțile sale, Amos Oz folosește cuvântul *leratek*, încercând să-i explice sensul. El scrie: „Deci originea cuvântului «a fermeca», *leratek*, se află în Talmudul de la Ierusalim, în aramaica din zona Israelului, *ratka* – adică parcela înconjurată de un gard –, de unde vine verbul *leratek*, adică a lega, a încătuşa, a interzice prin *retukot*, cătuşe. Cătuşele astea seamănă, poate, cu nişte lanțuri. Sau cu nişte lese. Şi părinții?”.

Nu ştiu cum aş putea găsi un termen adecvat, potrivit, dar, descriind relații ca acelea dintre narcisişti şi codependenți, le putem intui şi putem distinge gradul de sănătate al unei relații. Toate relațiile pot genera cârlige. Legăturile de sânge rareori nu generează cârlige. Relațiile de cuplu generează cârlige – sau conexiuni –, copiii îi leagă pe părinții lor, legături financiare – situațiile economice au un puternic impact psihologic –, legături emoționale generate de experiențe comune şi emoții împărtăşite.

Am putea defini aceste cârlige ca fiind ataşamente, uneori legale, alteori morale, dincolo de legi. Minuchin susținea că trebuie să existe un echilibru între angajarea într-o relație şi autonomia celor angajați, ca indivizi. Pentru el, acest echilibru duce la relații sănătoase.

Suntem prinşi în plasă, încârligaţi, când folosim un individ pentru a ne defini identitar, pentru a ne defini ca având un eu. Altfel nu ne realizăm identitatea noastră completă decât prin altcineva.

Pentru Minuchin, există o diferenţă între încârligare şi iubire. În iubire, un individ poate funcţiona independent. O intimitate sănătoasă, spune el, se bazează pe iubire, încârligarea se bazează pe frică şi frica dezvoltă controlul unuia dintre cei doi asupra celuilalt. Poate un control născut din instinctul supravieţuirii, neconştient în bună parte, dar şi cu ingrediente conştiente. Oare chiar există aceste ingrediente conştiente?

Ce ne spune La Boétie despre servitutea voluntară? Ne spune că nu e vorba despre o servitute voluntară în sensul unei dominaţii – codependentul faţă de narcisist, aş particulariza – acceptate în toată conştiinţa; recunoaşterea legitimităţii – a Lui – nu e un act liber al conştiinţei clare. Dominatul face probă de complicitate nu datorită unui determinism exterior.

Ce resorturi are adeziunea dominatului, adeziunea alesei? Ideea-forţă este că complicitatea se exersează în obscuritatea dispoziţiilor de habitus, cele ale provinciei de care am amintit, unde sunt înscrise schemele percepţiei, aprecierii şi acţiunii care stau la baza deciziilor conştiinţei

şi controlului voinței, o relație de cunoaştere şi recunoaştere practică profund obscură ei înseşi.

Lumea noastră este cunoscută prin categorii, concepte şi, mai ales, scheme – de pildă, superior-inferior, masculin-feminin, alb-negru, bine-rău –, impuse din exterior prin ordinea socială în care trăim. Schemele sunt structuri cognitive pe care le asimilăm ca fiind perfect naturale, fireşti, ca stare normală a lumii şi a vieţuirii. Rezultatul acestui proces de interiorizare este habitus-ul. Este provincia fiecăruia dintre noi. Acest ansamblu de dispoziții achiziționate în copilărie şi adolescență modelează şi orientează credințele şi acțiunile noastre.

Să revin la La Boétie şi la servitutea voluntară. Tot ce spunea el ne trimite la ideea de codependență, la relația dintre dominat şi dominator şi la fluiditatea misterioasă, psihologic vorbind, între cele două părți. Ce ne mai spune el? Că secretul dominației ține de dorința din fiecare – adică fiecare parte sau individ –, indiferent de locul pe care-l ocupă în ierarhia puterilor, de a se identifica cu dominatorul, făcându-se stăpânul celuilalt. Secretul dominației pare să fie complicitatea.

Pentru La Boétie, prima explicație a servituții voluntare este asociată cu habitus-ul. Aleasa lui, prin habitus-ul ei, a ingerat fără opoziție, cum spunea La Boétie, „veninul

amar al supunerii". Totul i s-a părut firesc, normal, termeni de comparație nu prea există pentru habitus, pentru că aceea era lumea în care deschisese ea ochii. Ea nu cunoscuse libertatea, lumea alegerilor, a deciziilor, chiar mici, nu era conştientă de ce i-ar fi putut lipsi.

Undeva mi-am notat ceea ce scria scriitorul polonez Henryk Sienkiewicz despre sufletul femeii. „Sufletul femeii seamănă cu pasărea colibri, care ştie să zburde liberă în tufişurile cele mai dese, fără să se agațe de nici o crenguță, fără să lovească nici o frunză." Mi-am dat seama că nu se potriveşte acest lucru pentru femeile codependente. Ele nu zburdă libere în tufişurile cele mai dese, ci se îndreaptă doar către un tufiş, ele nu se agață de o crenguță, ci de o creangă, ca să fie sigure de locul lor, şi nici nu e necesar să lovească vreo frunză, pentru că un tufiş nu are multe frunze.

Libertatea nu are nici un preț pentru codependenți, pentru că ei sunt obişnuiți cu supunerea, cu neparticiparea la decizii şi pentru că, pur şi simplu, nu au avut starea naturală a libertății. Codependenții cred că servitutea lor procură, furnizează loialitate față de cei de care depind, iar această loialitate este pentru ei înşişi definiția iubirii. În acest sens, dominația Lui nu ar putea fi explicată decât printr-o complicitate inconştientă, mutuală

a persoanei dominate, a alesei. Aici se află misterul mecanismelor psihologice ale supunerii. Indivizii supuşi sunt complici la starea lor de supunere.

Din toate cele de mai sus, putem gândi că această realitate psihologică din universul relațiilor, codependența, este prezentă în viața oricui şi că ceea ce e important este echilibrul dintre autonomie şi dependență, că un grad mare de codependență, când se întâlneşte cu un grad semnificativ, deşi poate puțin alături de normalitate, de narcisism, poate duce la dificultăți de relaționare în viața cotidiană. Dar nu neapărat la separare, pentru că mult mai multe variabile intră în jocul stabilității unei relații. În Maramureş, un țăran foarte isteț mi-a spus, despre relațiile în cuplu, că cei implicați „se învrăjbesc să trăiască împreună".

Epilog

Universul e plin de rețele
E ca o imensă pânză de păianjen.
Există legături nevăzute
între tot ce se întâmplă.

(Sofia Folberth, citată de Ruxandra Hurezean în

Povestea saşilor din Transilvania. Spusă chiar de ei, Editura Şcoala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2016)

Să fie, oare, retragerea Lui pe terasa cu oleandri un semn de câştigare a unei lucidități a vârstei, de micşorare a vitalității dragostei? Paşii făcuți de El în iubire probabil că intimidaseră cunoaşterea în detalii a existenței lui, iar acum ajunsese la ceva ce intervenise în mintea lui. Dar ce? Acea lume atât de vastă a ființei lui, în care se dezlănțuia luciditatea, dusese la retragerea iubirii, o retragere în care iubirea era înfrântă şi năucă, aşa cum un animal de vânătoare iese din luptă, resemnat şi spăsit. Poate că El murise pentru lume şi i se făcuse dor, un dor înrobitor, de a-şi consuma ce-i mai rămânea de trăit într-o nostalgie neîmplinită? Dorința lui de singurătate este, oare, o deghizare poetică a egoismului?

„Dacă la o vârstă a înşelăciunilor se crease un gol pe care l-am umplut eu", îmi spune Ea, „a urmat ca un val care aranjează, liniştește nisipul țărmului, o ştergere nereală, dar nemernică pentru mine a cugetului legat de trecut, ceva rece şi cu totul dureros pentru mine. Avusese decepții, cine n-are?, care-i făceau lumea străvezie, fără a

vedea precis ce n-ar fi trebuit să facă, dar acum vede. Vraja care-i dădea putere s-a dus". El vede că n-ar fi trebuit să facă ce a făcut în numele unei vieți care nu trebuia ridicată la rang de vis, de irealitate, ci în numele unei vieți pe care o duc aproape toți oamenii.

Iubirea Lui pentru Ea se întâmplase şi pentru că toamnele lui se aprinseseră, împreună cu primăvara instinctelor, sorbind aceste adieri primăvăratice într-o tinerețe de mult trecută. Să fi făcut acele toamne amorțite ca inima lui să se întoarcă în locul de unde era, se stinsese focul aprins târziu al toamnelor negândite în alte vremuri?

Ea mi-a spus că ceva din ce citise recent se potrivea când se gândea la El. Era ceva din scrierile lui Cioran: „Sunt bătrân prin tot ce nu-i uitare în trecutul meu, prin toate clipele pe care le-am scos din neştiința perfectă a temporalității şi le-am obligat să fie singure şi eu să fiu singur cu ele". Totul, iubirea lui, fusese posibil din clipa în care pierduse frânele timpului, i-am spus eu, gândindu-mă la ce citise ea. Oare nu se pierd frânele şi când eşti tânăr?

Dorința poate aduce insomnie şi când inima e fragedă, şi când e căruntă, nu-i aşa? Timpul fără culoare, alb al rutinei, plictiselii nu cere ceva, ceva ce cauți sau aştepți?

Şi asta se poate întâmpla oricând şi oricui. Dar important este la ce duce acest sentiment greu de dus. Poate că erotismul este ceva deasupra omului, poate că el îl aduce în stări pe care nu le cunoaşte sau nu le cunoaşte aşa cum le-a trăit în trecutul lui. Poate că, năpădit de valurile erotismului, fără să fii atent la ce e în jurul tău, la vietățile care foşnesc pe lângă tine, la viața care macină mărunt timpul sau invers, la timpul care macină mărunt viața, atunci când apare iubirea ajungi, ca El, prins în somnul ademenitor şi voluptuos al iubirii, uiți totul, pierzi frânele timpului. Dar, trezit din dragoste, oare de ce, poți cădea sfâşietor în luciditate? Adevărul, acel minus de iluzie, amenințător, alungă iubirea, iar impertinența emoțiilor sperie.

Renunțând la iubire, renunți la o parte de existență şi acest lucru, când luciditatea înfrânge emoția, nu pare să nu înfrângă şi iubirea. „Mă gândesc”, îmi spune Ea, „că El este tulburat, că are dorința de a se regăsi în tumultul sentimentelor contradictorii din sufletul lui, care sigur îl oboseau. Pe de o parte, este probabil resemnat că totul a intrat în ordine, dar, pe de altă parte, cred că-l cuprinde disperarea când se gândeşte că nu a ştiut poate să-şi învingă uzura şi spaimele vârstei, să facă un pas decisiv şi

să aleagă aventura, curajul schimbării, o altă nebunie. Sau poate mă înşel".

Şi totuşi, Ea, recitind scrierile Lui, consideră că a anunțat despărțirea când i-a scris: *Nu mă pot lipsi de tine, să o ştii, şi te rog să mă laşi să te urmez în viața ta cât s-o putea mai aproape sau mai departe. Dar să fiu „cu tine"... Mi-aş dori să fiu „al tău", chiar nefiind nici prezent şi nici aproape. Să ştiu că „eşti", chiar departe, mozaic viu şi mişcător, caleidoscopic, schimbător, tu, ocheanul vieții mele.*

Lui însă i se potriveşte acum ceea ce a scris Kenk[3]: „Cea mai plăcută dintre toate distracțiile e să şezi singur la lumina unei lămpi, având în față o carte deschisă, şi să te împrieteneşti cu oameni dintr-un trecut îndepărtat, pe care nu i-ai întâlnit niciodată". „La o terasă cu oleandri şi un pahar cu vin", adaugă Ea, pe un ton uşor răutăcios.

„Oare cine sunt eu acum?", se întreba Ea. „Sunt ceva într-un sertar al unui dulap, pe care El nu-l mai deschide sau nu mai vrea să-l deschidă? Am fost ceva adăugat târziu la viața lui, aşa cum înainte de a pleca la o petrecere sau undeva îți arunci privirea în jur şi parcă ceva îți lipseşte, ceva ai mai pune pe tine şi, uitându-te la ce ai, cum eşti, cum arăți, iei un inel pe care ți-l pui pe deget pentru a completa ceva ce nici nu gândiseşi mai devreme? Oare eu nu contenesc să alunec din lumea lui

pentru ca el, simțind asta, să nu trăiască o tristețe ca aceea când intri în «mâlul amar al unor vise aproape uitate» – cum scrie Petru Creția – sau când te desparți de morți?”

Ea s-a oprit din întrebările pe care şi le punea ei înseşi, nu mie, şi, uitându-se la mine, mi-a zis că i-au plăcut versurile citate de Kenk[3], după ce-i spusesem să citească cartea lui. Versurile sunt tare frumoase: „Gardul din jurul casei ei,/ Femeia pe care am iubit-o demult,/ E părăginit şi într-o rână:/ Doar violetele rămân/ Amestecate cu buruienile primăverii”. Sunt versuri ale lui Fujiwara no Kinsada, scrise undeva înainte de anul 1100.

„Doar că”, spune Ea zâmbind trist, „în loc de violete sunt oleandri. Sau poate, despărțindu-ne, ar trebui ca El să ajungă într-un sertar al dulapului meu sau un inel pus în zbor înainte să plec undeva, sau poate că ar trebui să adopt, cu un cinism blând, cu adieri egoiste, vorbele unui personaj feminin al lui Thomas Mann: «Lasă-l să se ducă! După ce ne-au făcut femei şi ne-au dat ce-i al lor, pot foarte bine să se ducă, nu ne mai sunt de nici un folos...». Până la urmă, cine sunt eu acum ține de mine şi de timpul care este al meu. Nu mai cred în perechi stelare. Pe pământ nu sunt stele. Şi stelele, atât de depărtate de noi, se despart şi ele, înghițite de neant. Ca şi sertarele, cu

dulap cu tot, şi ca inelele. Şi, pentru a tăia cârligele neînvechite, nodurile, poate nu prea strânse de mine, pe masa terasei cu oleandri sigur se află o carte şi un pahar cu vin, dar şi o foarfecă şi un inel”.